

I finanskrisens kölvatten - risker och utmaningar

En rapport av [Industrins Ekonomiska Råd](#), december 2010

INDUSTRINS EKONOMISKA RÅD

Inom ramen för Industriavtalet 1997 inrättades Industrikommittén, som består av ledande företrädare för de avtalsslutande parterna. Kommittén har bland annat till uppgift att följa och främja tillämpningen av Industriavtalet och se till att dess regelverk respekteras. Industrikommittén utser de opartiska ordförande som bistår parterna samt Industrins Ekonomiska Råd.

Industrins Ekonomiska Råd är en rådgivande grupp bestående av fyra ekonomer. Dessa ekonomer är oberoende av parterna och får inte vara anställda i arbetstagar- eller arbetsgivarorganisation. Industrins Ekonomiska Råd ska kunna lämna utlåtanden och rekommendationer i ekonomiska frågor på uppdrag av Industrikommittén, de opartiska ordförandena eller förbundsparter gemensamt.

Rådets rapporter finns tillgängliga på Industriavtalets hemsida www.industrikommitten.se

Industrins Ekonomiska Råd består för närvarande av:

Pontus Braunerhjelm, professor¹, vd Forum för småföretagsforskning (FSF), 0709-32 01 89

Olle Djerf, Olle Djerf Ekonomikonsult AB, 08-35 44 27

Håkan Frisé, chef för Ekonomisk Analys, SEB, 08-763 80 67

Henry Ohlsson, professor i nationalekonomi, Uppsala universitet, 070-167 93 32

---

¹ Leif Lundblads donationsprofessur i internationellt företagande på Kungliga Tekniska Högskolan.

Innehåll	Sid
Förord	3
1 Sammanfattning	5
2 Den globala återhämtningens effekter för svensk industri	9
2.1 Snabbare återhämtning än väntat, men styrkan framöver osäker	9
2.2 Förändrade globala handelsmönster – från väst till öst	10
2.3 Svenskt exportmönster förändras bara måttligt	11
2.4 Industriproduktionen – två tredjedelar av återhämtningen avklarad	13
2.5 Produktionsutvecklingen i olika industribranscher	15
2.6 Industrins sysselsättning 60 000 lägre än före krisen	16
2.7 Långsammare produktivitetsökningar inom industrin	18
2.8 Industrins investeringar rasade 2009	19
2.5 Sammanfattning om effekterna för industrin	20
Appendix till kapitel 2 Internationella jämförelser	22
3 Risker och utmaningar i kölvattnen av finanskrisen	25
3.1 Stimulanspolitik ger valutaspänningar	25
3.2 Olika strategier för finanspolitiken	27
3.3 Basel III: Ökade kapitalkrav pressar upp räntenivån	29
3.4 Fortsatt låg inflation i OECD-området	29
3.4 Flera förklaringar bakom stark tillväxt i Sverige	31
3.5 Starka statsfinanser och låg ränta har stimulerat inhemsk efterfrågan	33
3.6 Snabb vändning på arbetsmarknaden	35
3.7 Fortsatt låg inflation	37
3.8 Riksbankens dilemma i ett globalt perspektiv	37
3.9 Sammanfattning	39
4 Svensk industris framtida utvecklingskraft och omställningsförmåga	41
4.1 Utvecklingskraft och omställningsförmåga	41
4.2 Svensk industris specialisering – mot mera innovativa och högteknologiska branscher?	42
4.3 Ett innovationspolitiskt ramverk för svensk industri	44
4.3.1 <i>Kompetensföresörjning</i>	44
4.3.2 <i>Nyetableringar och samverkan mellan företag</i>	45
4.3.3 <i>Internationalisering</i>	47
4.3.4 <i>Omställning i andra länder</i>	48
4.4 Industristöd till Sveriges konkurrentländer	49
4.4.1 <i>Temporär utvidgning av statsstödsregler</i>	49
4.4.2 <i>Fordonsindustrin</i>	50
4.5 Ekonomisk politiska implikationer	51
Appendix till kapitel 4	53
5 Sysselsättning för industrianställda vid konjunktur- och strukturförändringar	55
5.1 Kortsiktig anpassning	56
5.2 Långsiktig omställningsförmåga	62
5.3 Avslutande synpunkter	64

Förord

Inför den senaste avtalsrörelsen rådde ovanligt stor osäkerhet om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen, något som vi också betonade i våra rapporter i mars och oktober 2009. I båda dessa rapporter redovisade vi fakta, analyser och bedömningar av finanskrisens dramatiska effekter på den svenska industrin.

Under loppet av det senaste året har det skett en tydlig återhämtning i världsekonomin. Världshandeln har återhämtat sig och situationen på finansmarknaderna har i viktiga avseenden blivit mer normala igen. Men fortfarande finns flera risker och osäkerhetsmoment som kan hota stabiliteten i återhämtningen. Det handlar bl a om obalanser i världsekonomin som orsakar valutaspanningar och stigande statskulder som utlöser finansiell oro så som skett för Irland och Sydeuropa. Lärdomarna av finanskrisen har också lett till ett intensivt arbete för att ändra regelverken för finansmarknaderna för att minska riskerna för framtida kriser.

Mot denna bakgrund har Industrikommittén gett Industrins Ekonomiska Råd i uppdrag att ge en uppdaterad analys av utvecklingen hittills för den svenska industrin samt ge en bedömning av utvecklingen framöver under den nu inledda återhämtningsfasen. Samspelet mellan industriell verksamhet och de finansiella marknaderna samt effekterna av de nya regleringarna är exempel på områden som bör belysas. Rapporten bör också behandla svensk industris förmåga att möta efterfrågan på de snabbt växande marknaderna i vår omvärld samt hur industrins utvecklingskraft och omställningsförmåga ska kunna ökas i framtiden. Ett ytterligare område som bör belysas är faktorer som påverkar de industrianställdas omställningsförmåga, bl a behovet av utbildning och kompetensutveckling eller andra åtgärder. Jämförelser med hur industriföretagen i Tyskland och andra viktiga konkurrentländer hanterat personalstyrkan under konjunktur nedgången bör också göras.

Stockholm den 13 december 2010

Industrins Ekonomiska Råd

Pontus Braunerhjelm

Olle Djerf

Håkan Frisé

Henry Ohlsson

1 Sammanfattning

Våra analyser, bedömningar och förslag kan sammanfattas enligt följande:

Den globala återhämtningens effekter på svensk industri

- Under återhämtningen efter finanskrisen har Sveriges export- och importandelar ”normaliserats” till ungefär samma nivå som före krisen. Exportandelen är t ex tillbaka över 50 procent av BNP igen 2010. Det är därför svårt att dra några bestämda slutsatser om det skett några påtagliga strukturella förändringar i vårt handelsmönster. Exportandelarna för motorfordon, investeringsvaror och metaller är dock klart lägre än under tidigare år.
- De förändringar som skett i Sveriges regionala handelsmönster de senaste 10-12 åren kommer troligen att fortsätta, dvs sjunkande exportandelar till Nordamerika och Västeuropa (utom Norden) och stigande andelar för Norden, Central- och Östeuropa samt Asien. På importsidan ökar handelsutbytet snabbare med såväl BRIC-länder som länder i Central- och Östeuropa.
- Efter det drastiska raset i industriproduktionen vinterhalvåret 2008/2009 har en långsam återhämtning noterats under 2009 och det var först 2010 som tillväxten började ta fart igen. Ungefär två tredjedelar av det stora fallet i industriproduktionen har nu återtagits. Rekylen uppåt har varit starkast för de mest drabbade industribranscherna, men de har fortfarande längst kvar till produktionsnivån före finanskrisen. Det gäller fordonsindustrin men också järn- och stålverk, metallvaruindustri och maskinindustri.
- Med sedvanlig eftersläpning har det blivit stora effekter på industrisysselsättningen. Sysselsättningsminskningen blev dock mindre än befarat och vändningen uppåt kom tidigare. Inslaget av *labour hoarding* tycks ha varit större än tidigare och överenskommelserna om reducerad arbetstid har bidragit till att sysselsättningsutvecklingen blev mindre ogynnsam än förväntat.
- I nedgångsfasen under helåren 2008-2009 minskade industrisysselsättningen med drygt 70 000 personer. Under återhämtningen 2010-2012 väntas industrisysselsättningen öka, men inte på långa vägar i proportion till fallet under nedgångsfasen. Ett räkneexempel baserat på KI:s prognoser antyder att det kan handla om en sysselsättningsökning på i storleksordningen 10 000 personer de kommande åren.
- En konsekvens av produktions- och sysselsättningsutvecklingen är också att industrins produktivitet har ökat långsammare än väntat. Trots en distinkt vändning uppåt under 2010 väntas industrins produktivitetstillväxt bli lägre än de 6-7 procent som varit trenden före finanskrisen. Industrins investeringar fortsätter att minska i år efter raset 2009. Först nästa år bedöms industriinvesteringarna öka igen enligt investeringsplanerna.

Risker och utmaningar i kölvattnen av finanskrisen

- Den internationella återhämtningen har varit oväntat stark det senaste året. Världshandeln har snabbt tagit tillbaka förlorad mark samtidigt som finansiella förhållanden normaliserats i viktiga avseenden. Stigande aktiekurser visar på framtidstro och har

dessutom mildrat krisens förmögenhetseffekter för hushåll och företag. De flesta bedömare räknar med en fortsatt återhämtning som förstärks av att den amerikanska ekonomin åter får upp farten en bit in i nästa år efter en svacka.

- Samtidigt återstår många frågetecken och utmaningar i finanskrisens spår. Baksidorna av den extrema stimulanspolitiken börjar bli alltmer uppenbara, t ex i form av växande offentlig skuldsättning. Det senaste halvåret har de globala obalanserna åter kommit i fokus. Nollräntepolitik och kvantitativa lättnader i de stora OECD-länderna skapar kapitalflöden som leder till problem för många tillväxtekonomier i form av t ex bubbelrisker på tillgångsmarknader, oönskat snabb valutaappreciering samt stigande råvarupriser.
- Samtidigt är reformtakten relativt långsam när det gäller tillväxtekonomiernas försök att skapa bättre förutsättningar för stigande inhemsk efterfrågan och på så sätt bidra till minskade globala obalanser. Sammantaget tycks klimatet i det internationella ekonomisk-politiska samarbetet ha försämrats i denna miljö, vilket i förlängningen kan leda till handelsrestriktioner som hämmar tillväxten.
- Därtill står det internationella finansiella systemet inför en reformering i efterdyningarna av finanskrisen. Syftet är att göra banksystemet mer robust och därmed minska riskerna för nya kriser. Priset för detta kommer att bli något högre räntenivåer och lägre tillväxt under en övergångsperiod. För att inte äventyra den bräckliga återhämtningen kommer de s.k Basel III-systemet att implementeras i försiktig takt fram till 2018.
- Svensk ekonomi har återhämtat sig mycket starkt under 2010. BNP-tillväxten ser ut att bli dubbelt så hög som genomsnittet i OECD-området. Även 2011 och 2012 räknar de flesta prognosmakare med att tillväxten kommer att bli betydligt högre än i de flesta jämförbara länder. Starka balansräkningar i både offentlig och privat sektor i kombination med relativt lågt resursutnyttjande talar för en fortsatt återhämtning i linje med dessa prognoser.
- Den starka BNP-tillväxten 2010 har dock delvis drivits av krafter som knappast är bestående. Den svaga kronan har gett exporten extra fart och den inhemska efterfrågan har stimulerats av exceptionellt låga boräntor. Bostadspriser och skuldnivåer har därigenom fortsatt uppåt på ett sätt som tydligt avviker från omvärlden. En positiv spiral har därmed uppstått där stigande bostadspriser stimulerat konsumtionen, vilket i sin tur bidragit till starkare arbetsmarknad och starka statsfinanser. Erfarenheter från andra länder tyder dock på att det ofta är svårt för den ekonomiska politiken att säkerställa en mjuklandning efter en så snabb uppgång av krediter och bostadspriser.
- Framöver ställs den ekonomiska politiken inför dilemmat att undvika en obekvämt stark valuta och samtidigt säkerställa en mjuklandning för bostadsmarknaden och hushållens upplåning. Internationella erfarenheter tyder på att detta brukar vara svårt. Räntepolitiken kommer troligen att behöva avlastas av flera instrument både i form restriktioner i utlåningen och finanspolitiska åtgärder.

Svensk industrins framtida utvecklingskraft och omställningsförmåga

- Svensk industris specialisering mot investerings- och infrastrukturvaror har framförts som ett skäl till att krisen blev så djupgående. Denna specialisering kan dock visa sig vara väl positionerad att möta en förväntad framtida växande efterfrågan i såväl nya tillväxtländer som traditionella industriländer.
- Merparten av de sysselsatta inom svensk industri arbetar i låg- och mellanlågteknologisk produktion (55 procent) enligt OECD:s klassificering, vilket delvis förklaras av en framgångsrik basindustri. I synnerhet är industrin specialiserad till mellanteknologi-klasserna, med relativt små förändringar under perioden 1990 till 2008. Antal sysselsatta inom högteknologisk produktion har varit praktiskt taget oförändrad.
- Det är inom de mellanteknologiska segmenten konkurrensen förväntas bli som hårdast från de nya industriländerna. Hur svensk industri kommer att klara den framtida konkurrensen beror på dess utvecklingskraft och omställningsförmåga. Avgörande är innovationskapaciteten.
- För det första bör de generella förutsättningarna i ett globaliseringsperspektiv präglas av stabila skattebaser där ett långsiktigt fördelningspolitiskt perspektiv i skattepolitiken förenas med ett tillväxtpolitiskt. För det andra måste utbildning och forskning hålla internationellt konkurrenskraftig kvalitet. *Ett innovationspolitiskt ramverk* föreslås som modell för kunskapsuppbyggande och kunskapsomvandlande åtgärder krävs, vilka båda krävs för långsiktigt uthållig tillväxt.
- Högre rörlighet på arbetsmarknaden förbättrar matchningen av kompetens och samvarierar positivt med en ökad sysselsättningstillväxt och produktivitet. Mekanismer för att öka rörligheten bör således vara angeläget. Rörligheten är lägst bland forskarutbildade och en ökad kontakt med industrin borde kunna ske genom industriforskningsinstitut. Högre utbildning bör också mer praktiskt involvera studenter i innovationsprocesser.
- Det är önskvärt att infrastruktursatsningar i första hand fokuserar på ökad rörlighet inom arbetsmarknadsregioner. Partnerskap mellan privata och offentliga aktörer är ett alternativ när offentliga medel inte räcker till för infrastrukturinvesteringar.
- I väl fungerande innovationsmiljöer kompletterar stora och små företag varandra. Industrins utvecklingskraft utgörs följaktligen bl a av goda förutsättningar för entreprenörskap och innovativa mindre företag, samt dessas samverkan med större företag.
- Mindre och medelstora företag har blivit allt viktigare när det gäller arbetsmarknadens efterfrågesida. För att förbättra företagens tillväxtmöjligheter bör inom ramen för nuvarande stöd mer insatser riktas mot internationalisering och intellektuella äganderättigheter.
- Omvärlden, inte minst inom EU, har vidtagit en rad olika åtgärder för att bemöta krisen. Ökade temporära statsstöd har tillåtits. En angelägen uppgift är att analysera och identifiera vilka åtgärder som fungerat bäst, hur konkurrensen påverkats och vilka ekonomisk-politiska slutsatser detta föranleder.

Sysselsättning för industrianställda vid konjunktur- och strukturförändringar

- De senaste åren har tydligt visat på den traditionella svenska strategin att inte söka bevara den rådande produktionsstrukturen utan snarare bejaka omställning till nya verksamheter. Visserligen dämpades det omedelbara fallet i efterfrågan på arbetskraft inom industrin delvis genom kortare arbetstider. Men detta verkar bara vara en kortsiktig nedgång. Istället har många som var anställda inom industrin fått gå vidare till nya arbeten.
- Vid sidan av den offentliga arbetsmarknadspolitiken har arbetsmarknadsparterna tagit eget ansvar för strukturomvandlingen genom de omställningsförsäkringar som man har slutit avtal om. Allt pekar på att dessa försäkringar har fungerat under den mest ansträngda perioden som inföll framför allt under 2009. En begränsning i TRR:s och TSL:s arbete är att man ska ta de uppsagdas kompetens som given. Det innebär att man arbetar med matchning och coachning men inte med kompetensutveckling.
- Samtidigt kan det konstateras att personalutbildningens omfattning minskar inom svensk industri. Risken är att det händer för lite med kompetensutvecklingen. Detta kan ha negativa effekter både inom befintlig verksamhet och för de anställdas förmåga till omställning när de behöver gå vidare till nya arbeten.
- För att förändra detta skulle en möjlighet vara att göra en återkoppling från de erfarenheter som vunnits inom TRR och TSL. Vilka faktorer gör att människor kommer vidare till nya arbeten? Vilken kompetens är avgörande detta sammanhang? Med denna evidens som utgångspunkt skulle man kunna kartlägga de anställdas kompetens i befintliga verksamheter och på så sätt få en uppfattning om lämpliga åtgärder för att stärka de anställdas kompetens och höja deras omställningsförmåga.

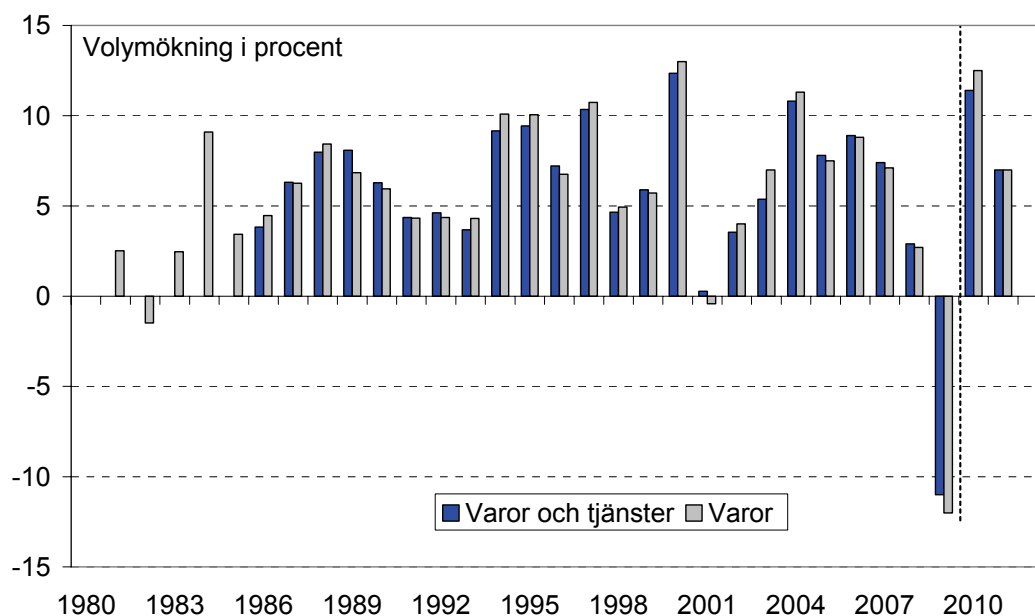
2 Den globala återhämtningens effekter för svensk industri

2.1 Snabbare återhämtning än väntat, men styrkan framöver osäker

Finanskrisen medförde en sällsynt drastisk och synkroniserad nedgång i världsekonomin under 2008-2009. Den gav också ett skarpt avbrott i den period av accelererande världshandelstillväxt som utgjort globaliseringens mest synbara effekt de senaste 10-15 åren. Den likviditetskris som utlöstes av bolånekollapsen i USA kom att drabba de etablerade industriländerna hårdast, eftersom avregleringen och globaliseringen av de finansiella marknaderna kommit betydligt längre än i utvecklingsländerna. Finanskrisens effekter blev därför mildare och mer kortvariga såväl i Kina, Indien och andra asiatiska länder som i Latinamerika. Vändningen uppåt inleddes redan under andra kvartalet 2009 i t ex Kina och andra asiatiska länder.

Sedan slutet av 2009 skedde också en bredare återhämtning i världsekonomin till följd av att finansmarknaderna normaliserats och genom de kraftiga finans- och penningpolitiska stimulanserna. Jämfört med de bedömningar som gjordes under den akuta krisen blev återhämtningen snabbare och kraftigare än väntat. Exempelvis har IMF successivt reviderat upp sina bedömningar för utrikeshandeln och den ekonomiska aktiviteten i världsekonomin. Enligt IMF:s senaste prognos i oktober 2010 väntas den globala BNP växa med knappt 5 procent i år och världshandeln med 11-12 procent (se diagram 2.1). Mindre lageruppbyggnad och minskande ekonomisk politiska stimulanser gör att tillväxttakten blir lägre nästa år. Utsikterna inför de närmast kommande åren är osäkra, i synnerhet vad gäller styrkan i återhämtningen i de etablerade industriländerna i OECD. Utvecklingen mera i detalj och riskerna för annorlunda utfall än consensus belyses mera utförligt i Kapitel 3.

Diagram 2.1 Världshandeln med varor och tjänster

Källa: IMF inkl prognoser för 2010 och 2011.

Effekterna för den svenska exportindustrin med dess starka inriktning på fordon och investeringsvaror blev naturligtvis mycket påtaglig under perioden 2008-2010. Detta gäller såväl den kraftiga nedgången som återhämtningens styrka. Likheter är stora med den utveckling för export och industriproduktion som skett i andra exportorienterade länder som

t ex Finland och Tyskland, medan USA, Storbritannien samt flera sydeuropeiska länder dras med stora obalansproblem och svag inhemsk efterfrågan (se vidare Kapitel 3).

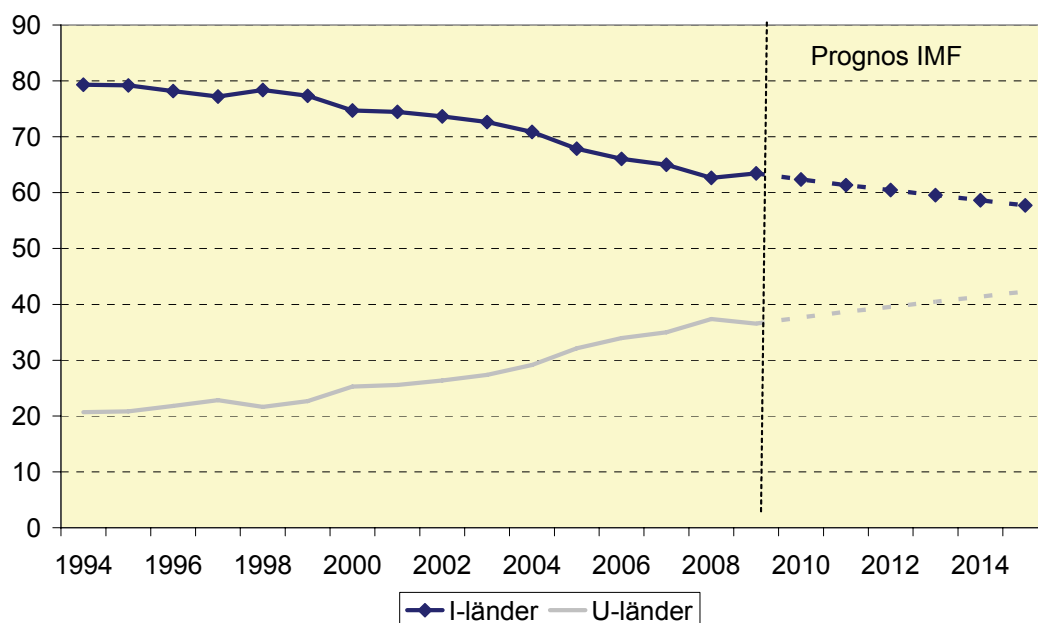
I det följande ska vi främst utifrån tillgänglig statistik ge en lägesbeskrivning för svensk industri under de senaste turbulenta åren, huvudsakligen i perspektiv mot utvecklingen tidigare under 2000-talet. Vi ska diskutera i vad mån omfattning och struktur har förändrats för utrikeshandel, investeringar, produktion, produktivitet och sysselsättning samt i vilken grad dessa förändringar kan tänkas bli bestående.

2.2 Förändrade globala handelsmönster – från väst till öst

I våra rapporter om globaliseringen från 2005 och 2006¹ har vi bl a belyst de strukturella förändringar som skett i de regionala handelsströmmarna i världen sedan början av 1990-talet. De observationer vi gjorde var följande:

- OECD-länderna spelade fortfarande en dominerande roll i världshandeln och vad gäller gränsöverskridande investeringar
- Trenden var dock OECD-länderna stadigt tappade mark till de snabbväxande utvecklingsländerna i Asien och övriga icke-OECD-länder.
- Utvecklingen var mest dynamisk i östra Asien, dvs Kina, Sydkorea, Hongkong och Taiwan. Även östeuropeiska länder ökade också sin andel av världshandeln något medan de sk sydstasiatiska tigerekonomierna i stort sett behållit sina exportandelar.

Diagram 2.2 U- respektive I-länders andel av världsexporten av varor, USD i löpande pris

Källor: WTO och IMF

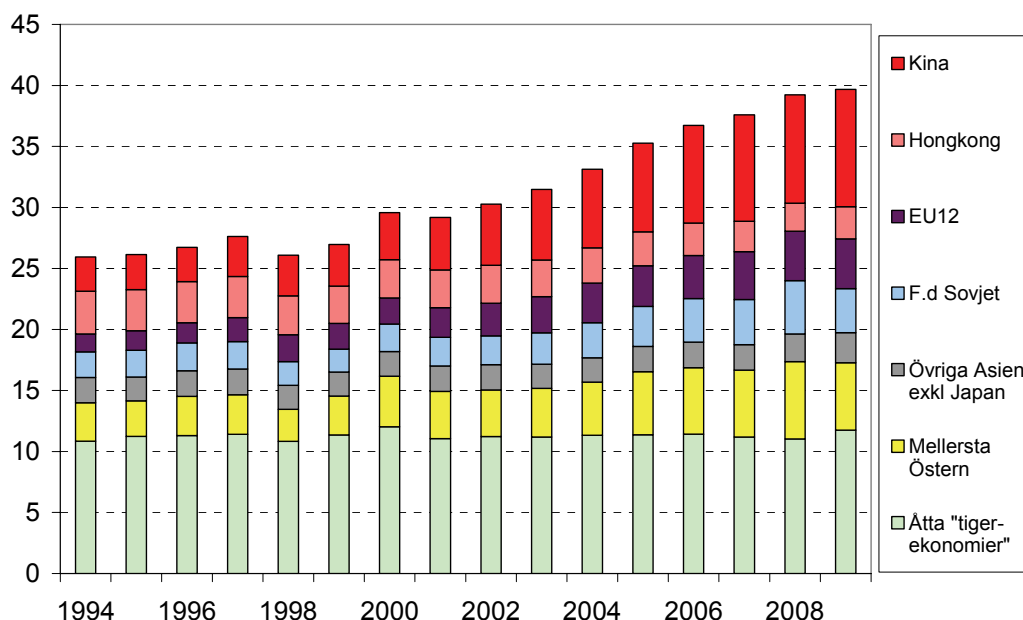
Frågan är nu huruvida den drastiska nedgången i världshandeln och den globala BNP de senaste åren har gett stora förändringar i det regionala handelsmönstret. På aggregerad nivå (i-länder respektive utvecklingsländer) är det svårt att se en sådan tendens (diagram 2.2).

¹ Industrins Ekonomiska Råd, "Svensk industri i globaliseringens tid", juni 2005 samt "Globaliseringen och den svenska industrin", juni 2006.

Paradoxalt nog tycks u-ländernas exportandel ha minskat något under 2009 i kontrast till den långsiktiga trenden. Förklaringen är främst oljeprisets stora nedgång från rekordnivån 2008 samtidigt som USD föll under finanskrisen. En mer detaljerad genomgång visar att exportandelarna för oljeproducerande länder i Mellersta Östern och f.d Sovjetunionen (OSS) gick upp tydligt 2008, men ner igen under 2009. Samtidigt sjönk exportandelarna klart för såväl Nordamerika som EU27 under senare år, i linje med det historiska mönstret, medan asiatiska länder ökade sin andel av världsexporten under 2009. Motsvarande andel för Kinas export steg från 6,5 procent 2004 till nästan 10 procent 2009, se diagram 2.3.

Trenden att en allt större andel av världsexporten av varor kommer från snabbväxande utvecklingsländer står sig således. En framskrivning med IMF:s senaste prognoser för utrikeshandeln tyder på att denna tendens kommer att fortsätta även de närmaste åren framöver, se diagram 2.2. Liksom tidigare är dynamiken i utvecklingen störst i Kina och andra snabbväxande ”tigerekonomier” i Asien. Av naturliga skäl har handelsutbytet för f.d Sovjetstater och EU12² med omvärlden också ökat sedan början av 1980-talet men som nämnts har också oljeprisstegringarna under 2000-talet bidragit.

Diagram 2.3 Snabbväxande länders andel av världsexporten av varor, USD i löpande pris

Källa: WTO. Tigerekonomierna är Indien, Indonesien, Malaysia, Filippinerna, Singapore, Sydkorea, Taiwan och Thailand.

2.3 Svenskt exportmönster förändras bara måttligt

I tidigare rapporter har vi betonat att ett av de mest framträdande dragen under de senaste 10-15 åren är att den svenska samhällsekonomin har blivit alltmer beroende av utrikeshandel än tidigare. Exportandelen mer än fördubblades från början av 1990-talet och steg till drygt 50 procent av BNP 2008. Importandelen ökade till cirka 45 procent av BNP. Tjänsternas andel har stigit över tiden både på export- och importsidan. År 2008 svarade tjänsteimporten för 26 procent av den totala utrikeshandeln och tjänsteexporten för 29 procent.

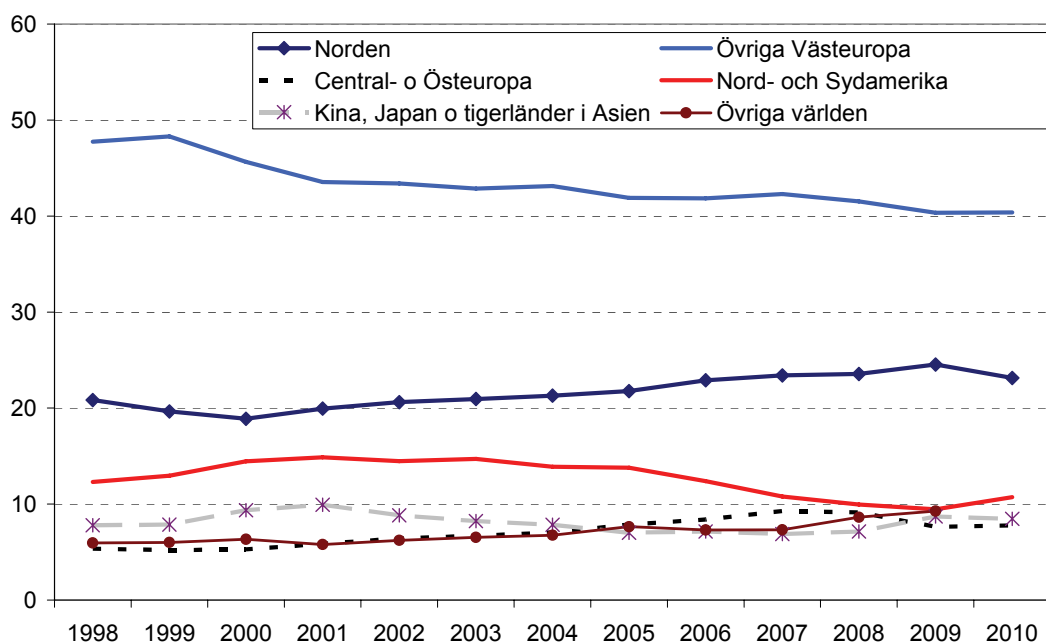
² Med detta avses här de nyttillkommande EU-länderna i Central- och Östeuropa som också ingick i det s.k "Östblocket" före 1989 och som av samma skäl till stor del var avstängda från ett fritt handelsutbyte med omvärlden.

Under finanskrisen föll emellertid exporten drastiskt i slutet av 2008 och början av 2009, framför allt vad gäller varuhandeln. Ungefär samma mönster gäller för importen. Effekten blev då att utrikeshandelsandelarna sjönk påtagligt helåret 2009 jämfört med tidigare. Under 2010, då både exporten och importen av varor studsade upp igen kraftigt från den låga nivån, har utrikeshandelsandelarna ”normaliserats” till ungefär samma nivå som före finanskrisen. Detta gäller även 2011 och 2012 enligt t ex KI:s prognoser.

Sverige kommer således att fortsätta att vara ett utrikeshandelsberoende land i minst samma omfattning som tidigare. Frågan är dock om det har skett några förändringar av utrikeshandelns varu- och länderfördelning under krisåren. I enlighet med handelsteori tenderar det bilaterala handelsutbytet (utan handelshinder) att bestämmas av faktorer som storlek och utvecklingsnivå men också av gemensamma karaktäristika som avståndet mellan länderna (transportkostnader) och faktorer som gemensam gräns, språk och valuta. Av det skälet tenderar handelsutbytet att vara omfattande mellan grannländer. Globaliseringen med kraftigt utökad internationell arbetsfördelning och minskade kostnader för transporter, information och kommunikation har dock medfört att handelsströmmarna ökat påtagligt även mellan avlägsna handelspartners.

I diagram 2.4 redovisas den svenska varuexporten till olika landgrupper de senaste 10-12 åren. I linje med det internationella mönstret har den svenska exporten till såväl Nordamerika som Västeuropa tenderat att minska relativt sett. Däremot har vår exportandel till Norden ökat under 2000-talet och Norge har nu gått förbi Tyskland som vår största handelspartner på exportsidan. Bland de central- och östeuropeiska länderna är Polen och Ryssland våra största och mest expanderande exportmarknader i den regionen. Den svenska exporten till de viktigaste länderna i Asien svarar för knappt 10 procent och exportandelarna har inte ökat över tiden trots den dynamiska marknadsutvecklingen där. Bara 3 procent av den svenska varuexporten går till Kina och Japans andel har sjunkit över tiden.

Diagram 2.4 Den svenska varuexportens regionala fördelning, procent av total varuexport

Källa: SCB, utrikeshandelsstatistiken

Handelsmönstret på importsidan är likartat men några viktiga skillnader finns. Importandelen från de större EU-länderna utanför Norden är klar större än exportandelen. Motsatsen gäller för Nordamerika. En annan viktig skillnad är att Sveriges handelsutbyte ökar snabbare på importsidan för såväl BRIC-länderna som många länder i Central- och Östeuropa.

Tabell 2.1 Export och import av varor fördelad på olika regioner, andel i procent

	1998	2003	2008	2009	2010
Varuexport till:					
Norden	21	21	24	25	23
Större EU-länder	46	41	40	39	39
Nordamerika	10	13	8	8	9
BRIC-länderna	4	5	6	6	7
Central- o Östeuropa*	4	5	7	6	6
Övriga länder	15	14	15	16	16
Varuimport från:					
Norden	20	23	24	23	22
Större EU-länder	58	52	47	47	46
Nordamerika	6	4	3	4	4
BRIC-länderna	2	4	8	8	10
Central- o Östeuropa*	4	6	8	8	8
Övriga länder	10	10	9	10	9

Anm: 2010 baseras på uppgifter för perioden januari-augusti.

* Inkl OSS-länder och Polen, exkl Ryssland

Det är svårt att utifrån exportutvecklingen hittills för olika varugrupper dra några bestämda slutsatser om det skett några strukturella förändringar och huruvida dessa förändringar är varaktiga eller ej. Som bekant har finanskrisen haft den största negativa effekten motorfordon, maskiner och andra investeringsvaror vilket i sin tur påverkat efterfrågan på metaller, metallvaror och mineraliska produkter. En genomgång av exportstatistiken visar ungefär samma bild. Rekylen uppåt har också varit som starkast på dessa områden, medan varugrupper som livsmedel, vissa kemiska varor, läkemedel samt el- tele- och optikprodukter har uppvisat en stabilare utveckling. Den återhämtning som i år har skett för fordon och investeringsvaror är inte tillräckligt stor för att kompensera för fallet 2008 och 2009. Därför är exportandelarna för fordon, investeringsvaror och metaller klart lägre 2010 än tidigare år.

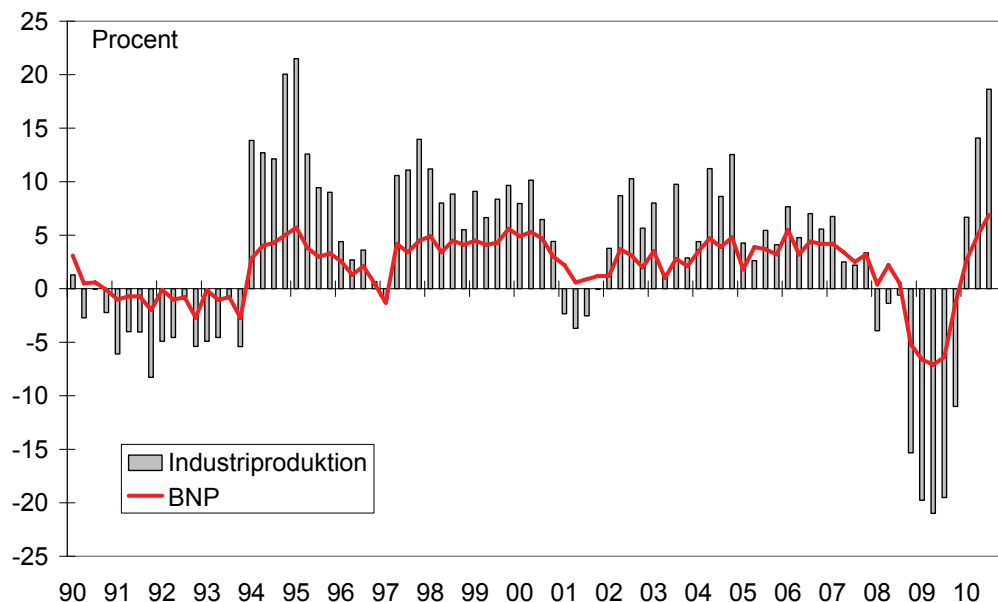
2.4 Industriproduktionen – två tredjedelar av återhämtningen avklarad

Kopplingen mellan den internationella finanskrisen, världshandeln och därmed svensk utrikeshandel och industriproduktion är uppenbar. Nedgången under vinterhalvåret 2008/2009 fick karaktär av i stort sett fritt fall för orderingång och produktion för de mest påverkade branscherna inom den svenska industrin. Därefter skedde en relativt långsam återhämtning under loppet av 2009 och det var först under 2010 som produktionstillväxten började ta fart igen. Vid tredje kvartalet 2010 hade ungefär två tredjedelar av det stora produktionsfallet återtagits (se diagram 2.6). Framöver väntas återhämtningen fortsätta men inte lika snabbt som under 2010. Ett räkneexempel utifrån KI:s konjunkturprognos i september 2010 antyder att det kan dröja till slutet av 2011 eller början av 2012 innan industriproduktionen är tillbaka på nivån före finanskrisen.

I historiskt perspektiv är konjunkturedgången för den svenska industrin en av de djupaste i modern tid men samtidigt relativt kortvarig. Den internationella återhämtningen blev starkare än väntat vilket direkt påverkat den svenska utvecklingen via exporten. Jämfört med den

djupa 90-talskrisen, som var klart mera utdragen i tiden, har vi nu ”bara” noterat fem kvartal i följd med negativa tillväxttal (se diagram 2.5). Den stora nedgången under början av 1990-talet varade i 13-15 kvartal och industriproduktionen sjönk med 15-16 procent under loppet av tre år. Nu har vi noterat samma nedgång på två kvartal, fjärde kvartalet 2008 och första kvartalet 2009. Sammanlagt under 2008 och 2009 tycks nedgången ha blivit 20-25 procent.

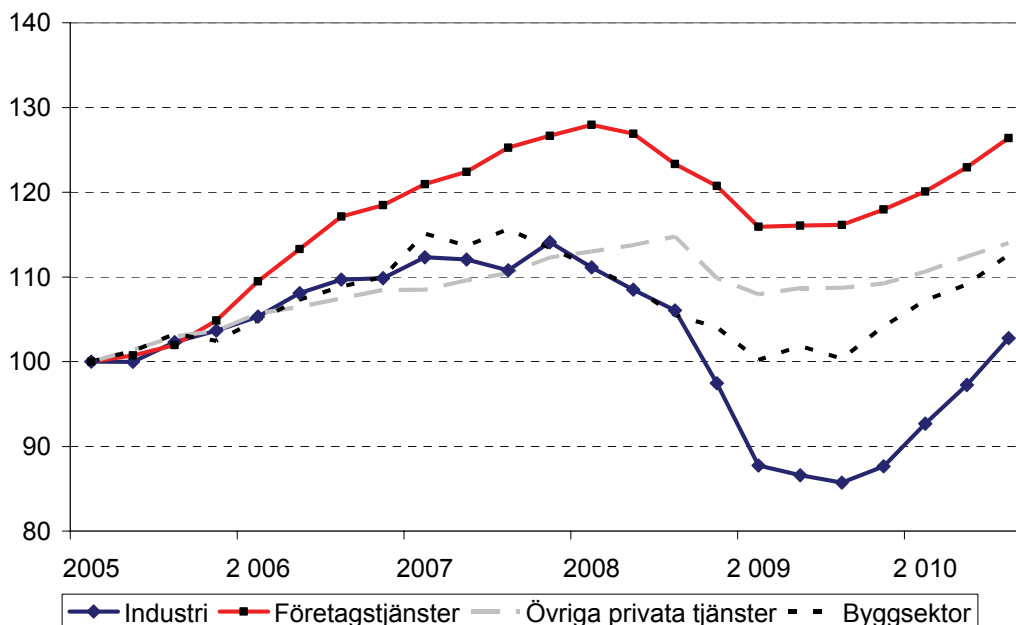
Diagram 2.5 Utvecklingen av BNP och industriproduktion, årlig procentuell förändring

Källa: SCB, Nationalräkenskaperna

En annan fundamental skillnad jämfört med 90-talskrisen är att nedgången 2008-2009 i så hög grad var koncentrerad till den exportorienterade industrisektorn. Under 90-talskrisen var ekonomin ”tudelad” på motsatt vis, med långvarigt dämpad hemmasektor medan exportindustrin var dragloket ur krisen. Byggsektorn rasade ihop 1992-1993 i motsats till nu.

Diagram 2.6 Produktionsutvecklingen i olika näringsgrenar, säsongrensad index

Källa: SCB, Nationalräkenskaperna

Medan den ekonomiska politiken dämpade den inhemska efterfrågan på 1990-talet under ”sju magra år” har finanskrisen utlöst en mycket expansiv politik som främst stimulerat efterfrågan till hemmamarknadsinriktade branscher. Tjänstenäringarnas produktion minskade därför relativt måttligt samtidigt som byggsektorn gynnades av ROT-avdragen och låga räntor. De tjänstebranscher som påverkades negativt under krisen 2008/2009 var främst bilhandelsdelen inom handeln, transportsektorn samt de industrinära företagstjänsterna. Företagstjänsterna har därefter ökat igen från andra kvartalet 2009. Hushållstjänsterna, där vård och utbildning ingår, har inte påverkats alls av exportsektorns nedgång. Denna bransch har ökat kontinuerligt under hela krisperioden 2008-2010.

2.5 Produktionsutvecklingen i olika industribranscher

Bland de olika industribranscherna är det som nämnts motorfordonsindustrin som drabbats av den största nedgången men även metallindustrin och maskinindustrin noterade mycket stora produktionsminskningar. Logiskt nog har också produktionsökningarna i återhämtningsfasen varit störst inom dessa branscher, se tabell 2.2. Som synes har svängningarna i t ex livsmedelsindustri, pappersindustri, kemisk industri och el- tele- och optikindustri varit betydligt mindre.

Tabell 2.2 Produktionsutveckling i olika industribranscher

	Produktionsvolymökning i olika industribranscher			"Återhämtningsindex"	
	2007	2008	2009	1-3 kv 2010 1-3 kv 2009	3 kv 2010 3 kv 2007
Gruvindustri	9,2	-10,2	-17,2	37,8	98
Livsmedelsindustri	3,6	-7,4	1,5	2,0	98
Teknoindustri	11,6	-1,4	-22,4	2,1	84
Träindustri	-10,2	-0,9	-16,7	7,1	103
Massa o papper	-5,0	2,2	-6,4	13,7	110
Grafisk industri, förlag	-7,0	-2,6	-8,1	2,7	90
Petroleum o kolind.	4,2	84,9	3,2	8,0	214
Kemisk industri	-8,4	-4,6	-3,2	4,3	103
Gummi- och plastind.	6,7	-5,5	-18,4	19,7	111
Jord- och stenindustri	10,0	6,2	-18,0	9,6	105
Stål o metallverk	-0,2	-14,4	-35,4	38,7	81
Metallvaruindustri	8,9	-4,7	-29,1	20,9	88
Maskinindustri	11,9	-4,9	-34,6	16,6	78
El-, tele- o optikindustri	8,8	2,2	-6,2	8,0	120
Motorfordonsindustri	6,3	-29,5	-45,8	32,9	55
Övr.transportmedelsind.	7,2	-8,6	-0,6	12,1	101
Övrig industri	15,8	-4,8	-19,3	7,8	94
Hela industrin	3,7	-5,5	-18,0	13,1	95

Källa: SCB, Nationalräkenskaperna.

För hela industrin har vi konstaterat att ungefär två tredjedelar av återhämtningen har tagits tillbaka efter det ras som skedde nästan momentant kring årsskiftet 2008/2009. Frågan är då hur långt återhämtningen har kommit i olika industribranscher. Ett grovt sätt att mäta detta är att relatera det senaste kvartalets statistik till situationen före krisen. Då detaljerade uppgifter i säsongrensade termer inte finns i nationalräkenskaperna på branschnivå har vi därför beräknat ett ”återhämtningsindex” där vi relaterat den icke säsongrensade produktionen under tredje kvartalet 2010 till samma kvartal 2007.³ Ett index kring eller över 100 antyder att branschen

³ Detta för att jämföra med samma kvartal som varierar relativt kraftigt med säsongen. Alternativt skulle säsongrensade månadsdata från Industriproduktionsindex ha kunnat användas eller glidande medeltal på

är tillbaka på eller har passerat produktionsnivån före krisen. Värdet klart under 100 ger en antydning hur långt det är kvar till ”normal” produktionsnivå.

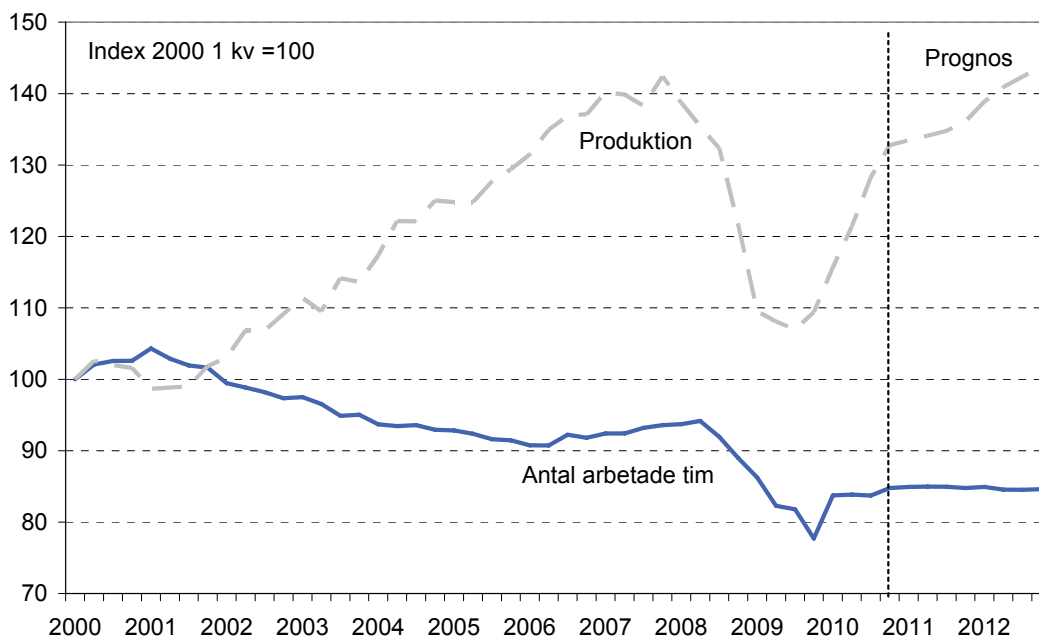
Längst kvar till normal produktionsnivå har som väntat fordonsindustrin men också järn- och stålverken, metallvaru- och maskinindustrin. Även tekoindustrin har relativt långt kvar till produktionsnivån före krisen. Branscher som nu har en klart högre produktion än före krisen är el-, tele- och optikindustrin, gummi- och plastindustri, massa- och pappersindustri samt jord- och stenindustri. Petroleumindustrins utbyggnad 2008 gör att jämförelsen haltar i denna bransch.

2.6 Industrins sysselsättning 60 000 lägre än före krisen

Med sedvanlig eftersläpning har det stora produktionsfallet inom industrin under 2008 och 2009 också gett stora effekter på sysselsättningen där. Antalet arbetade timmar föll med 18 procent från mitten av 2008 till bottenläget fjärde kvartalet 2009, medan produktionsfallet från toppen till botten blev betydligt större; cirka 24 procent. Produktiviteten har således minskat under denna period, vilket delvis ingår i ett normalt cykliskt mönster. En försvagad efterfrågan brukar nämligen ge snabbare och större effekter på produktionen än på antalet arbetade timmar och antalet sysselsatta.

En stor del av anpassningen på arbetskraftssidan sker också i form av minskad medelarbetstid, inte minst minskad övertid. I en konjunktur nedgång minskar antalet arbetade timmar mer än sysselsättningen mätt som antalet sysselsatta. Vid återhämtningsfasen blir det motsatt förlopp med ökad medelarbetstid och snabbare ökning av antalet arbetstimmar.

Diagram 2.7 Industrins produktion och sysselsättning, säsongrensad index

Källa: SCB, Nationalräkenskaperna

rensade NR-data. Beräkningarna syftar emellertid endast till att ge en grov indikation om hur långt det är till en mera normal situation. Metoden kan innebära en viss överskattning av återhämtningen då produktionsnivån under tredje kvartalet 2007 var relativt låg jämfört med övriga kvartal 2007.

Många företag kan också medvetet avstå från att reducera arbetsstyrkan i proportion till efterfrågefallet därför att man räknar med svårigheter att nyrekrytera när konjunkturen vänder uppåt igen (s k *labour hoarding*). Det gäller särskilt om man ser efterfrågenedgången som tillfällig. Mycket talar för att de svenska industriföretagen har sett finanskrisen som en yttre tillfällig störning och inslaget av *labour hoarding* tycks allmänt ha varit större än tidigare. Överenskommelserna i t ex verkstadsindustrin om reducerad arbetstid är ett annat inslag som bidrar i samma riktning. En mer detaljerad beskrivning av hur anpassningen på den industriella arbetsmarknaden har gått till finns också i kapitel 5. Resultatet har blivit att minskningen av antalet sysselsatta i industrin och även i andra näringsgrenar har blivit klart mindre än väntat under konjunkturedgången 2008-2009. Vändningen uppåt på arbetsmarknaden har också kommit tidigare än beräknat.

Tabell 2.3 Räkneexempel för antalet sysselsatta i industrin och andra näringsgrenar

	Antal sysselsatta, tusental					Förändring, tusental	
	2008	2009	2010	2011	2012	2008-2009	2010-2012
<i>Varubranscher</i>	1 161	1 085	1 092	1 103	1 109	-76	16
Industri	735	663	659	665	668	-72	9
Byggverksamh.	295	292	292	297	300	-3	8
<i>Tjänstebranscher</i>	1 977	1 988	2 028	2 058	2 091	11	63
Handel	549	538	530	530	534	-11	4
Transporter	278	273	270	271	272	-5	3
Företagstjänster	526	537	559	569	580	11	21
Hushållstjänster	313	329	346	361	375	15	29
<i>Näringslivet</i>	3 138	3 073	3 120	3 161	3 200	-65	80
<i>Stat</i>	229	227	235	238	238	-2	3
<i>Kommun</i>	1 092	1 065	1 053	1 049	1 051	-27	-2
Totalt	4 565	4 474	4 518	4 560	4 602	-92	84

Källor: SCB, Konjunkturinstitutet samt egna beräkningar.

I tabell 2.3 redovisas antalet sysselsatta inom industrin och övriga näringsgrenar sedan 2008. Utfallsdata finns i nationalräkenskaperna fram till och med tredje kvartalet 2010. Därutöver redovisas i tabellen beräkningar av hur utvecklingen fram till och med 2012 ter sig med utgångspunkt i KI:s allmänna bedömningar från hösten 2010. Syftet är att ge en uppfattning om hur återhämtningsfasen i den nuvarande konjunkturcykeln ter sig i termer av antalet sysselsatta. Framskrivningarna kan sedan jämföras med utvecklingen under nedgångsfasen 2008-2009. Det ska betonas att beräkningarna mer ska ses som ett räkneexempel än som en prognos. KI har t ex inte publicerat prognoser för alla näringsgrenarna i tabell 2.3 utan i dessa fall har vi baserat beräkningarna på egna antaganden.

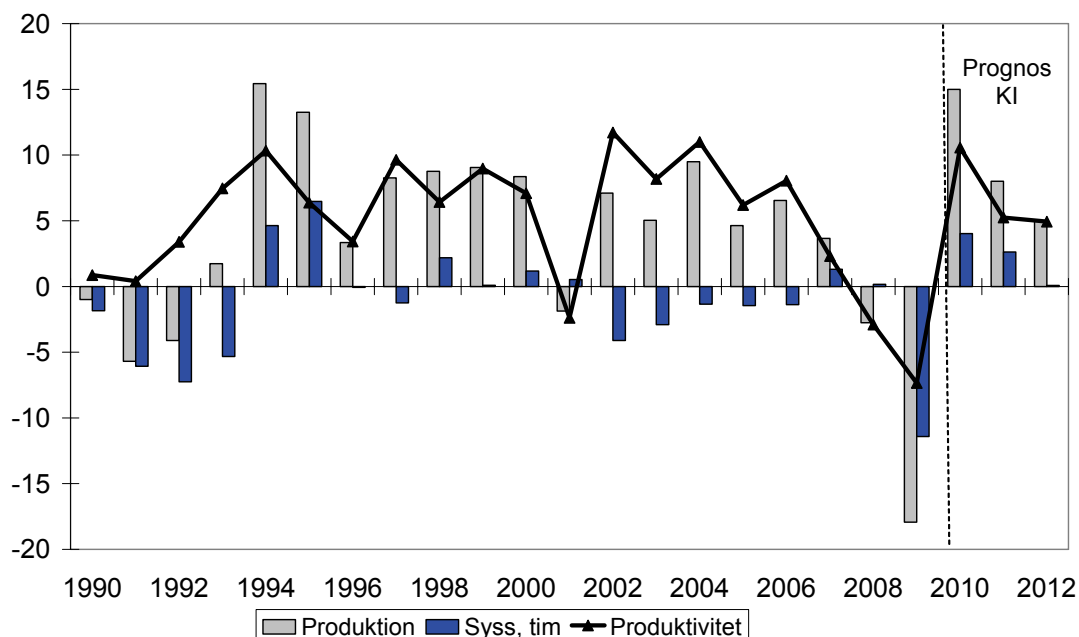
I nedgångsfasen 2008-2009 minskade sysselsättningen inom industrin med drygt 70 000 personer räknat som årsgenomsnitt. I de privata tjänstenäringarna minskade antalet sysselsatta i transportsektorn och i handeln medan sysselsättningen steg för företagstjänster och hushållstjänster. Totalt sett steg de privata tjänstesektorerna något medan sysselsatta i offentliga myndigheter minskade under 2009 jämfört med 2008. I återhämtningsfasen 2010-2012 antas industrins direkta sysselsättning väntas öka med cirka 10 000 personer. Av den ökade sysselsättningen i företagstjänster är en viss andel direkt kopplade till industrin, exempelvis både dataföretag, andra konsulter och bemanningsföretag.

Sammantaget är den bild som framträder av räkneexemplet att industrisysselsättningen sjönk betydligt mer under nedgången 2008/2009 än det antal som troligen kommer att återanställas under de kommande åren. Beräkningarna bygger på att efterfrågan och produktion fortsätter att stiga under återhämtningsfasen de kommande åren. Detta ligger i linje med erfarenheterna från tidigare cykliska nedgångar. Totalt sett kanske den direkta industrisysselsättningen kommer att öka 0,5-1 procent per år 2011 och 2012 från dagens låga nivå, eller med ca 10 000 personer. Konjunkturedgången 2008-2010 skulle då medföra att antalet sysselsatta i industrin är cirka 60 000 färre jämfört med läget före finanskrisen.

2.7 Långsammare produktivetsökningar inom industrin

Spegelbilden av de cykliska förlopp som beskrivits för produktion och sysselsättning i de föregående avsnitten är att produktiviteten normalt sjunker i början av en lågkonjunktur och sedan stiger kraftigt igen under återhämtningen. Denna typ av förlopp förutses också i den konjunkturcykel vi är inne i nu, men det finns troligen också strukturella faktorer med i bilden. Produktivitetstillväxten, som trendmässigt varit 6-7 procent per år sedan mitten av 1990-talet, tycks ha bromsat in redan innan den cykliska nedgången inträffade i samband med finanskrisen.

Diagram 2.8 Produktion, produktivitet och antal arbetade timmar i industrin, årlig procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet

Produktivitetstillväxten inom industrin blev bara 2 procent 2007 och under både 2008 och 2009 minskade produktiviteten med sammanlagt 10 procent. Utvecklingen blev likartad för de konjunkturkänsliga företagstjänsterna. Produktivitetstillväxten bromsade upp något tidigare i byggsektorn och i övriga tjänstenärings. Därmed föll produktiviteten i hela näringslivet tre år i rad vilket är unikt under efterkrigstiden.

Konjunkturinstitutet (KI) har i sin senaste lönebildningsrapport⁴ diskuterat olika tänkbara förklaringar till den uppbromsade produktivetsutvecklingen. Man pekar bl a på att den

⁴ Konjunkturinstitutet, *Lönebildningsrapporten 2010*, oktober 2010, kapitel 4

uppbromsade produktivitetstillväxten före finanskrisen delvis kan se som naturligt efter den starka utvecklingen dessförinnan. I senare delen av en högkonjunktur är kapacitetsutnyttjandet högt och resurserna ansträngda samtidigt som nyanställningar sker i högre grad än tidigare. Nyanställda med mindre arbetserfarenhet har lägre produktivitet och resurser måste också avsättas att lära upp de nyanställda. För industrins del ökade antalet sysselsatta 2007 och 2008 efter en lång följd av år med sjunkande sysselsättning. KI har också analyserat om arbetskraftens sammansättning eller om branschsammanställningen har haft någon inverkan, men finner att detta inte förklarar någon större del av produktivitetssvaret.

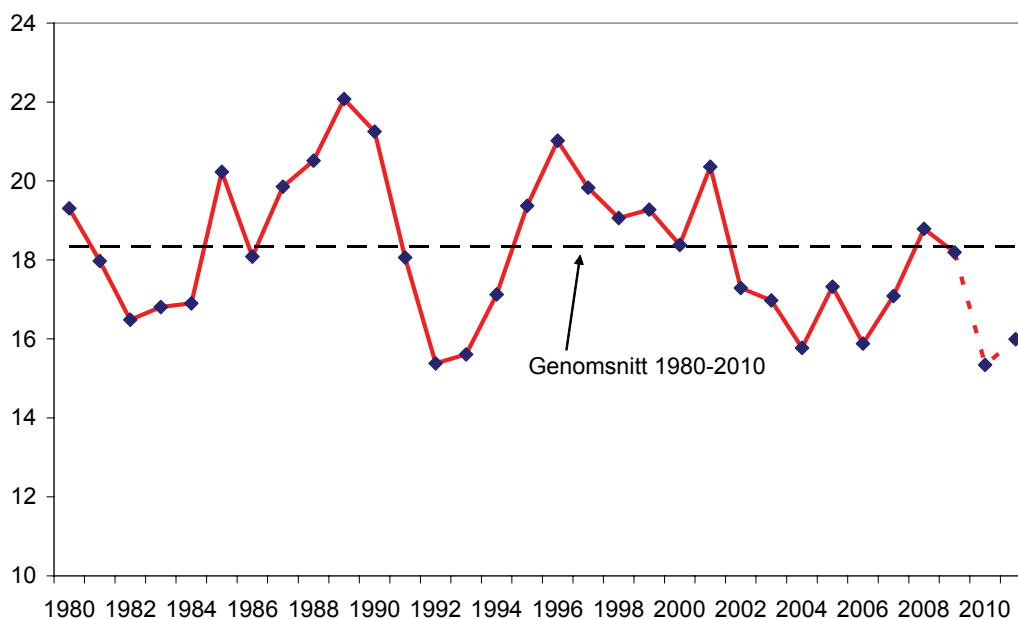
Däremot finner KI att finanskrisen förklarar en större del av den svaga produktivitetstillväxten 2008 och 2009. Inslaget av frivillig och ofrivillig "labour hoarding" har varit påtagligt under dessa år och anses vara en av huvudförklaringarna. Finanskrisen och det kraftiga efterfrågefall som förknippas med den anses dock inte kunna förklara hela produktivitetssvaret utan en viss nedgång i den sk totalfaktorproduktiviteten har också bidragit. Med detta avses den produktivitetssökning som beror på andra faktorer än ökade investeringar eller tillskott i sysselsättningen. Tekniskt och annat kunnande, utveckling av nya produkter och nya produktionsmetoder, sätt att organisera produktionen med mera är faktorer bakom.

Det är svårt att kvantifiera de olika förklaringsfaktorerna och också att bedöma hur snabbt återhämtningseffekterna kan uppstå. KI:s bedömning i diagram 2.8 måste därför betraktas som mycket osäker, men avspeglar ändå ett fullt tänkbart scenario för hur industrins produktivitetstillväxt kan tänkas bli de närmaste åren.

2.7 Industrins investeringar rasade 2009

I finanskrisens spår har även kapitalstocken vuxit långsamt. Inom industrin minskade investeringarna sålunda med drygt 22 procent i volym 2009. Även inom övriga näringslivet föll investeringarna kraftigt, medan offentliga infrastruktursatsningar gav en viss motvikt under krisen. Totalt sett minskade bruttoinvesteringarna dock med 16 procent förra året.

Diagram 2.9 Investeringkvoten för industrin 1980-2011, procent av förädlingsvärdet

Källor: SCB, nationalräkenskaperna och investeringssenkäten i oktober 2010.

Under 2010 har vändningen uppåt kommit relativt tidigt på många områden, men från en mycket låg nivå. Bostadsinvesteringarna och investeringar i transportmedel och maskiner har ökat i många näringsgrenar vilket har inneburit ökad hemmaefterfrågan för industriföretagen

Däremot verkar det som om industrins kapacitet ännu räcker till för att tillgodose efterfrågan utan utökade investeringar i sina egna anläggningar. Enligt investeringsenkäten i oktober har industrins investeringsplaner för 2010 reviderats ned sedan våren. Då räknade företagen fortfarande med en svagt positiv volymutveckling. Nu är bedömningen att investeringarna kommer att minska med 5 procent i volym 2010. För 2011 pekar planerna på att industrins investeringar ska öka med drygt 10 procent.

Den svaga investeringsutvecklingen inom industrin de senaste åren betyder att investeringskvoten⁵, dvs investeringarna i förhållande till förädlingsvärdet, åter har halkat ned klart under sin historiska genomsnittsnivå. En mindre uppgång sker troligen 2011 om företagens planer realiseras och i takt med att kapacitetsutnyttjandet stiger därefter så torde investeringskvoten stiga ytterligare.

2.8 Sammanfattning om effekterna på svensk industri

Återhämtningen efter den drastiska konjunktunedgången 2008-2009 kom snabbare än väntat tack vare bättre fungerande finansmarknader, expansiv ekonomisk politik och lageruppbyggnad. Återhämtningens styrka framöver är dock osäker så som närmare beskrivs i kommande kapitel. För den svenska industrin har återhämtningen hittills gett påtagligt positiva effekter. Sammanfattningsvis vill vi betona följande:

- Under finanskrisen sjönk Sveriges utrikeshandelsandelar påtagligt till följd av den drastiska nedgången kring årsskiftet 2008/2009. Utrikeshandelns kraftiga rekyl därefter har dock medfört att export- och importandelarna ”normaliserats” till ungefär samma nivå som före krisen. Exportandelen är t ex tillbaka över 50 procent av BNP igen 2010
- Det är svårt att utifrån utvecklingen av utrikeshandeln hittills dra några bestämda slutsatser om det skett några påtagliga strukturella förändringar i vårt handelsmönster. Nuvarande exportandelar för motorfordon, investeringsvaror och metaller är dock klart lägre än under tidigare år.
- De förändringar som skett i det regionala handelsmönstret de senaste 10-12 åren kommer troligen att fortsätta, dvs sjunkande exportandelar för Nordamerika och Västeuropa (utom Norden) och stigande andelar för Norden, Central- och Östeuropa samt Asien. På importsidan ökar handelsutbytet snabbare med såväl BRIC-länder som länder i Central- och Östeuropa.
- Efter det drastiska raset i industriproduktionen vinterhalvåret 2008/2009 har återhämtningen varit långsam under 2009 och det var först 2010 som produktions-tillväxten började ta fart igen. För närvarande har ungefär två tredjedelar av det stora fallet i industriproduktionen återtagits.

---

⁵ Värdena för 2010 och 2011 är baserade på företagens planer enligt investeringsenkäten i oktober 2010.

- För de mest drabbade industribranscherna har produktionsökningarna under återhämtningsfasen också varit starkast, men de har fortfarande längst kvar till den nivå som rådde före finanskrisen. Det gäller fordonsindustrin men också järn och stålverk, metallvaruindustri och maskinindustri. Flertalet andra branscher har utvecklats stabilare.
- Med sedvanlig eftersläpning har det blivit stora effekter på sysselsättningen inom industrin. Sysselsättningsminskningen blev dock mindre än befarat och vändningen uppåt kom tidigare. Inslaget av *labour hoarding* tycks ha varit större än tidigare och överenskommelserna om reducerad arbetstid t ex i verkstadsindustrin har bidragit till att sysselsättningsutvecklingen blev mindre ogynnsam än förväntat.
- I nedgångsfasen under helåren 2008-2009 minskade industrisysselsättningen med drygt 70 000 personer. Under återhämtningen 2010-2012 väntas industrisysselsättningen öka, men inte på långa vägar i proportion till fallet under nedgångsfasen. Ett räkneexempel baserat på KI:s prognoser antyder att det kan handla om en sysselsättningsökning på i storleksordningen 10 000 personer.
- En konsekvens av produktions- och sysselsättningsutvecklingen är också att industrins produktivitet har blivit långsammare än väntat. Trots en distinkt vändning uppåt under 2010 väntas industrins produktivitetstillväxt bli lägre än de 6-7 procent som varit trenden före finanskrisen.
- Investeringarna i näringslivet har vänt uppåt tidigare än väntat i år vilket utgör ett välkommet efterfrågetillskott för många inhemska industriföretag. Däremot fortsätter industrins egna investeringar att minska i år. Först nästa år bedöms industriinvesteringarna öka igen enligt industriföretagens investeringsplaner.

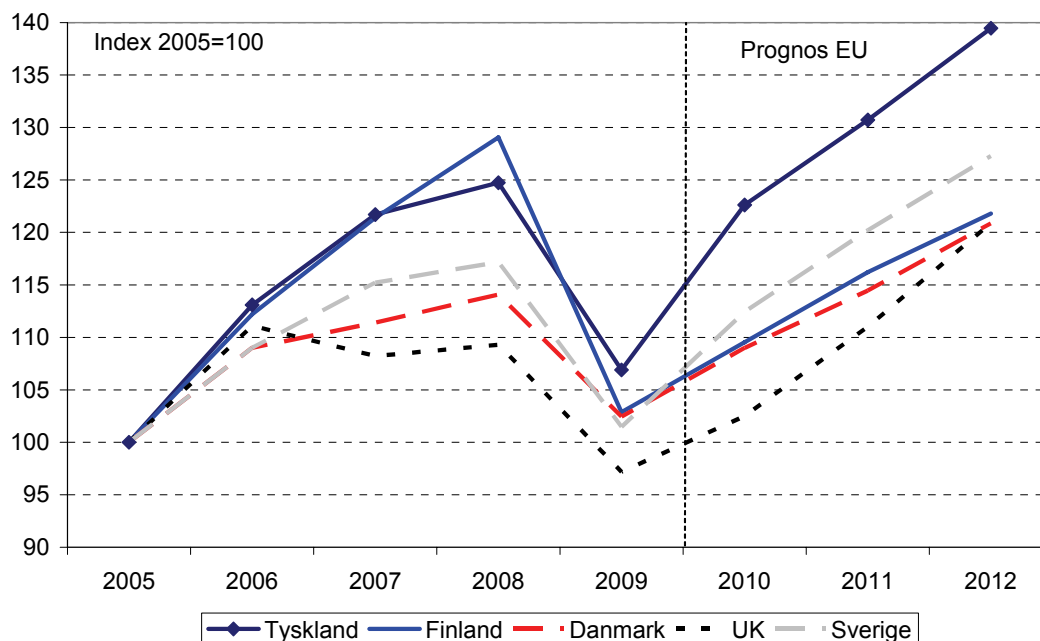
Appendix till kapitel 2

Internationella jämförelser av utvecklingen 2006-2012 för några av Sveriges konkurrentländer.

För att ge en översiktlig bild av hur krisen 2008-2009 och återhämtningen därefter skiljer sig mellan Sverige och några av våra konkurrentländer redovisas ett antal jämförande diagram. Underlaget till diagrammen är från EU-kommissionens höstprognos⁶ inklusive prognoserna för 2001-2012.

Av **diagram A** framgår att finanskrisen fick likartade effekter på exporten i såväl Sverige som våra konkurrentländer. Den starkaste exportnedgången inträffade i Finland (-20%), Tyskland (-14%) och Sverige (-13%). I återhämtningsfasen väntas uppgången bli starkast i Tyskland och närmast Sverige enligt EU:s bedömningar. Ökningstakten för exporten av varor och tjänster väntas tillta för Storbritannien under slutet av prognosperioden.

Diagram A Export av varor och tjänster från olika länder 2006-2012, volymindex

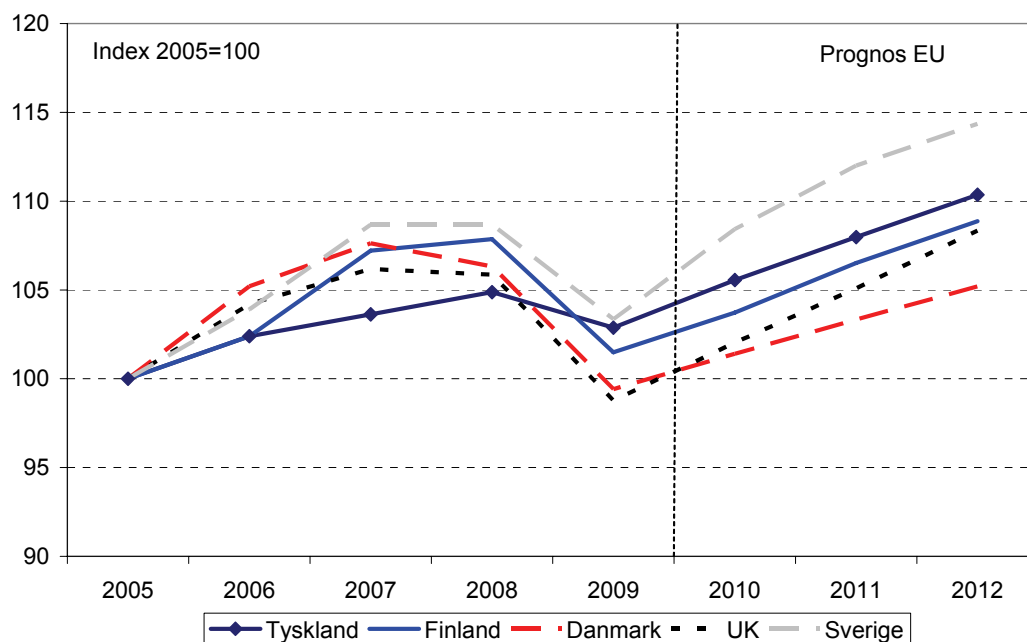

I diagram B redovisas utvecklingen av den inhemska efterfrågan, dvs summan av konsumtion, fasta investeringar och lagerinvesteringar. Inhemsk efterfrågan har utvecklats starkare i Sverige än i andra länder trots att lagerkomponenten bidrog kraftigt negativt 2009 (diagram C). Även i Finland och Danmark drog lagerinvesteringarna ned BNP kraftigt men detta kompensades inte i lika hög grad av ökad konsumtion och investering. Också under återhämtningsfasen väntas den inhemska efterfrågan i Sverige fortsätta växa snabbare än övriga länder, i synnerhet under 2010 där lageromslaget väntas förklara drygt 1,5 procent av BNP-ökningen på ca 5 procent enligt EU-prognosen.

⁶ EU-kommissionen, *European Economic Forecast, Autumn 2010*, 30 november 2010.

Diagram B Utveckling av inhemsk efterfrågan 2006-2010, volymindex

Diagram C Lagerinvesteringarnas bidrag till BNP-tillväxten, procentenheter

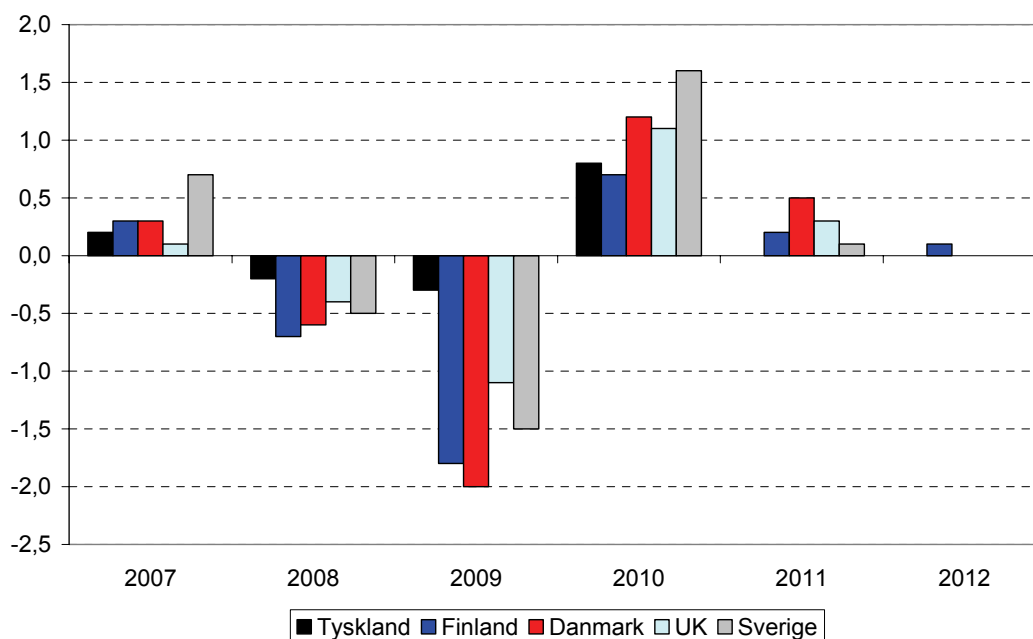

Diagram D visar BNP-utvecklingen fram till samt EU:s prognoser för 2010-2012. Om prognosen infrias kommer BNP-nivån ha ökat snabbare för Sverige jämfört med de andra länderna i tabellen. Som framgått av diagram A-C beror detta både på att tillväxten vilar på en bred bas av både export och inhemsk efterfrågan. Den tyska ekonomin är starkare beroende av exportefterfrågan liksom Finland.

Diagram E visar utvecklingen av industriproduktionen från 2006 fram till och med tredje kvartalet 2010 enligt OECD Main Indicators. Av naturliga skäl är industriproduktionens ökningstakt starkt korrelerad med exportutvecklingen.

Diagram D BNP-utvecklingen 2006-2012, volymindex

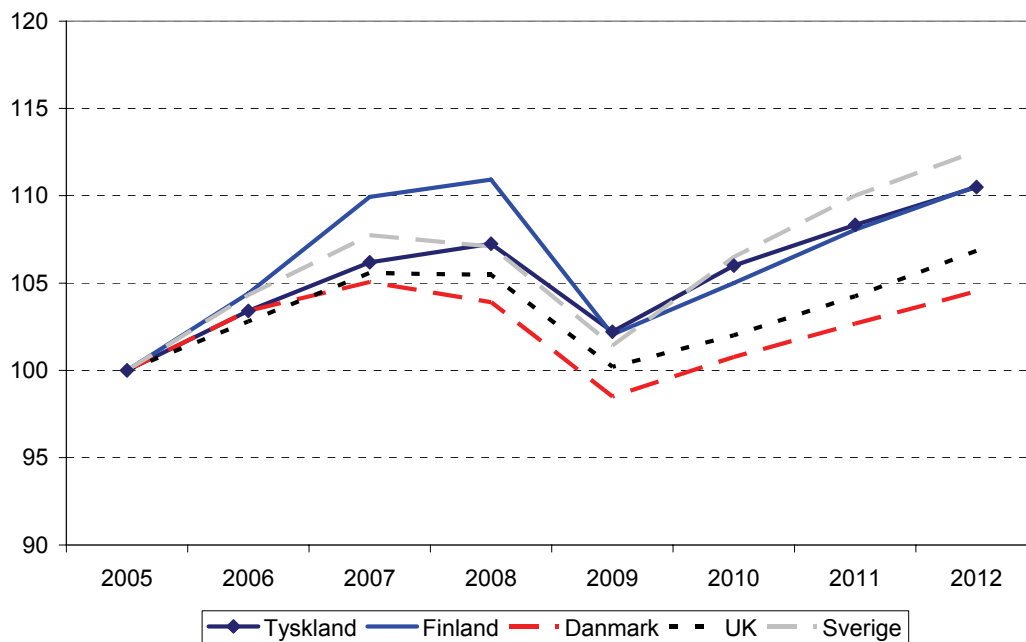
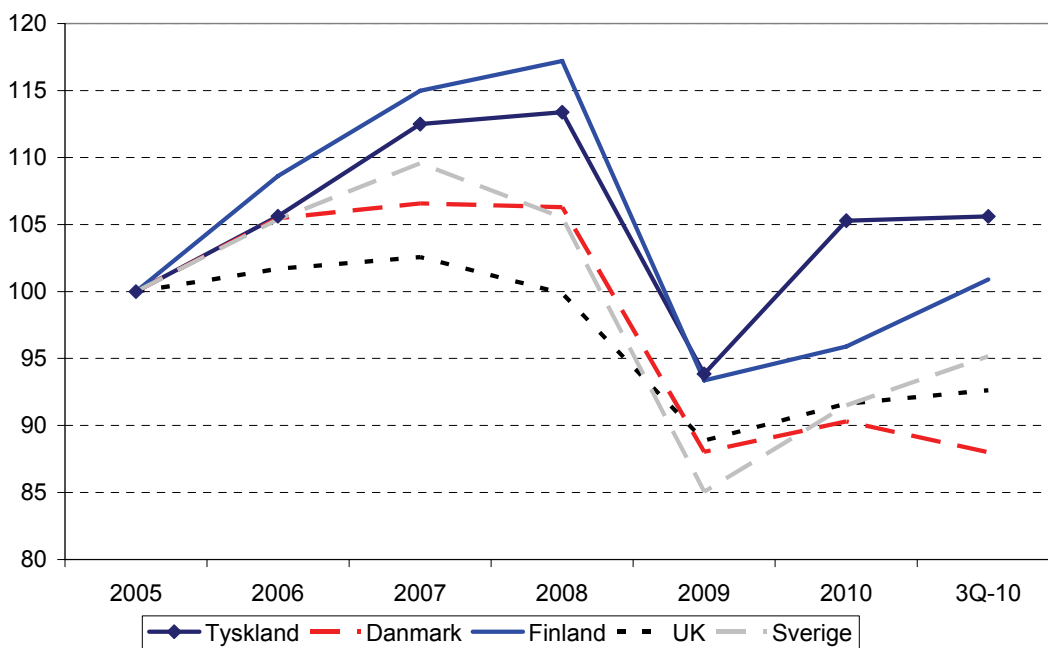

Diagram E Industriproduktionen i olika länder, volymindex

3 Risker och utmaningar i kölvattnen av finanskrisen

Återhämtningen i världsekonomin har, som diskuteras i kapitel 2, i flera avseenden gått snabbare än vad många förutspådde för något år sedan. Världshandeln har återhämtat sig och situationen på finansmarknaderna har blivit mer normala i viktiga avseenden. Men fortfarande finns flera olika risker mot en stabil och varaktig återhämtning.

Vissa osäkerhetsmoment är kopplade till klassiska konjunkturmekanismer. Den första återhämtningsfasen har drivits av behov av lagerpåfyllning. Industriproduktion och världshandel har därför stigit som en rekyl efter tidigare snabba neddragningar. När denna kraft började mattas samtidigt som effekterna av finanspolitiska stimulanspaket klingade av skedde en viss inbromsning, främst i den amerikanska ekonomin. När nu återhämtningen är på väg in i en mognare fas krävs att slutlig efterfrågan i form av investeringar och konsumtion kan ta vid som drivkrafter för tillväxten.

Andra risker är i stället knutna till konsekvenser och biverkningar av den förda ekonomiska stimulanspolitiken. Krisen i Sydeuropa och i Irland har visat hur stigande statskuld kan ge upphov till finansiell oro som tvingar fram internationella stödåtgärder och nationella besparingsprogram. I första hand är det riskerna för spridningseffekter till det europeiska banksystemet som kan få allvarigare globala konjunkteffekter. Därutöver kommer återhämtningsförloppet också att påverkas av konsolideringsbehovet i större ekonomier som USA, Storbritannien och Japan.

Besvikelserna i amerikanska konjunkturdata under sommarmånaderna ledde till att centralbanken Federal Reserve nu ska genomföra ny stimulans i form av kvantitativa stimulanser (Quantitative Easing, QE). Fed har redan uppnått en del av de avsedda effekterna på den inhemska ekonomin, men politiken har också orsakat internationella spänningar. Andra länder påverkas genom oönskat starka valutor och genom kapitalflöden som leder till ökade risker för tillgångsprisbubblor och stigande råvarupriser. Detta har lett till motåtgärder i form av t ex valutaregleringar. Detta försämrar klimatet i det internationella ekonomisk-politiska samarbetet vilket i förlängningen kan leda till handelsrestriktioner som hämmar tillväxten.

Därtill står det internationella finansiella systemet inför en reformering i efterdyningarna av finanskrisen. Bl a kommer det s.k Basel III-systemet att gradvis implementeras fram till 2018. Syftet är att göra banksystemet mer robust och därmed minska riskerna för nya finansiella kriser. Priset för detta kommer att bli något högre räntenivåer och lägre tillväxt under en övergångsperiod. Storleksordningen på dessa effekter är dock mycket osäkra.

I detta kapitel diskuteras några av dessa aspekter mer ingående. Kapitlet avslutas med en diskussion om Sveriges roll i återhämtningsförloppet och vilka utmaningar den internationella utvecklingen för med sig.

3.1 Stimulanspolitik ger valutaspänningar

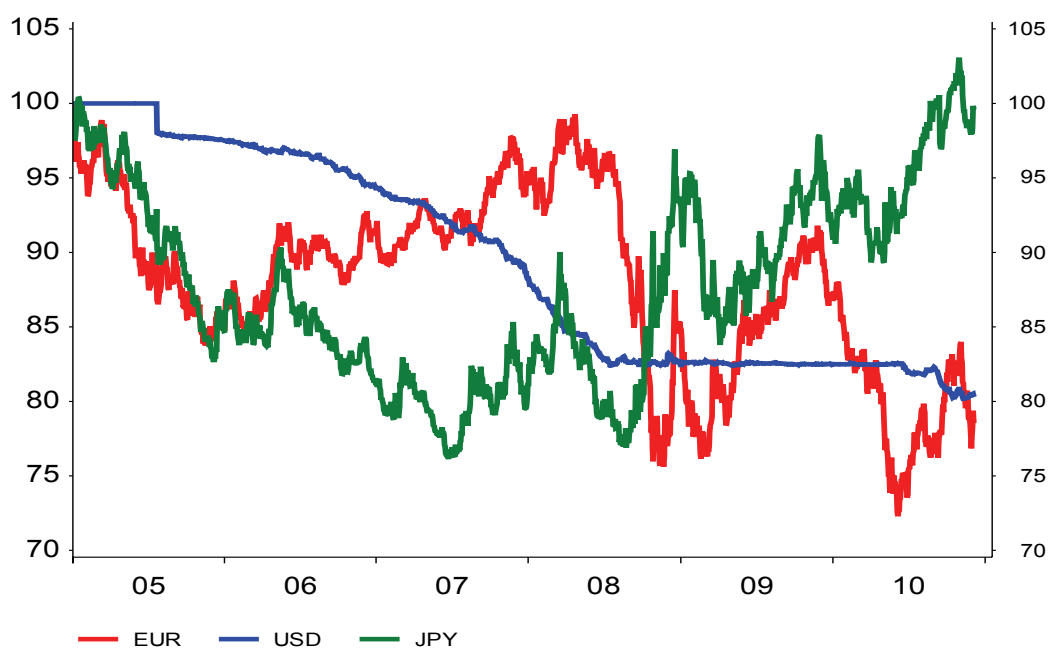
De globala obalanserna har under hösten på nytt kommit i fokus. Snabb tillväxt i många tillväxtekonomier i kombination med bestående finansiella problem och bräcklig återhämtning i stora delar av OECD-området ställer diametralt olika krav på den ekonomiska politiken. Detta har i hög grad påverkat valutärörelserna det senaste året. Valutorna har tenderat att stärkas i länder där centralbanken har haft möjlighet att dra tillbaka delar av den

penningpolitiska stimulansen. Detta gäller framför allt många tillväxtekonomier med hög underliggande tillväxtpotential, men också länder med stor råvaruexport som t ex Australien och Norge som gynnas av bl a höga exportpriser. I grunden bidrar dessa valutäreelser till bättre global balans, eftersom många problemländer får extra hjälp från exportsidan medan valutaförstärkningen kyler av snabbväxande länder.

Effekterna av den ultralätta penningpolitik som förs i USA, Euro-zonen och Storbritannien, med Feds kvantitativa lättnader som kulmen, har dock under hösten fått besvärande konsekvenser med valutapolitiska spänningar som följd. Jakten på avkastning gör att extralikviditet söker sig från nollränteländerna till länder med högre avkastningsmöjligheter. Apprecieringstrycket har gjort att många länder svarat med att tillgripa valutainterventioner. Den senaste tiden har även finansiella regleringar, tullar och skatter använts för att stävja inflödet av utländsk kapital. Kina spelar en nyckelroll i denna situation. I somras återupptog man den gradvisa uppskrivningen av valutan mot USD. Takten har dock varit långsam och hittills har den ackumulerade uppskrivningen stannat vid till ca 3 procent. En konsekvens av detta är t ex att den kinesiska valutan försvagats kraftigt mot den japanska de senaste åren.

Diagram 3.1 Kinas valutautveckling

Yuanen mot euro, dollar och yen. Index 100=jan 2005

Källa: Reuters EcoWin

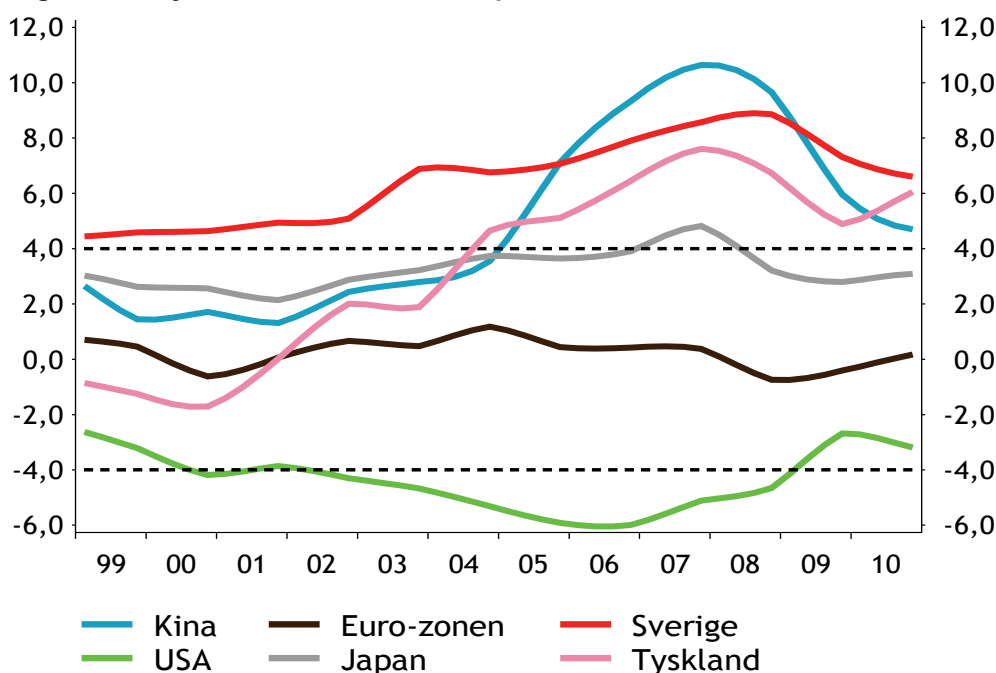
Inom OECD-området uppstår en mjukare form av samma dilemma för de länder som nu är på väg att sakta strama åt penningpolitiken. Med en generell låginflationsmiljö i grunden bidrar valutaförstärkningar till att pressa ned inflationen till mycket låga nivåer. Därmed avstår centralbankerna i många länder från att normalisera styrräntan i den takt som inhemska faktorer motiverar. Bland de tio största ekonomierna är det nu bara Australiens centralbank som inte hänvisat till valutautvecklingen som ett skäl att dra ned på takten i räntehöjningarna.

Det råder delade meningar om vad som egentligen är grundorsaken till obalanserna i världsekonomin. Denna oenighet blockerade i hög grad möjligheterna till stora framsteg vid G20-mötet i Seoul i november. Många utvecklingsländer hävdade att en alltför aggressiv stimulanspolitik i de stora OECD-länderna hotar stabiliteten i världsekonomin. Mot detta står

synen, som främst drivs av USA, att obalanserna beror på överskottsekonomiernas ovilja att genomföra reformer som stärker den inhemska efterfrågan. En kraftigare kinesisk valutaappreciering vore en central del i en sådan process.

USA försökte under upptakten till G20-mötet lansera ett förslag med restriktioner för hur stora över- och underskott i bytesbalansen som olika länder ska få ha. Länder med ett överskott/underskott överstigande 4 procent av BNP skulle anmodas att korrigera sin politik i riktning mot ökad balans. Förslaget röstades ned, men IMF gavs i uppdrag att arbeta vidare med liknande idéer till nästa G20-möte. I nuläget har USA tagit sig in innanför detta intervall medan t ex Kina, Tyskland och även Sverige uppvisar överskott som ligger utanför intervallet ovan. Den allmänna trenden tycks ändå gå mot en mildring av de globala obalanserna mätt i bytesbalanstemer.

Diagram 3.2 Bytesbalans i olika länder, procent av BNP

Källa: IMF

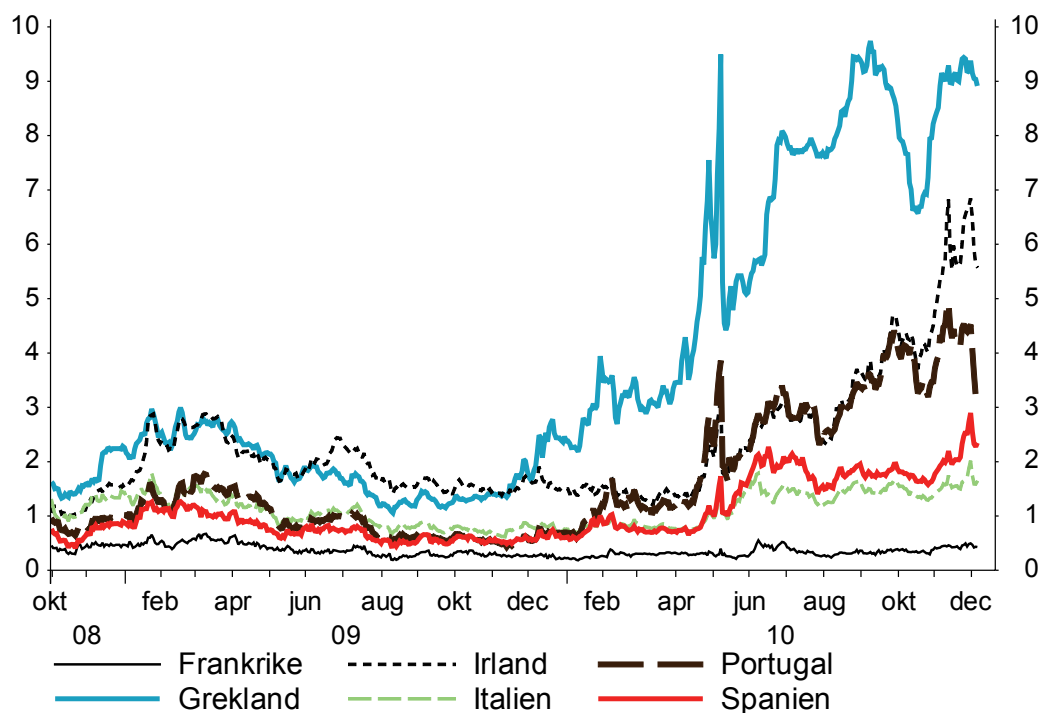
3.2 Olika strategier för finanspolitiken

Krisen har pressat upp offentliga underskott och skulder till alarmerande nivåer i många länder. På lång sikt krävs därför stora besparingar. Beräkningar från t ex IMF tyder på att nuvarande underskott i kombination med demografiska påfrestningar kräver besparingar i storleksordningen 6 till 9 procent av BNP för att stabilisera statsskulden i G20-länderna. Den akuta krisen i Sydeuropa och i Irland visar också att omedelbara åtgärder är nödvändiga för att mildra den akuta finansiella misstron. På kortare sikt präglas dock rekommendationerna från bl a OECD och IMF också av omsorg att inte bryta den bräckliga återhämtningen med en alltför synkroniserad åtstramningspolitik. Det betyder att de länder som har möjlighet rekommenderas att skjuta upp besparingar eller till och med stimulera ekonomierna.

Sammantaget ser finanspolitiken i OECD-området ut att bli milt åtstramande de närmaste åren. De större länderna utsätts uppenbart inte för tryck från finansiella marknader att påskynda åtstramningarna. Räntenivån har förblivit nedpressad trots det stora utbudet av statspapper. Det ger en möjlighet att stötta konjunkturen i relativt hög grad de närmaste åren. Bland de större länderna är det bara Storbritannien som har beslutat om ett större

besparingspaket. I Tyskland och Frankrike genomförs mycket måttliga besparingar. I USA håller man just nu på att sjösätta ett nytt stort stimulanspaket med bl a permanenta skattesänkningar och förlängd arbetslöshetsförsäkring. Därmed ser finanspolitiken nu ut att bli expansiv även 2011. I Japan har regeringen under hösten aviserat nya stimulanser, trots den skyhöga statsskulden.

Diagram 3.3 Räntespread mot Tyskland, 10-åriga statsobligationer, procentenheter.

Källa: Reuters

Medan flera stora länder således väljer strategin att skjuta de budgetpolitiska anpassningsbördorna på framtiden, tvingar den akuta marknadsoron fram kraftiga åtstramningspaket i Sydeuropa och i Irland. Kostnaderna för att rädda banksektorn pressar upp budgetunderskottet i Irland till drygt 30 procent av BNP i år. Detta bidrog till att Irland motvilligt blev det andra land som sökte stöd genom den europeiska stabilitetsmekanismen (European Financial Stability Facility, EFSF). Låneramen uppgår till 80 miljarder euro, vilket kan jämföras med de 110 miljarder euro som avsattes för Grekland i våras. Stödet har åtminstone tillfälligt bidragit till att pressa ned räntenivåerna i flera utsatta länder i Euro-zonen. Många bedömare räknar dock med att Portugal inom en snar framtid också kommer att behöva söka hjälp. Den totala volymen i stabilitetsmekanismen är dock så pass stor (660 miljarder euro) att även Portugal kan hanteras inom ramen för det befintliga systemet.

Utvecklingen i Spanien blir troligtvis avgörande för om den europeiska skuldkrisen den närmaste tiden åter kommer att dominera den globala finansiella utvecklingen. Statsskuldproblemet är dock mindre i Spanien än i de mindre krisdrabbade länderna. Å andra sidan har Spanien en större skuldbörda mot utlandet om även den privata sektorn inräknas. Signaler om förnyad konjunktursvaghet är dessutom extra allvarliga i en situation då arbetslösheten ligger över 20 procent.

På kort sikt är den stora risken att de statsfinansiella problemen orsakar en bankkris som via en åtstramning på kreditmarknaden bryter återhämtningen. På längre sikt står solvensproblemen i fokus. De besparingsprogram på runt 10 procent av BNP som ska

genomföras i flera länder riskerar att strypa ekonomin på ett sådant sätt att skuldsituationen börjar te sig ohanterlig.

3.3 Basel III: Ökade kapitalkrav pressar upp räntenivån

Lärdomarna av finanskrisen har bl a lett till ett intensivt arbete för att ändra det finansiella regelverket i syfte minska riskerna för framtida kriser. Vid G20-mötet i Seoul i november 2010 togs beslut att börja verkställa det s k Basel III utifrån Baselkommitténs lagda förslag. Beslutet innebär skärpta kapitalkrav och nya globala minimiregler för bankers likviditet. Syftet är att stärka banksektorns motståndskraft, motverka överdrivet risktagande och hävstångseffekter samt reducera det finansiella systemets procykliska påverkan på realekonomin. Reglerna ska gradvis fasas in och vara fullt genomförda 2018. Infasningen när det gäller kapitalkrav påbörjas januari 2013 medan likviditetsreglerna börjar förändras 2015.

I korthet innebär Basel III att **minimikravet** på kärnprimärkapitalet höjs från 2 till 4,5 procent av bankens riskviktade tillgångar och att kravet på Tier 1-kapitalet höjs från 4 till 6 procent. Därutöver ska bankerna hålla en **konserveringsbuffert** på 2,5 procent av riskviktade tillgångar. Det gör att bankerna alltså måste hålla ett kärnprimärkapital på minst 7 procent för att undvika inskränkningar i verksamheten från myndigheters sida. Därtill kan myndigheterna – beroende på ekonomiska och finansiella omständigheter – införa en **kontracyklisk kapitalbuffert** som kan variera mellan 0 och 2,5 procent. Alla kapitalkrav införda fullt ut innebär att nivån på kärnprimärkapitalet höjs från 2 till maximalt 9,5 procent och för Tier 1-kapitalet från 4 till 11 procent. Situationen skärps också genom att det blir en striktare definition av vad som är att betrakta som kapital.

Reglerna för likviditet baseras på två mått: **Likviditetstäckningskvoten** och **stabil nettofinansieringskvot**. Det första måttet kräver att banken har en tillräckligt stor buffert av likvida tillgångar för att överleva stora finansieringsproblem under 30 dagar. Det andra måttet syftar till att uppnå bättre balans mellan löptider för bankens tillgångar och skulder. Vid sidan om dessa mått kommer också ett **skuldkvotmått** (leverage ratio) att provas som anger att kapitalet ska överstiga 3 procent av bankens exponeringar.

De nya reglerna kommer att öka konkurrensen om kapital och därmed föra med sig högre räntenivåer och lägre kreditutbud. För nordiska banker är i första hand ändrade likviditetsreglerna av betydelse. En mer långfristig och stabil upplåning via förändrad inlåningsstruktur och längre löptider ökar kostnaderna för bankerna. Detta påverkar såväl räntenivåerna för låntagare som finanssektorns lönsamhet. En rimlig uppskattning kan vara att bankernas marginaler mot hushåll och företag kommer att stiga med ca 30 till 50 räntepunkter som en följd av de nya kraven. Storleksordningen är dock mycket osäker; olika bedömare har kommit till vitt skilda slutsatser. Detta betyder också att de realekonomiska konsekvenserna är osäkra, men en dämpning av den trendmässiga BNP-tillväxten på 2-3 tiondels procent under övergångsperioden förefaller inte orimligt. Att perioden för genomförandet kraftigt sträckts ut i tiden, jämfört med ursprungsförslaget reducerar dock effekterna.

3.4 Fortsatt låg inflation i OECD-området

Att inflationsförväntningar kan hållas under kontroll är en viktig förutsättning för att den penningpolitiska stimulanspolitiken ska fungera. Konjunkturdramatiken har bidragit till att såväl deflationsrisker drivna av stora produktionsgap som inflationsrisker orsakade av

centralbankernas uppblåsta balansräkningar har diskuterats de senaste åren. Inflation utvecklingen har dock varit relativt stabil med tanke på dramatiken i den ekonomiska utvecklingen. Volatila energipriser har visserligen bidragit till fluktuationer i KPI-inflationen under vissa perioder men detta har inte påverkat den underliggande utvecklingen i nämnvärt omfattning.

Diagram 3.4 Kärninflationen i USA och Euro-zonen, årlig procentuell förändring

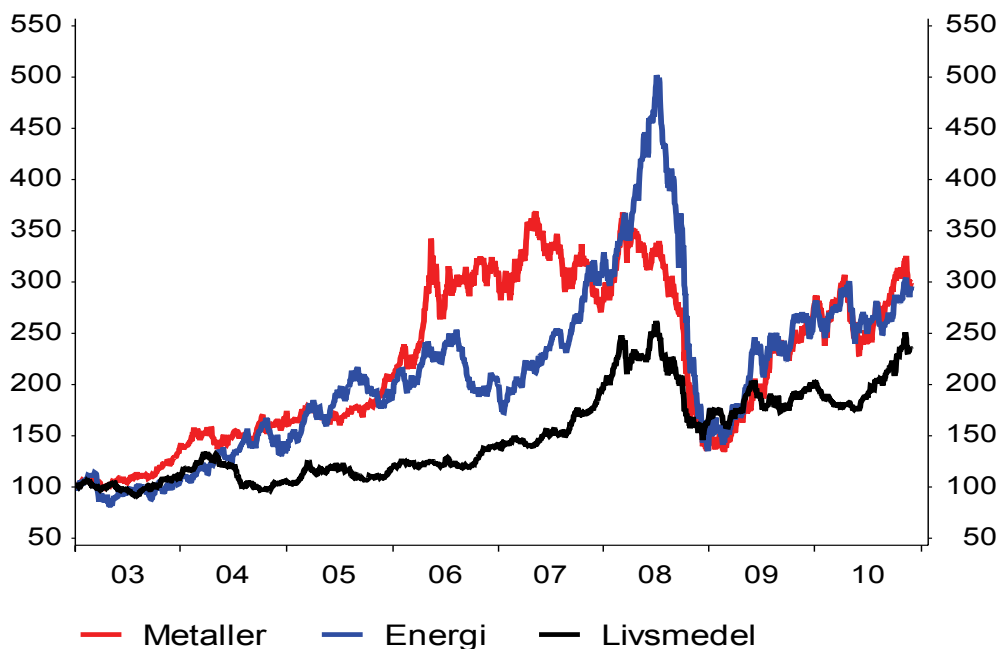
Källa: Eurostat, BLS

Trots att trenden i den underliggande inflationen är fortsatt nedåtriktad i t ex USA och Euro-zonen tycks oron för en ökande inflationstakt ha tilltagit något den senaste tiden. Detta är i hög grad kopplat till Fed:s stimulanspolitik och har bl a avspeglat sig i att inflationsförväntningar så som de kan avläsas på realobligationsmarknaden har stigit något. Fortfarande finns dock få tecken till att Feds expansion av balansräkningen skulle ge upphov till generella inflationsimpulser. Breda penningmängdsaggregat har åter börjat växa, men fortfarande i mycket långsam takt. De signalerar snarare ett visst tillfrisknande på kreditmarknaderna och därmed minskat deflationshot. Fed och andra centralbanker tycks än så länge ha gott om tid att dra tillbaka likviditet om den reala uppgången skulle ta fart på allvar.

Att råvarupriserna har tagit ny fart har också bidragit till lite större inflationsoro. Priser på metaller och jordbruksråvaror är tillbaka runt tidigare toppnivåer från 2008, mätt i dollar. Uppgången i råvarupriserna tycks dock bara till en del bero på stigande underliggande efterfrågan. Dåliga spannmålsskördar är t ex en av orsakerna till stigande priser på jordbruksråvaror. Även på detta område spelar Feds kvantitativa lättnader en roll. En mekanism är att en svagare USD ger ett pristryck uppåt eftersom råvaror primärt prissätts i dollar och producenterna vill kompensera för USD-deprecieringen. En annan är att den överskottslikviditet som åtgärderna skapar ger upphov till ökad spekulativ handel, vilket varit tydligt när det gäller jordbruksråvaror.

Diagram 3.5 Råvaruprisernas utveckling
Index januari 2003 = 100

Källa: Reuters EcoWin

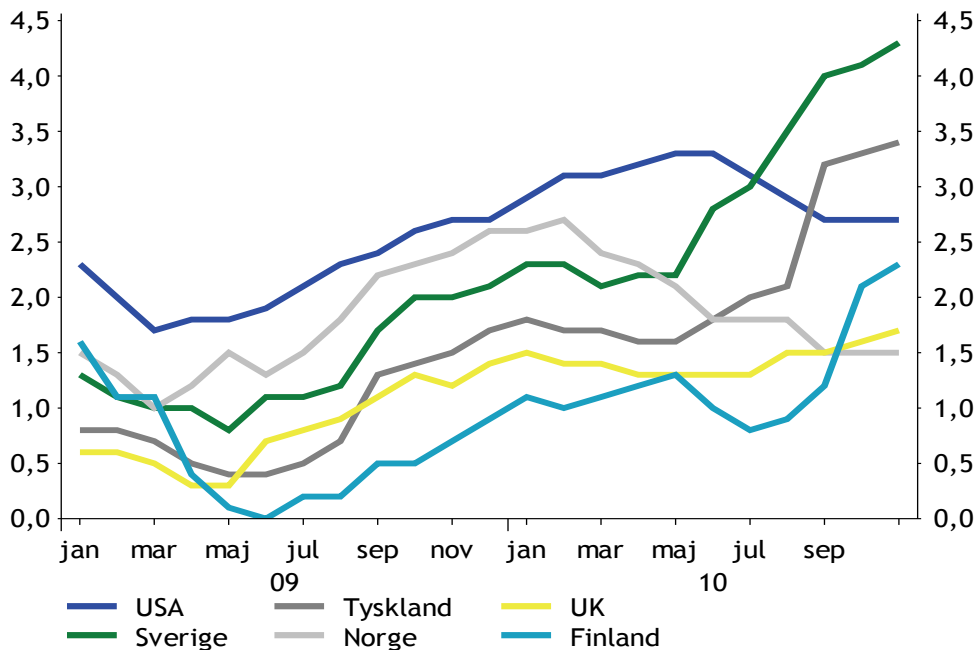
Att underliggande efterfråge- och utbudsförhållanden på råvarusidan inte alls är lika ansträngda som de var under t ex högkonjunkturen 2006-08 gör att många bedömare räknar med en utplaning av priserna framöver. Historiska erfarenheter tyder på att den uppgång i råvarupriserna som vi hittills har sett, skulle ge en impuls på konsumentpriserna av storleksordningen ½ procentenhet. Sammantaget talar det mesta därför för att inflationen kommer att förbli låg de närmaste åren. Det låga resursutnyttjandet håller tillbaka löneökningarna i de flesta länder. Därtill pressas enhetsarbetskostnaden nedåt av en trolig cyklisk återhämtning i produktiviteten.

3.5 Flera förklaringar bakom stark tillväxt i Sverige

Under det senaste halvåret har tillväxtutsikterna i Sverige förbättrats relativt omvärlden. Så sent som i våras förutspådde de flesta bedömare att BNP-tillväxten för 2010 skulle hamna i paritet med OECD-genomsnittet. Efter det starka utfallet för tredje kvartalet lär vi få se prognoser över 5 procent. Även i industriberoende länder som Tyskland och Finland har prognoserna justerats upp tydligt under loppet av 2010. Också framöver är tilltron till den svenska ekonomin stark. Regeringen, KI och Riksbanken förutspår en BNP-tillväxt på 3½-4 procent för 2011 och drygt 3 procent 2012. Det innebär förväntningar om att tillväxten i svensk ekonomi under en ganska lång tid ska avvika påtagligt från de flesta jämförbara länder. Det finns därför skäl att analysera drivkrafterna till den senaste tidens tillväxtskillnader mellan Sverige och omvärlden och diskutera i vilken mån dessa kommer att bestå.

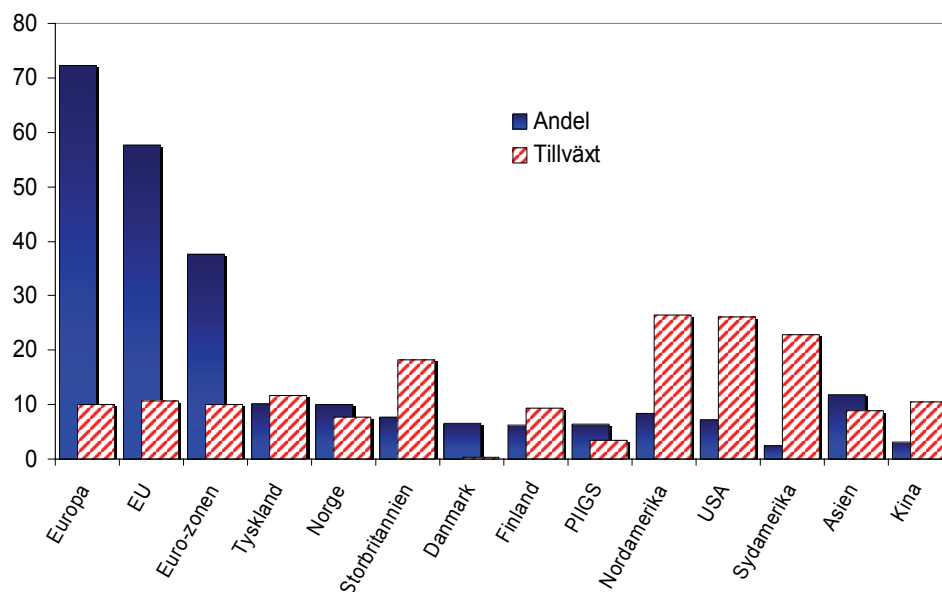
Den kraftiga återhämtningen i industriproduktion och export är i viss mån ett resultat av den svenska exportens branschammansättning. Den globala nedgången 2009 var som mest dramatisk på viktiga svenska exportområden som insats- och investeringsvaror. Återhämtningen har därefter varit som starkast på dessa områden. Detta illustreras bl a av importutvecklingen i Euroländerna, som är mottagare av drygt en tredjedel av den svenska varuexporten.

Diagram 3.6 BNP-prognoser för 2010 enligt konsensus
 Procentuell förändring, bedömningar vid olika tidpunkter

Exportens geografiska och branschmässiga inriktning kommer troligen att utgöra en styrka också framöver. De finanspolitiska åtstramningar som genomförs i många europeiska länder kommer i första hand att leda till svagare efterfrågan på konsumtionsvaror och därmed drabba sektorer som har mindre betydelse för svensk export. Även ländersammansättningen är relativt gynnsam. Viktiga exportmarknader som Tyskland och de nordiska grannländerna fortsätter att gå bra. Betydelsen av expansiva marknader i Asien har ökat kraftigt de senaste fem åren enligt företagens egna kvartalsrapporter. Samtidigt är exportandelen till krisdrabbade PIIGS-länderna (Portugal, Italien, Irland, Grekland och Spanien) är liten.

Diagram 3.7 Export till olika regioner, procentuell förändring och procent jan-sep 2010

Källa: SCB

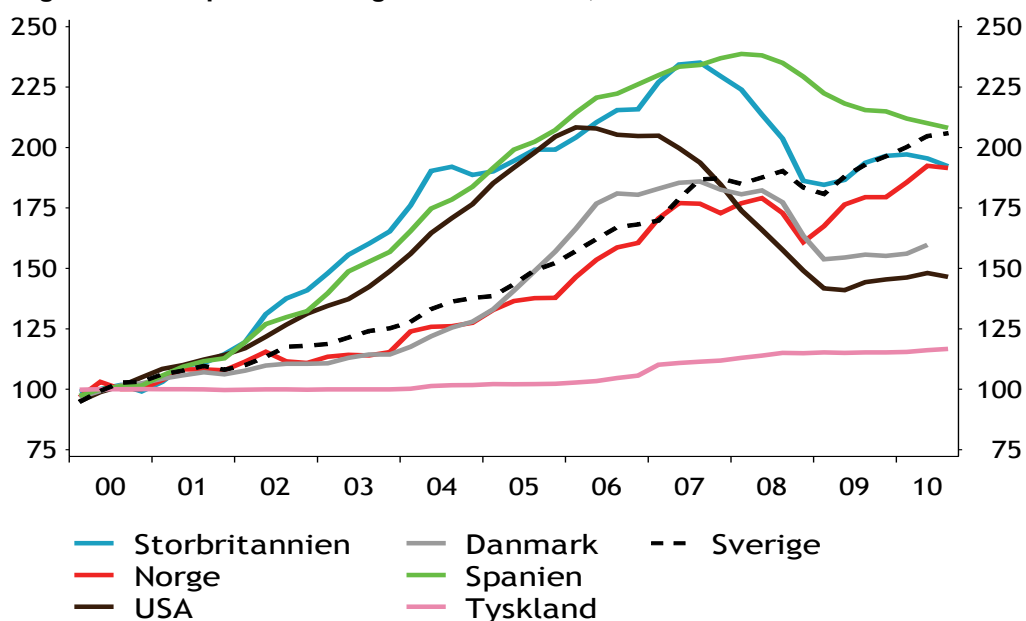
Under början av återhämtningen fick svensk export extra draghjälp av den svaga kronan. Kronan har sedan förstärkts gradvis. Konsekvenserna på volymsidan av detta kommer ofta med viss eftersläpning, bl a beroende på valutasäkring på terminsmarknaden. Framöver kommer således den senaste tidens normalisering av kronkursen att bromsa exporttillväxten. Hur kraftig förstärkningen av kronan blir kommer bl a att avgöras av hur stora skillnaderna i styrräntor mellan Riksbanken och ECB kommer att bli framöver (se senare diskussion).

3.6 Starka statsfinanser och låg ränta har stimulerat inhemsk efterfrågan

Starkare inhemsk efterfrågan utgör en viktigare förklaring till tillväxtskillnaderna än exportutvecklingen. Det förklarar varför svackan i den inhemska efterfrågan, framför allt på konsumtionssidan, blev mer kortvarig i Sverige. Ett högt hushållssparande i utgångsläget bidrog till att stärka hushållens motståndskraft. En expansiv finanspolitik, möjliggjord av robusta statsfinanser, har därtill gett stigande realinkomster. Den kanske viktigaste faktorn är dock att Sverige inte drabbats av en kollaps på bostadsmarknaden. Huspriserna har vänt uppåt efter en kort svacka. Det innebär att huspriserna fördubblats de senaste tio åren. Vid en internationell jämförelse är det bara Spanien uppvisar en liknande prisuppgång sett över hela decenniet. Därigenom har hushållens starka förmögenhetsställning bevarats vilket stimulerat konsumtionen samtidigt som nedgången i byggsektorn blev mild.

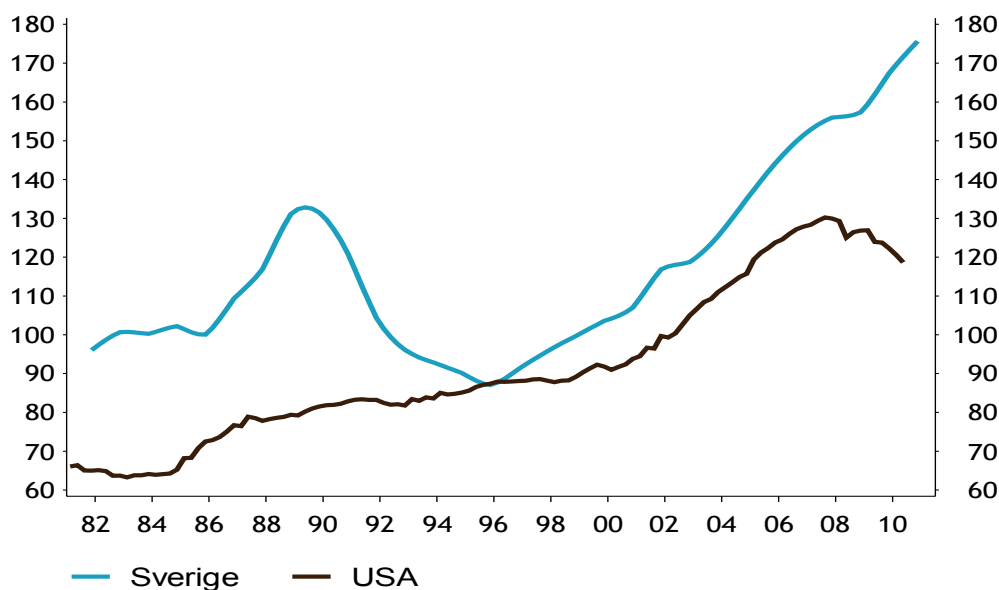
Den inhemska ekonomin tycks därigenom vara inne i en positiv spiral där stabiliteten på arbetsmarknaden bidragit till starka offentliga finanser. Låga räntor och stigande bostadspriser har förstärkt hushållens optimism och lett till en stabil uppgång i den privata konsumtionen. En konsekvens av de expansiva förhållandena är att hushållens krediter fortsätter att öka betydligt snabbare än inkomsterna. Detta avviker starkt från mönstret i omvärlden; medan t ex de amerikanska hushållen börjat pressat ned skuldnivån från drygt 130 till knappt 120 procent av disponibel inkomst har den svenska skuldökningen accelererat och under samma period gått från 155 till runt 175 procent av inkomsten.

Diagram 3.8 Husprisutvecklingen i olika länder, index 2000=100

Källa: Reuters EcoWin

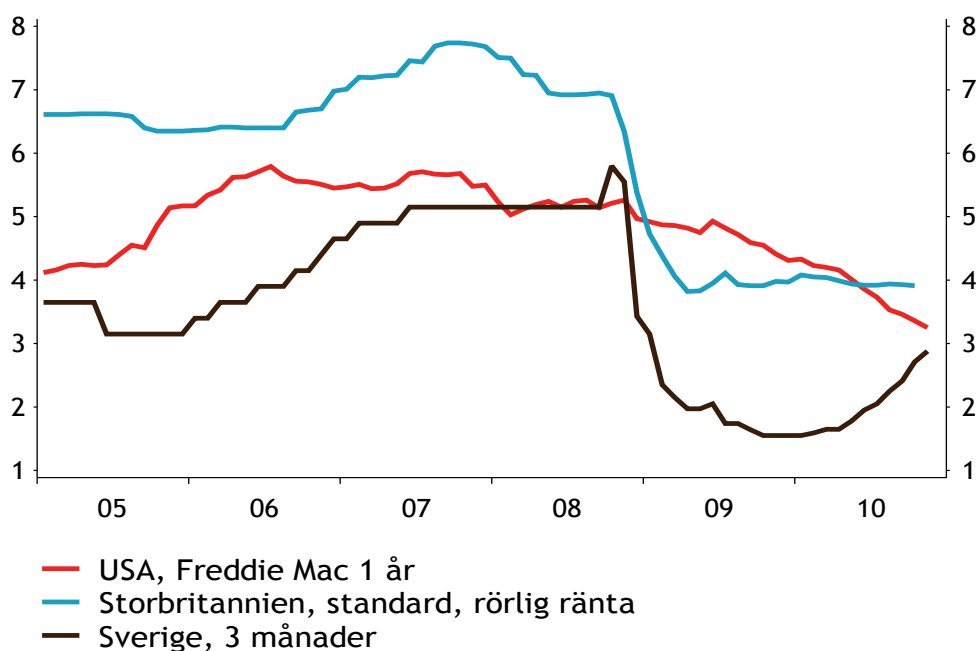
Diagram 3.9 Hushållens skulder i procent av disponibel inkomst

Källa: Riksbanken, Federal Reserve

Utvecklingen av hushållens skulder har ett starkt samband med den starka bostadsmarknaden. Ett antal särdrag finns på den svenska bostadsmarknaden som motiverar den starka utvecklingen, såsom högt hushållssparande, lågt bostadsbyggande, sänkt fastighetskatt och mindre spekulativa inslag på bostadsmarknaden. Å andra sidan visar historiska erfarenheter i andra länder att en så snabb skulduppbyggnad som den svenska brukar få ett ganska abrupt slut. Ofta är detta förknippat med en negativ spiral där fallande bostadspriser leder till ökat sparande, fallande konsumtion och stigande arbetslöshet. Den ekonomiska politiken i Sverige – såväl finanspolitiken som penningpolitiken – står därför inför utmaningen att säkerställa den mjuklandning av kredittillväxt och huspriser som så många länder misslyckats med.

Diagram 3.10 Bolåneräntor med kort löptid, procent

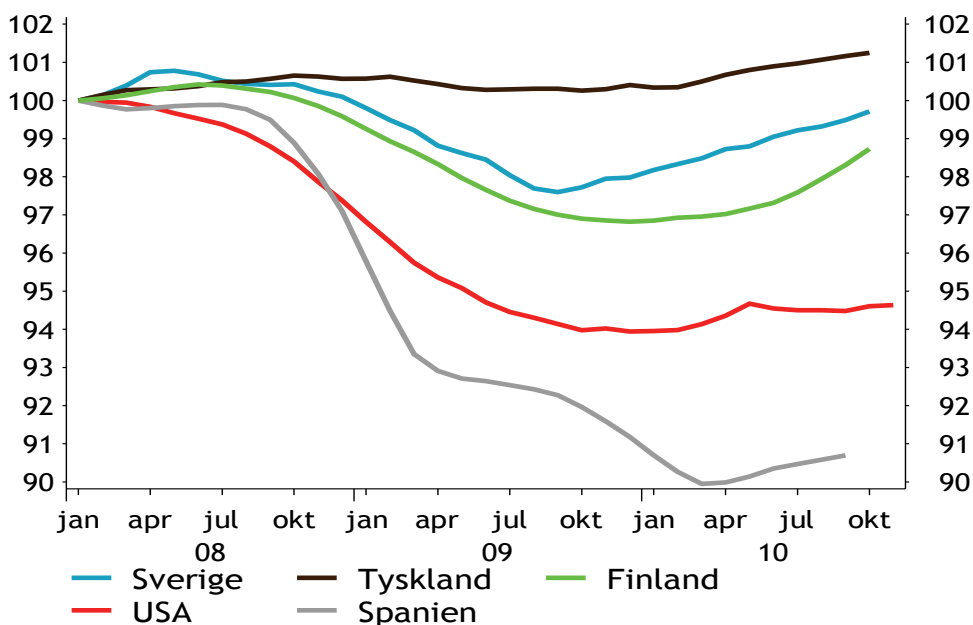
Källa: Reuters EcoWin

Den senaste tiden har dock boräntorna stigit en del. Rörliga bolån i Sverige har det senaste halvåret ökat med drygt en procentenhet, medan t ex korta amerikanska bolån fortsatt nedåt. Detta är inte bara en effekt av Riksbankens reporäntehöjningar och generellt något högre långränteläge. Skillnaden mellan statsobligationer och bostadsobligationer har också stigit det senaste halvåret; en indikation på att investerare börjar bli lite mer osäkra på hållbarheten i utvecklingen. Ett omslag i situationen på bostadsmarknaden, bl a orsakat av kärvare lånevillkor på den internationella marknaden, utgör det kanske största hotet mot en fortsatt stark tillväxt i Sverige. Erfarenheterna pekar på att det kan vara svårt att bryta en negativ spiral där fallande bostadspriser leder till minskad konsumtion, stigande arbetslöshet och därmed ytterligare press nedåt på priserna.

3.7 Snabb vändning på arbetsmarknaden

Konsekvenserna på arbetsmarknaden av den finansiella krisen har varierat mycket mellan olika länder. I Tyskland, Sverige och Finland har t ex försämringen på arbetsmarknaden varit måttlig medan Spanien och USA drabbats betydligt hårdare. Detta trots att nedgången i BNP var betydligt mindre i dessa länder. Att reaktionen på arbetsmarknaden av en given BNP-förändring avvikit så mycket från vad man skulle förvänta utifrån historiska samband (det s k Okun-sambandet) tycks bero på krisens karaktär. I länder där det finansiella systemet varit som mest skadeskjutet och där husmarknaden drabbats hårt har den inhemska efterfrågan fallit på bred front. Arbetsintensiva delar av ekonomin har därmed påverkats i högre grad än i de länder som främst drabbades av krisen via kollapsen i världshandeln. Krisåtgärdernas utformning har också varit av betydelse. Många länder i Europa, med Tyskland i spetsen, har använt sig av olika typer av arbetstidsförkortningar, vilket hållit uppe sysselsättningen.

Diagram 3.10 Sysselsättning i olika länder, januari 2008=100

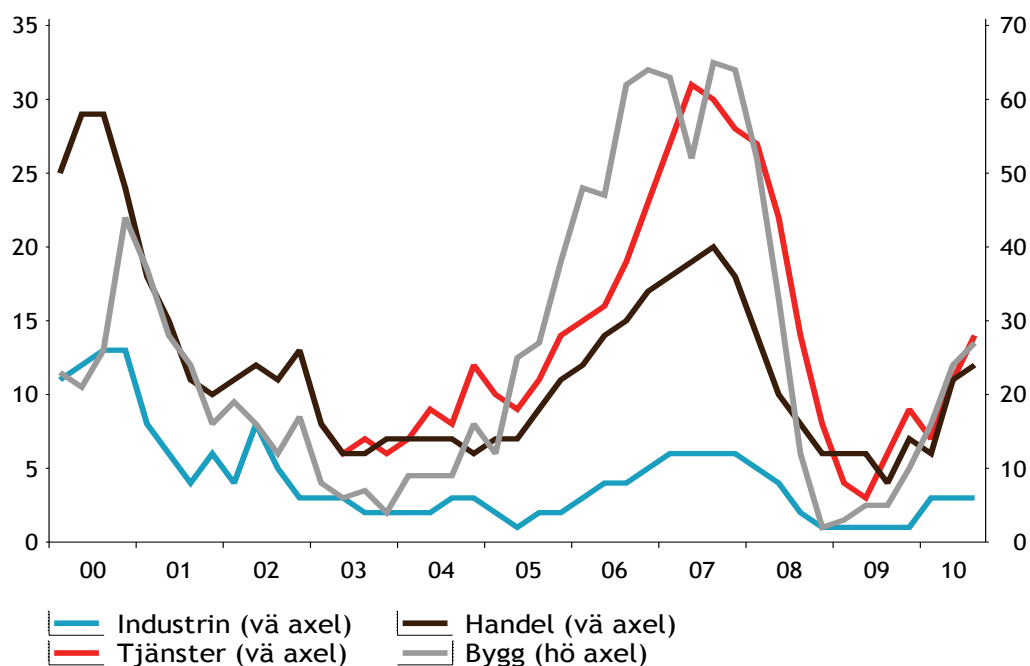

Källa: Reuters EcoWin

Även i återhämtningsfasen har utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden varit förvånansvärt stark. Normalt brukar snabbt stigande produktivitetstillväxt bidra till en betydande eftersläpning mellan produktion och arbetsmarknad i början på en återhämtning. Denna gång var dock företagen relativt tidiga med att börja nyanställa. Den totala sysselsättningen ligger nu endast någon procentenhet under nivån i början av 2008, då den

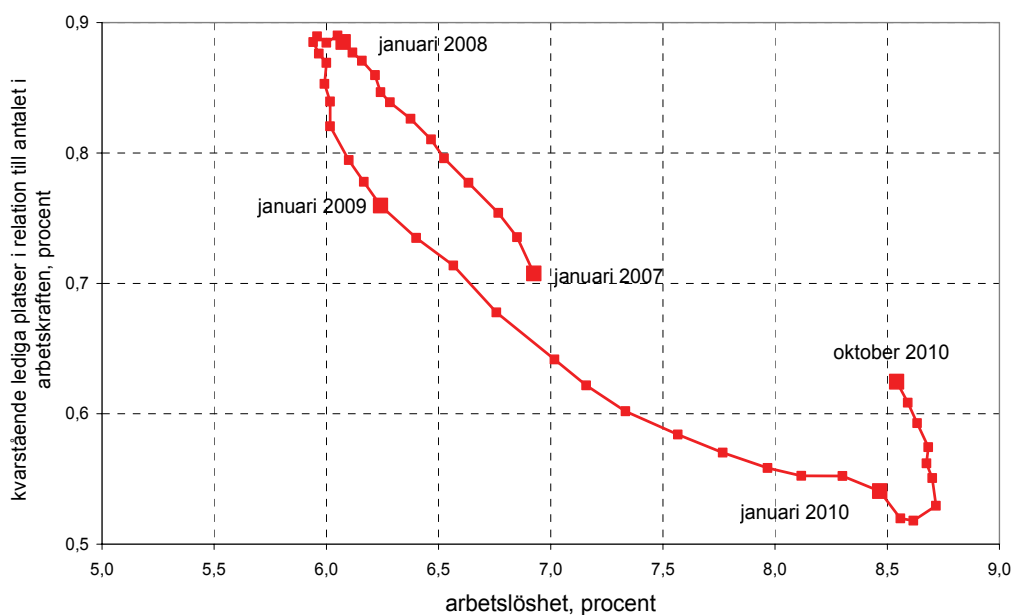
senaste nedgångsperioden började. Sysselsättningsuppgången är främst hänförlig till privata tjänstesektorer och byggverksamhet. Fortfarande ter sig dock allvarigare flaskhalsproblem på arbetsmarknaden som avlägsna. Bristtalen enligt Konjunkturinstitutets barometer har stigit något i de flesta branscher. Inom handel, bygg och tjänstesektorer ligger de nu något högre än bottenivåerna i förra lågkonjunkturen. För industrins del ligger bristtalen fortfarande mycket nära historiska bottenivåer.

Diagram 3.11 Arbetskraftsbrist i näringslivet
Nettotal

Källa: KI

Diagram 3.13 Arbetslöshet och lediga platser i relation till arbetskraften

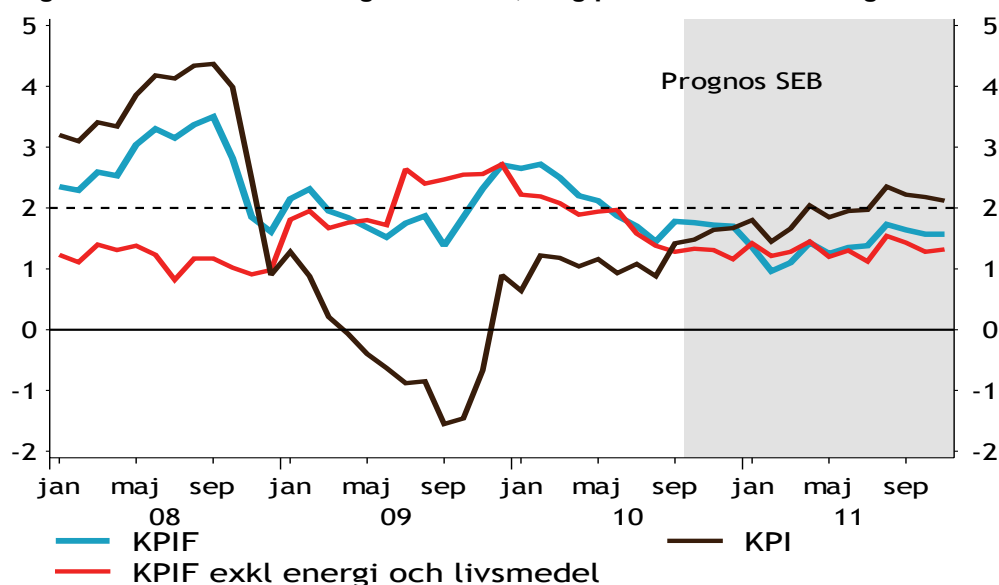

Studerar man relationen mellan antalet lediga platser och arbetslösheten kan man dock komma till mer oroande slutsatser om hur arbetsmarknaden har påverkats av krisen. Antalet lediga platser är nu så stort att det borde ha möjliggjort en snabbare nedgång i arbetslösheten. Att den så kallade Beveridgekurvan har skiftat utåt tyder på att matchningsprocessen mellan lediga platser och arbetsökande försämrats.

3.8 Fortsatt låg inflation

Efter en topp i slutet av förra året har inflationen i Sverige, mätt med KPIF (KPI exkl. räntekostnader för bolån), fallit tillbaka. Lågt kostnadstryck talar för fortsatt svagt underliggande inflationstryck de närmaste åren. Det senaste årets kronförstärkning bidrar till att minska inflationen under första halvan av 2011. Kärninflationen (KPI exkl. livsmedel, energi och räntekostnader) har fallit tillbaka från nära tre procent i slutet av 2009 till knappt 1,5 procent i november. De flesta bedömningar pekar på att kärninflationen fortsätter ned till ca en procent i mitten av nästa år. Lågt kostnadstryck bidrar till att hålla ned inflationen också därefter, även om en viss uppgång sker när kroneffekterna klingar av. De flesta prognoser tyder också på att KPIF-inflationen kommer att ligga under Riksbankens mål de närmaste åren. Om Riksbanken genomför räntehöjningar i linje med vad som nu aviseras kommer däremot KPI-inflationen totalt sett att ligga lite högre på grund av effekterna på räntekostnader för egnahem.

Diagram 3.14 Inflationen enligt olika mått, årlig procentuell förändring

Källa: SCB, SEB

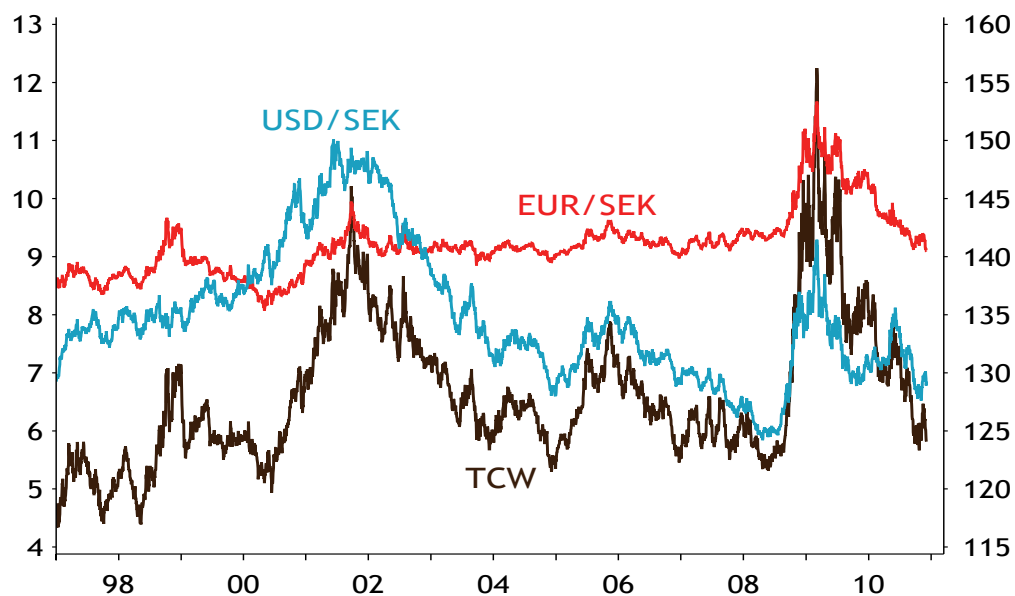
Inflationsförväntningarna för det närmaste året har dock stigit den senaste tiden enligt KI-barometern. Uppgången är lite svårförklarlig mot bakgrund av den relativt lugna faktiska inflationsutvecklingen. Möjligen har oron för stigande energipriser, framförallt på elsidan, haft betydelse. Inflationsförväntningarna enligt Prosperas enkät ligger nu runt 2 procent på 2 års sikt. På 5 års sikt har de legat ganska fast förankrade runt 2,2 procent de senaste åren.

3.9 Riksbankens dilemma i ett globalt perspektiv

Skillnaderna i penningpolitiska förutsättningar mellan Sverige och de stora OECD-länderna blir allt tydligare. Sveriges situation visar faktiskt en rad likheter med situationen i vissa asiatiska länders. Snabb inhemsk kredittillväxt och stigande bostadspriser talar för högre

räntor för att motverka bubbeltendenser. Samtidigt är inflationen fortsatt låg och vidgade styrräntespreddar mot de stora OECD-länderna stärker valutan, vilket dämpar exporten och pressar ned inflationen ytterligare. När Riksbanken i den senaste Penningpolitiska rapporten justerade räntebanan hänvisade man mer explicit än tidigare till utvecklingen i omvärlden och potentiella konsekvenser för kronan som motiv för justeringen. I detta avseende följer man nu i Norges Banks fotspår.

Diagram 3.15 Kronans utveckling mot euro, dollar och handelsvägt

Källa: Reuters EcoWin

Än så länge är det nog för tidigt att se kronans nivå som problematisk. Som diskuteras i avsnitt 3.1 är överskottet i bytesbalansen mycket stort och de beräkningar som tidigare gjorts, bl a av Riksbanken, tyder på att det är en bit kvar till kronans jämviktsnivå mot euron. Ett samlat mått på hur ränte- och valutaförhållanden påverkar ekonomin tyder på att stimulans-effekten i Sverige nu är jämförbar med vad som gäller i USA och Euro-zonen. En tydlig normalisering har skett i Sverige efter de mycket expansiva förhållanden som rådde under finanskrisens kulmen.

Olika verktyg håller nu på att tas fram, både internationellt och nationellt, för att avlasta räntepolitiken när det gäller att motverka bubblor på kredit- och bostadsmarknaden. Nya regleringsåtgärder, i linje med det nyligen införda bolånetaket, amorteringskrav samt restriktioner för bankernas utlåning som följer av nya regelverk (Basel III) är exempel på sådana. Att finanspolitiken skulle kunna ta större ansvar i form av t ex ändrade regler för ränteavdrag har också diskuterats. De timingproblem som anförts som argument mot att använda penningpolitiken för att dämpa en tillgångsprisbubbla gäller dock i hög grad också finanspolitiken. Sammantaget tycks det dock ändå vara ett problem att ansvarsfördelningen mellan regering, Riksbank, Finansinspektion och affärsbanker är så oklar som den verkar vara i nuläget.

3.10 Sammanfattning

Den internationella återhämtningen har varit oväntat stark det senaste året. Världshandeln har snabbt tagit tillbaka förlorad mark samtidigt som finansiella förhållanden normaliserats i viktiga avseenden. Stigande aktiekurser visar på framtidstro och bidrar också till att stabilisera situationen för många finansiella institutioner. Börsuppgången har dessutom mildrat krisens förmögenhetseffekter för hushåll och företag. De flesta bedömare räknar med en fortsatt återhämtning som förstärks av att den amerikanska ekonomin åter får upp farten en bit in i nästa år efter en svacka.

Samtidigt återstår många frågetecken och utmaningar i finanskrisens spår. Baksidorna av den extrema stimulanspolitiken börjar bli alltmer uppenbara, t ex i form av växande offentlig skuldsättning. Det senaste halvåret har de globala obalanserna åter kommit i fokus. Nollräntepolitik och kvantitativa lättnader i de stora OECD-länderna skapar kapitalflöden som leder till problem för många tillväxtekonomier i form av t ex bubblerisker på tillgångsmarknader, oönskat snabb valutaappreciering samt stigande råvarupriser. Samtidigt är reformtakten relativt långsam när det gäller tillväxtekonomiernas försök att skapa bättre förutsättningar för stigande inhemsk efterfrågan och på så sätt bidra till minskade globala obalanser. Sammantaget tycks klimatet i det internationella ekonomisk-politiska samarbetet ha försämrats i denna miljö, vilket i förlängningen kan leda till handelsrestriktioner som hämmar tillväxten.

Därtill står det internationella finansiella systemet inför en reformering i efterdyningarna av finanskrisen. Syftet är att göra banksystemet mer robust och därmed minska riskerna för nya kriser. Priset för detta kommer att bli något högre räntenivåer och lägre tillväxt under en övergångsperiod. För att inte äventyra den bräckliga återhämtningen kommer de s.k Basel III-systemet att implementeras i försiktig takt fram till 2018.

Den svenska ekonomin har återhämtat sig mycket starkt under 2010. BNP-tillväxten ser ut att bli dubbelt så hög som genomsnittet i OECD-området. Även 2011 och 2012 räknar de flesta prognosmakare, t ex regeringen Riksbanken och Konjunkturinstitutet, med att tillväxten kommer att bli betydligt högre än i de flesta jämförbara länder. Starka balansräkningar såväl i offentlig som privat sektor i kombination med relativt lågt resursutnyttjande talar för en fortsatt återhämtning i linje med dessa prognoser.

Den starka BNP-tillväxten 2010 har dock delvis drivits av krafter som knappast är bestående. Den svaga kronan har gett exporten extra fart, inte minst jämfört med konkurrentländer i närområdet som Tyskland och Finland. Den inhemska efterfrågan har stimulerats av exceptionellt låga boräntor. Bostadspriser och skuldnivåer har därigenom fortsatt uppåt på ett sätt som tydligt avviker från omvärlden. En positiv spiral har därmed uppstått där stigande bostadspriser stimulerat konsumtionen, vilket i sin tur bidragit till starkare arbetsmarknad och starka statsfinanser.

Framöver ställs den ekonomiska politiska inför dilemmat att undvika en obekvämt stark valuta och samtidigt säkerställa en mjuklandning för bostadsmarknaden och hushållens upplåning. Internationella erfarenheter tyder på att detta brukar vara svårt. Räntepolitiken kommer troligen att behöva avlastas av flera instrument både i form restriktioner i utlåningen och finanspolitiska åtgärder.

4 Svensk industris framtida utvecklingskraft och omställningsförmåga

Som framgått av tidigare kapitel befinner sig den globala ekonomin i en återhämtningsfas efter en av de djupaste kriserna i modern tid. Kraften i återhämtningen är ojämnt fördelad mellan länder och regioner, och risken för fortsatta ekonomiska problem är också betydande i ett flertal länder med potentiellt allvarliga spridningseffekter. Svensk ekonomi tillhörde de hårdast drabbade under nedgången 2009 men kan å andra sidan visa upp bland de starkaste tillväxttalen under 2010.

En förklaring till den branta nedgången under 2009 ansågs vara den svenska industrins specialisering på investerings- och infrastruktursprodukter samt den höga graden av internationalisering. En vikande efterfrågan på utlandsmarknaderna slog snabbt igenom i termer av fallande produktion och ökad arbetslöshet i de Sverigebaserade produktionsenheterna.

I takt med att nya industriländer växer fram, samtidigt som det finns ett betydande förnyelse- och underhållsbehov av t ex infrastruktur i gamla industriländer, kan emellertid svensk industris specialisering visa sig vara väl positionerad för att möta en framtida växande efterfrågan. I vilken utsträckning det lyckas kommer att bero på den svenska industrins utvecklingskraft och omställningsförmåga. Detta är i sin tur avhängigt såväl den ekonomiska politikens utformning som företagsintern strategi och organisation. Dessa frågor kommer att belysas i det följande kapitlet.

4.1 Utvecklingskraft och omställningsförmåga.

Svensk industri har under flera decennier demonstrerat en god utvecklingskraft och omställningsförmåga. Denna har grundat sig i företagens interna kapacitet och i hyggligt väl fungerande strukturer för att omskola friställd arbetskraft och tillåta mindre produktiva företag att lämna marknaden. En ackommoderande växelkurs (devalveringar och deprecieringar) har historiskt bidragit till att upprätthålla svenska företags internationella konkurrenskraft.

Globalt ser dock situationen radikalt annorlunda ut idag med en förväntad starkt ökad konkurrens från inte minst nya tillväxtländer, men också med nya avsättningsmöjligheter för svenska produkter. Det är dock inte enbart från nya tillväxt- och lågkostnadsländer som konkurrensen väntas öka utan också från andra industrialiserade länder, särskilt vad gäller kunskapsintensiva verksamheter. Den senare typen av produktion är i regel förknippade med positiva spridningseffekter som leder till högre produktivitet och löneutbetalningsförmåga. Om produktionsfaktorernas – arbetskraft och kapital – rörlighet fortsätter att öka, vilket förefaller troligt, kommer också skillnader i avkastning avspeglas i en annan geografisk fördelning av produktionen och en högre specialisering. Europas produktion är betydligt mer geografiskt spridd än t ex USA:s och det finns anledning att förvänta sig att genomförda – och fortsatta – avregleringar och handelsliberaliseringar leder till en starkare geografisk koncentration av branschvis relaterad produktion (kluster).

Frågan är således vilken beredskap industrin har att möta dessa förändringar och i vilken utsträckning ekonomisk-politiska reformer behövs för att svensk industri ska kunna ta vara på de möjligheter som den ökande globaliseringen erbjuder? En första förutsättning är en bred ekonomisk politisk ansats som omfattar flera områden som är av vikt för svensk industris framtid. Som påpekats i Globaliseringsrådets analys handlar det främst om kunskapsnivå,

kompetenstillförsel, arbetsmarknadens funktion samt förnyelse- och innovationskapaciteten – vilket kan sammanfattas i begreppen utvecklingskraft och omställningsförmåga.⁷

Omställningsförmåga berör en ekonomis kapacitet att hantera förändringar, som kan vara genomgripande, snabba och oväntade, utan att produktionsresurser – arbetskraft och kapital – långsiktigt ställs utanför produktionen. Utvecklingskraft är förknippat med svensk industris förmåga att ta tillvara på nya marknadsmöjligheter, ny kunskap och de nya samarbets- och organisationsmöjligheter som skapas av bl a globaliseringen. Lyckas inte den ekonomiska politiken hantera detta riskerar svensk industri att specialisera sig i mer lågförädlade verksamheter, alternativt att en bestående arbetslöshet breder ut sig.

4.2 Svensk industris specialisering – mot mer innovativa och högteknologiska branscher?

Nyckeln till förändring ligger i en hög innovationskapacitet. En omfattande forskning visar att produktivitet och ekonomisk tillväxt kan kopplas till innovation, dvs innovationer leder till nya och växande företag, stigande investeringar, högre förädlingsvärden och löneutbetalningsförmåga samt (på sikt) ökad sysselsättning. Kunnande som inte uppdateras, produkter och tjänster som inte förnyas, blir snabbt obsoleta och konkurreras ut. Takten i dessa selektionsprocesser kan förväntas öka i och med att den globala konkurrensen tilltar.

Innovation bygger på att ny kunskap utvecklas eller att befintliga kunskaper tillämpas på ett nytt sätt. Det sker ofta i nätverk mellan företag, universitet/högskolor och offentliga aktörer. Innovationskapaciteten handlar om en kombination av individuella egenskaper och de innovationsförutsättningar som finns i den omliggande miljön. Till skillnad från inventioner eller uppfinningar – som berör själva upptäckten – definieras innovation utifrån ett marknadsperspektiv: det finns ett ekonomiskt värde som kan kopplas till en ny vara, tjänst, organisation, insatsvara eller marknad. FoU och patent är de vanligaste måtten på innovation, men bristfälliga så tillvida att de omfattar bara en del av framtagna innovationer. Dessa två mått är också starkt positivt korrelerade.

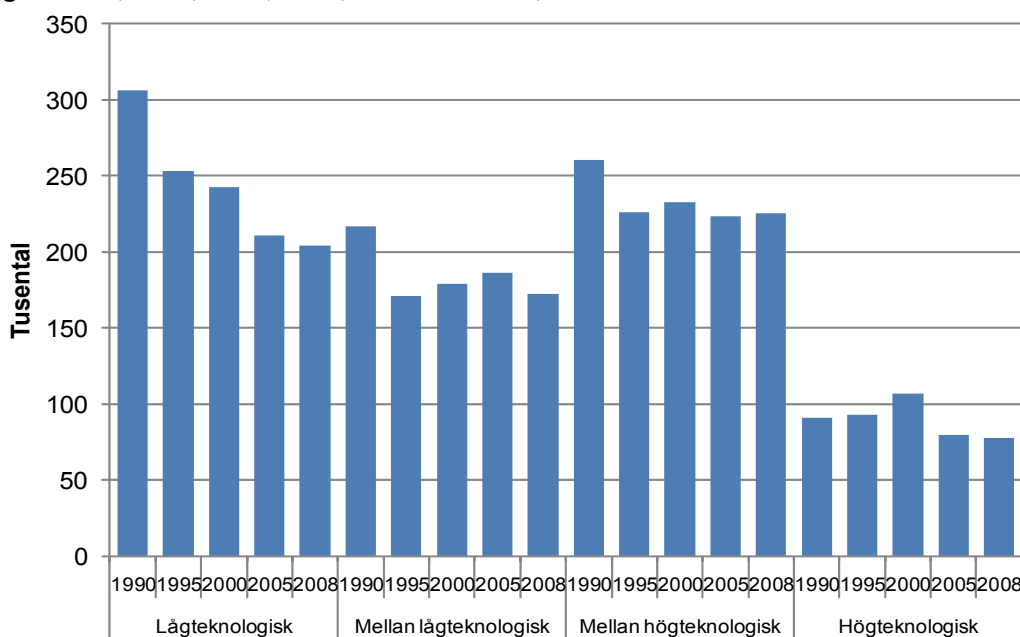
OECD:s klassificering av industrin på olika teknologibranscher baseras främst på deras FoU-intensitet och skulle därför kunna användas som ett grovt mått på hur innovationsförmåga och innovationskapacitet utvecklas i industrin. I diagram 4.1 och 4.2 visas de anställdas fördelning på fyra olika teknologiklasser (låg-, mellan låg-, mellan hög- och högteknologi) i svensk industri samt utvecklingen över perioden 1990 till 2008.

Som framgår av diagrammen har antalet anställda minskat mest i lågteknologisk industri, varit relativt oförändrat i mellan lågteknologisk, ökat i mellan högteknologisk liksom högteknologisk fram till 2000 för att därefter falla tillbaka. Slår man ihop de två lägre teknologiklasserna respektive de två mer högteknologiska, framgår att förskjutningen mellan dessa under de två senaste decennierna uppgår till knapp fem procentenheter: 1990 svarade mellan hög- och högteknologiska branscher för 40 procent av sysselsättningen, 2008 hade andelen ökat till 45 procent. Nästan hela förändringen kan hänföras ökningen i mellan högteknologi medan praktiskt taget ingen ökning skett i högteknologisk industri. I mellan lågteknologisk produktion har sysselsättningsandelen ökat sedan 1995 med en topp 2005.

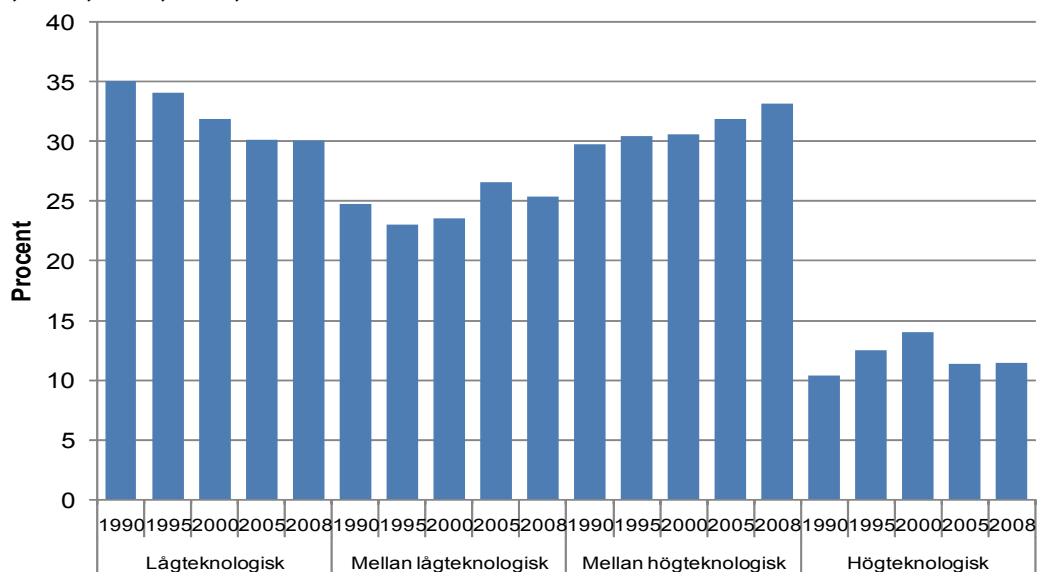
^{7 7} Se Braunerhjelm m fl (2009), Utvecklingskraft och omställningsförmåga, (www.regeringen.se/globaliseringsradet) för en mer ingående diskussion

Diagram 4.1: Antal sysselsatta inom tillverkningsindustrin fördelat på OECD:s teknologiklasser, 1990, 1995, 2000, 2005 och 2008, tusental

Källa: SCB

Diagram 4.2: Antal sysselsatta inom tillverkningsindustrin fördelat på OECD:s teknologiklasser, procent, 1990, 1995, 2000, 2005 och 2008

Källa: SCB

Diagrammen visar att den större andelen av Sveriges industrianställda finns i de mer lågteknologiska delarna, vilket till stor del förklaras av en framgångsrik basindustri där kunskapsintensiteten skymms av OECD:s klassificering. Mer rättvisande kan konstateras att industrin främst är specialiserad till mellanteknologiklasserna (låg och hög). Vidare kan konstateras att förändringarna varit små över tiden vad gäller sysselsättningsandelar i de mellanteknologiska klasserna (ca tre procent). Det är inom dessa segment konkurrensen kan förväntas bli som hårdast från de nya industriländer som växer fram: inom t ex fordons-, stål- och metall-, maskintillverknings-, kemibranscherna finns konkurrenskraftiga företag i tillväxtländerna. Det kommer att ställa utvecklingskraft och omställningsförmåga på sin spets.

4.3 Ett innovationspolitiskt ramverk för svensk industri

Innovation är följaktligen en central faktor för svensk industris fortsatta konkurrenskraft och strukturomvandling. Förutsättningarna för innovation skapas i hög grad nationellt, dvs frihetsgraderna för den nationella politiken är betydande. En tänkbar modell som nyligen lanserats för att skapa ekonomisk-politiskt långsiktigt stabila förutsättningar för svensk industri handlar om att skapa *ett innovationspolitiskt ramverk*.⁸ Utgångspunkten är det finanspolitiska ramverk – utgiftstak, utgiftsbuffert och balanserad budget över konjunkturcykeln – som infördes efter 1990-talskrisen i syfte att skapa långsiktig stabilitet i de offentliga finanserna. Systemet har gagnat svensk ekonomi mycket väl och Sverige kommer ur krisen med starka offentliga finanser.

Frågan är om det finns en motsvarande möjlighet att ”surra sig vid masten” på det mikroekonomiska planet för att främja långsiktig utvecklingskraft och omställningsförmåga i svensk industri? Ett innovationspolitiskt ramverk bygger på högkvalitativ kompetensförsörjning, forskning i världsklass (åtminstone på några områden), mekanismer för att kunskapsatsningar kommer industrin till godo samt väl utvecklade kontaktytor nationellt och internationellt för företagen.

4.3.1 Kompetensförsörjning

En första viktig komponent är således utbildningens kvalitet och relevans. Nya globala specialiseringsmönster etableras och förändras vilket ställer krav på ett utbildningssystem som kan matcha en mer varierande efterfrågan. Om uppgifterna växlar under ett arbetsliv innebär det sannolikt att specifika sakkunskaper minskar i betydelse relativt förmågan att ta till sig *nya* kunskaper. En högre strukturomvandlingstakt kan föranleda att delvis andra krav ställs på grundutbildningen.

Näringslivets förnyelse är till stora delar beroende av möjligheten att rekrytera rätt kompetens. Vikande intresse för tekniska och naturvetenskapliga utbildningar kan på sikt utgöra en hämsko för industrins fortsatta expansion. Intresset måste skapas tidigt i skolan för att antalet ingenjörer och tekniker ska kunna öka. För att förse industrin med efterfrågad kompetens krävs också en beredskap för en utökad och mer professionaliserad arbetsmarknadsutbildning för att slussa över arbetslösa till mer expanderande sektorer. En väl fungerande matchningsfunktion ställer krav på rörlighet av kompetens och en intakt fysisk infrastruktur.

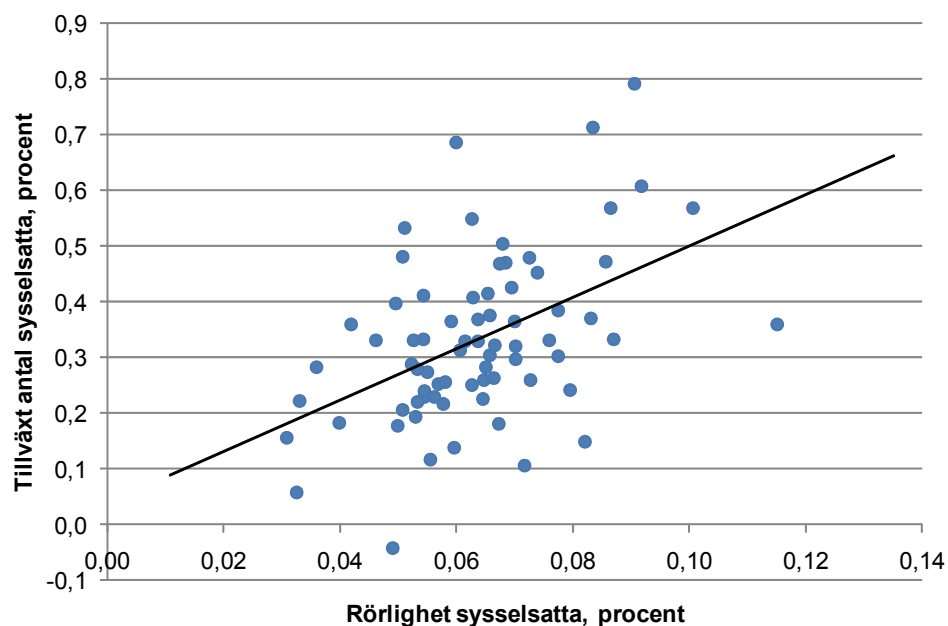
Högre rörlighet på arbetsmarknaden förefaller också samvariera positivt med en ökad sysselsättningstillväxt (diagram 4.3). Ett motsvarande samband framträder mellan rörlighet och produktivitet. Mekanismer för att öka rörlighet och förbättra matchningen bör således vara angeläget.

Staten spelar även framdeles en nyckelroll för kompetensförsörjning och utbildningssystem. Lärarkvaliteten måste höjas, vägar till lönekarriär måste skapas för skickliga lärare samt förbättrade möjligheter för kompetensutveckling. Universitet och högskolor bör få större möjligheter till specialisering och statliga forskningsmedel bör i högre utsträckning fördelas enligt kvalitetskriterier, eventuellt inklusive innovationsbaserade (patent).

---

⁸ Se Braunerhjelm m fl (2010), *En innovationsstrategi för Sverige*.

Diagram 4.3: Rörlighet sysselsatta och sysselsättningstillväxt, funktionella arbetsmarknadsregioner, 1998-2005

Källa: SCB

Företagsinterna FoU-satsningar och samarbeten med universitet och andra viktiga FoU-leverantörer är en ytterligare central komponent i utvecklingskraften. Syftet med företagets FoU-satsningar är naturligtvis att få fram nya produkter och nya processer, dvs innovationer, men också att upparbeta en inhemsk mottagarkapacitet (absorptionsförmåga) för att kunna ta del av andras FoU-satsningar.

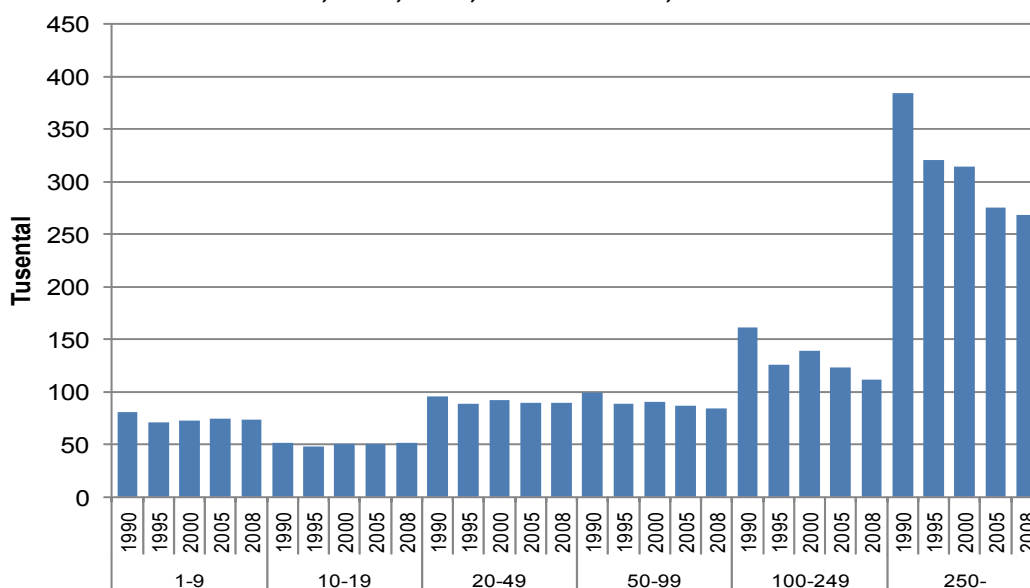
4.3.2 Nyetableringar och samverkan mellan företag

En viktig del i industrins utvecklingskraft är kompletterande kompetenser mellan nyetablerade, mindre/medelstora och stora företag. Entreprenörer och småföretag svarar för en förvånansvärt stor del av de riktigt omdanande och radikala innovationerna, liksom för antalet patent. Storföretag är mer organiserade för gradvisa förbättringar av existerande produkter och processer.

I väl fungerande innovationsmiljöer kompletterar följaktligen stora och små företag varandra dels med avseende på typ av innovation, dels vad gäller kommersialisering av ny kunskap. Industrins utvecklingskraft utgörs följaktligen bl a av förutsättningar för entreprenörskap och mindre företag, samt hur dessa samverkar med större företag. De senare skapar ofta en ”marknad för idéer” genom att köpa upp mindre företags forskningsresultat eller uppfinningar. Detta bygger i sin tur på en trovärdig immaterialrättslig ställning för uppfinnare och innovatörer.

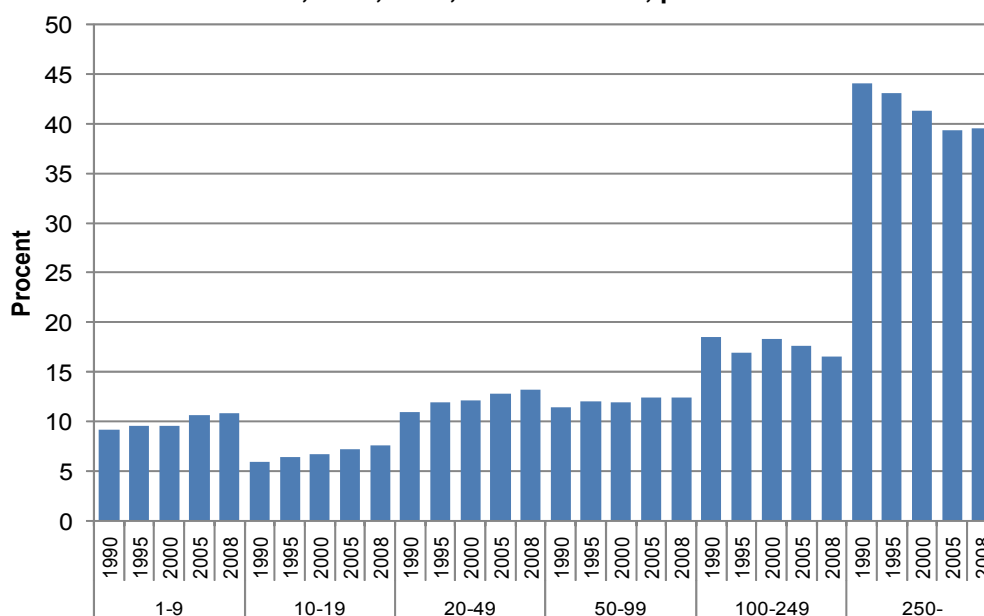
Nyetableringarna inom industrin har varit relativt oförändrade under de senaste decennierna, mellan 3 500 och 5 000 per år. Däremot har de nya företagen, tillsammans med mindre och medelstora, blivit allt viktigare när det gäller arbetsmarknadens efterfrågesida. Detta är mest påtagligt inom tjänstesektorerna men också inom industrin.

Diagram 4.4: Antal sysselsatta inom tillverkningsindustrin fördelat på storlek, arbetsställen 1990, 1995, 2000, 2005 och 2008, tusental

Källa: SCB

Figur 4.5: Antal sysselsatta inom tillverkningsindustrin fördelat på storlek, arbetsställen 1990, 1995, 2000, 2005 och 2008, procent

Källa: SCB

I diagram 4.4 och 4.5 har sysselsättningen inom industrin fördelats på sex olika storleksklasser.⁹ Mätt i antal anställda framgår minskningen i de två största arbetsställeklasserna, dvs de med fler än 100 sysselsatta. Den uppgår till ca 164 000, från 546 000 sysselsatta 1990 till 382 000 år 2008. Övriga storleksklasser präglas av en betydligt större stabilitet över perioden, i vissa klasser har antalet ökat också i absoluta tal. Den betydande

⁹ Braunerhjelm och Thulin visar att nyföretagandet står för en betydande andel av sysselsättningstillskottet, ca 75 000 även under ett krisår som 2009 (Ekonomisk Debatt, 2010, nr 8). Samma resultat har framkommit på amerikanska data (se referenser till Haltiwanger m fl 2010 i Ekonomisk Debatt artikeln).

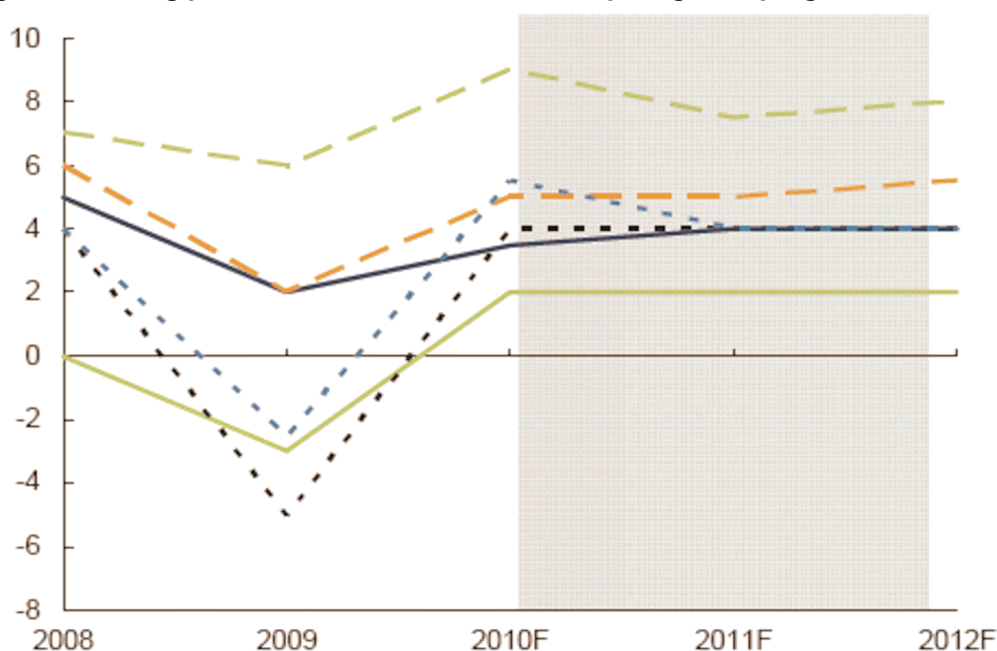

nerdragningen i de största storleksklasserna visar sig tydligt när den *procentuella* fördelningen på olika storleksklasser visas i diagram 4.5. Andelarna har ökat i samtliga klasser av små och medelstora arbetsställen. Delvis förklaras detta av att de större bolagen externaliserat verksamhet genom outsourcing och på andra sätt. De större företagen växer i första hand på utlandsmarknaderna medan antalet anställda minskar i hemmamarknadsenheterna.

4.3.3 Internationalisering

Som visas i kapitel 2 och 3 har varuexporten återhämtat sig rejält under 2010. Andelen export till de nya tillväxtländerna är dock blygsam, även om utlandsförsäljning inklusive tillverkande dotterbolag i utlandet, kan vara betydande för enskilda storföretag. Samtidigt förväntas marknadstillväxten bli starkast i de nya industriländerna (diagram 4.6).

Diagram 4.6: Årlig procentuell BNP tillväxt fördelad på regioner prognos 2010-2012

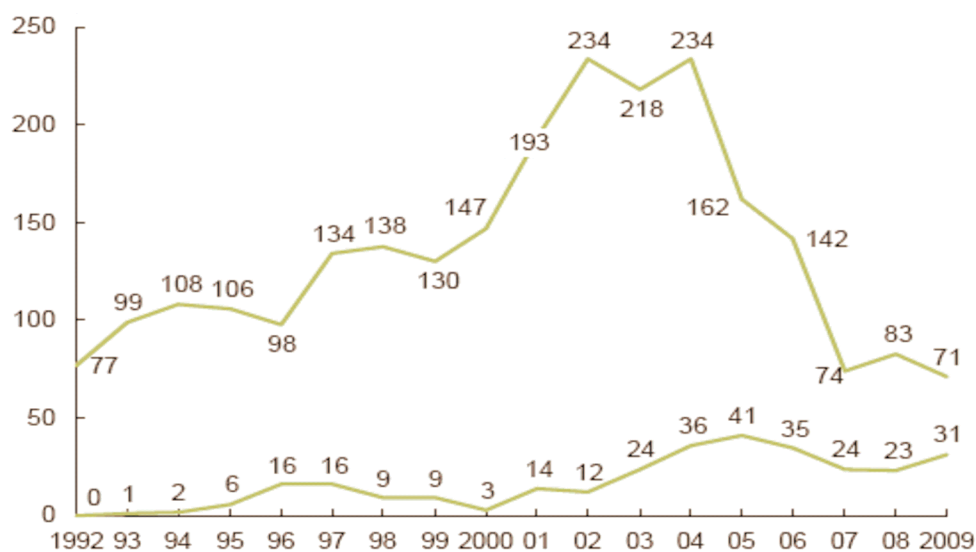

Anm: Uppifrån och ner representerar linjerna Asien (exkl Japan), Afrika (exkl Nordafrika), Mellanöstern, Latinamerika, Östeuropa och industrialiserade länder.
Källa: Deutsche Bank.

Internationalisering är emellertid särskilt viktig för de mindre företagen. Att öka internationaliseringsgrad och exportintensitet är nödvändigt för att inte tappa i volym när hemmamarknaden krymper i takt med att importkonkurrensen ökar. Och utan tillräcklig volym blir det också svårt att finansiera satsningar på forskning och utveckling (FoU), vilket i sin tur är avgörande för utvecklings- och konkurrenskraft.

Under senare tid har den avregleringsvåg och de liberaliseringar som kännetecknat handel och investeringar i särskilt utvecklingsländerna delvis avstannat, vilket ytterligare kan försvåra en internationalisering. Det illustreras bl a av att trenden mot minskad byråkrati vid utlandsinvesteringar bröts 2004-2005 (diagram 4.7). Tillsammans med bristande kunskap om utländska marknader och internationaliseringsprocesser, kan detta skapa betydande trösklar för särskilt mindre och medelstora företags internationalisering.

Diagram 4.7: Antal förändringar i regelverk för utländska investeringar, 1992-2009

Anm: Övre linjen visar antal åtgärder för att förenkla utlandsinvesteringar globalt medan den nedre linjen visar nya regleringar av utlandsinvesteringar.

Källa: World Investment Report 2010, UNCTAD

4.3.4 Omställning i andra länder¹⁰

Under krisen är det naturligtvis inte endast Sverige som har vidtagit åtgärder för att stärka utvecklingskraft och omställningsförmåga. I EU har medlemsländerna på olika sätt försökt underlätta omställning men det förekommer också åtgärder som fördröjt eller rent av hindrat densamma. I flertalet länder finns sedan tidigare bestämmelser och lagar – vilka skiftar påtagligt mellan länderna – som reglerar hur ansvaret för omställningen fördelas mellan arbetsgivare, arbetstagare/fack och staten.

Övergripande förefaller synen på behovet av omstrukturering och omställning inte vara begränsat till tider av kris utan anses snarare vara en kontinuerlig process för att upprätthålla tillväxt och konkurrenskraft. Ett av skälen till detta är den tilltagande globaliseringen. En rad nya arbetsmarknadspolitiska instrument har tillämpats under den senaste krisen, i takt med de stigande arbetslöshetstal som följt av företagsnedläggningar, företagsomgåenden, rationaliseringar och outsourcing.

De åtgärder som prövats innefattar minskade lönekostnader för företagen genom olika former av krisavtal (t ex i Slovakien, Cypern, Danmark, Sverige, Storbritannien), minskade arbetsgivaravgifter (t ex Ungern, Irland, Rumänien, Slovakien) eller minskad arbetstid relaterad till konjunkturfas (t ex i Ungern, Lettland, Slovakien, Malta, Polen, Portugal, Rumänien, Slovenien). Till detta kommer subventionerade permitteringslöner (se också avsnitt 4.3.2), deltidsarbetslöshetsunderstöd, tillfälliga permitteringar med offentligt arbetslöshetsunderstöd (t ex Österrike, Belgien, Italien, Cypern, Slovenien). Fortfarande används förtidspensionering flitigt som ett arbetsmarknadspolitiskt instrument i tio av EU:s 27 medlemsländer (Finland, Grekland, Litauen, Frankrike, Nederländerna, Belgien, Polen, Rumänien, Slovakien, Spanien). Också avgångsvederlag är relativt vanligt förekommande där nivån spänner mellan lön för en till tre månaders arbete, ända upp till två till tre år.

¹⁰ För detaljer se *EU Synthesis report*, A.R.E.N.A.S., VC/2008/0667 (2010), (<http://arenas.itcilco.org>).

När det gäller omskolningsinsatser varierar både omfattning och ansvarsfördelning påtagligt mellan EU-länderna. Ibland är detta reglerat i kollektivavtal, ibland i lagstiftning. I några länder är arbetsgivaren skyldig att bistå med *outplacement*-tjänster och liknande. Ofta har mindre företag ett mer begränsat ansvar än storföretagen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att stora skillnader förekommer inom EU vad gäller insatser för att förbättra omställningsförmågan, men att tonvikten oftast ligger på att undvika arbetslöshet snarare än att bidra till att omstruktureringen sker så smidigt som möjligt. Likaså skiftar arbetsgivaransvaret mellan länderna vilket påverkar konkurrensförutsättningarna. Det saknas analys och uppföljning av dels hur olika åtgärder påverkat förmågan att hantera omstruktureringen, dels vad skillnader i regelverk och lagar innebär för en fungerande konkurrens. En angelägen uppgift är att analysera och identifiera vilka åtgärder som fungerat bäst, hur konkurrensen påverkats och vilka ekonomisk-politiska slutsatser detta föranleder.

4.4 Industristöd till Sveriges konkurrentländer¹¹

I krisens inledande skede fanns farhågor att protektionism skulle breda ut sig i syfte att skydda inhemska marknader. En sådan utveckling skulle ha hotat återhämtningen och riskera att krisen fördjupades. Farhågorna rörande en starkt tilltagande global protektionism visade sig dock vara överdrivna. Inslaget av särskilt tariffära handelshinder inskränktes till främst exporttullar på livsmedel och råvaror i relativt få länder. Däremot ökade de icke-tariffära handelshindren, framför allt genom ökade inslag av statsstöd, som också temporärt legaliserades för vissa åtgärder och vissa typer av verksamhet.¹²

Statsstöd för att säkerställa det finansiella systemets funktion var motiverat för att bibehålla fungerande marknader mot bakgrund av finanssektorns centrala roll i samhällsekonomin. Subventioner och stödåtgärder riktade till enskilda företag eller näringar är dock av en annan karaktär och riskerar ofta att hämma eller fördröja en oundviklig strukturomvandling. Vi kommer nedan kortfattat beskriva utbredning av och formen för olika typer av statsstöd i Sveriges konkurrentländer.

4.4.1 Temporär utvidgning av statsstödsregler

I slutet av 2008 presenterade kommissionen nya villkor för statstöd i medlemsländerna som ytterligare utvidgades i februari 2009. Syftet var att medlemsstaterna bättre skulle kunna motverka effekterna av den finansiella krisen. Dessa lättnader sträckte sig två år framåt i tiden för att fasas ut under 2011 och avsåg företag som drabbats av krisen. Detta temporära regelverk gav staterna möjlighet att subventionera företag och kan sammanfattas enligt följande:

- Stöd där en maxbegränsning beloppsmässigt sätts till 500 000 euro per företag. Kan lämnas som bidrag eller i annan form så länge maxbeloppet respekteras. Särskilda kumulationsbestämmelser gäller i förhållande till det s.k. minimistödet.
- Stöd i form av lånegarantier med subventionerad garantipremie. Subventionen gäller i två år framåt från datum för garantins utställande. Upp till 90 procent av det underliggande lånet kan garanteras. Stödelementet i garantin uppgår till 15 procent för

---

¹¹ Källor är *Stöd till inhemsk fordonsindustri i Sveriges konkurrentländer*, 2009, Tillväxtanalys, PM från Närings-departementet 2009, samt IER, *Finanskrisens effekter på svensk industri*, 2009.

¹² Se också Kapitel 3 angående effekten av växelkurspolitiken i särskilt USA.

stora företag och 25 procent för små- och medelstora företag (SME). Garantin kan beviljas i maximalt tio år.

- Stöd i form av räntesubvention på lån. Preciserade bestämmelser anger omfattningen av stödelementet. Därutöver finns begränsningar såtillvida att låneavtal måste träffas före utgången av 2010 och subventionselementet kan kvarstå till längst 2012.
- Subventionerade lån för att underlätta investeringar i grön produktion. Stödformen är inriktad mot omställning i bilindustrin. Investeringarna måste påbörjas under 2009-2010 och stödelementet i lånen kan kvarstå under samma period.
- När det gäller riskkapitalstöd har kravet på privat medfinansiering minskats från 50 procent till 30 procent och tröskelvärdena höjts för SME:s.
- Förenklade bestämmelser har införts för att möjliggöra statliga exportkreditförsäkringar på marknader som normalt anses kunna fungera utan stödinsatser.

Framst handlar stöden om ökade satsningar på FoU, primärt inom miljöområdet. Även skattelättnader har införts i några länder, liksom investeringsstöd till i första hand fordonsindustrin. Direkta driftsstöd är inte tillåtet eftersom dessa strider mot statsstödsregelverket, men investeringsstöd till fordonsindustrin har beviljats när detta varit förenligt med regionalstödsreglerna. De länder som infört olika stödformer har i huvudsak följt det nya regelverket.

Ett vanligt stöd som sedan tidigare funnits i många av EU-länderna är permitteringslöner. Det är i grunden en överbrygningsmekanism där staten står för delar av företagens lönekostnader när dessa tvingas att permittera arbetskraft. Nackdelen med ett sådant system är att strukturomvandlingen riskerar att fördröjas. Den eventuella fördelen är att – bortsett från att anställningsförhållandet kvarstår – köpkraften sannolikt är högre samt att kompetensförstärkande insatser från företagen ofta är ett krav för att de ska ha rätt till stöd. Ju längre tid dessa stöd används, desto större kan den snedvridande effekten förväntas bli.

4.4.2 Fordonsindustrin

Fordonsindustrin är en av de viktigaste inom EU. Den svarar för en stor andel av sysselsättning, FoU-satsningar och export, inte minst i EUs nya medlemsstater. Nedan följer några exempel på stödformer i Sveriges konkurrentländer – inklusive länder utanför EU – kopplade till fordonsindustri fördelade på permitterings- och investeringsstöd, skrotningspremier samt stöd till forskning och utveckling (FoU).

Till dessa stöd kan läggas en rad andra – mjuka lån till såväl producenter som konsumenter, offentlig upphandling samt skattelättnader. Sammantaget kan sägas att stödet till fordonsindustrin varit omfattande i Sveriges konkurrentländer. I t ex USA har dessutom - bortsett från de åtgärder som nämns i tabellen - särskilda högnivågrupper satts samman (bl a den s k ”auto task force” i vilken finansministern ingick) för att stötta omstruktureringen och bedöma omstruktureringsplaner. Särskilt berörda regioner har också fått utökad stöd, skattesubventioner liksom lånegarantier har införts för att stimulera konsumtionen av bilar. På liknande sätt introducerades i Japan en särskild lånefacilitet tillsammans med skattelättnader vid bilköp och utökade exportkrediter. Också Indien, Kina och Sydkorea har infört paket av olika stödåtgärder.

Tabell 4.1 Stöd till fordonsindustri, urval länder 2009/10

Stöd	Permitteringsstöd	Investerings- /finansiellt stöd	FoU-stöd	Skrotningspremie
Länder	Belgien, Frankrike, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Tyskland, Österrike	Japan, Spanien, Sydkorea, Sverige, Ungern, USA	Frankrike, Portugal, Spanien, Sverige, Tyskland	Cypern, Japan, Frankrike, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Portugal, Rumänien, Slovakien, Spanien, Storbritannien, Tyskland, Österrike

Källa: *Stöd till inhemsk fordonsindustri i Sveriges konkurrentländer*, 2009, Tillväxtanalys, PM från Näringsdepartementet 2009 samt *EU Synthesis Report* 2010.

4.5 Ekonomisk-politiska implikationer

Den dominerande makroekonomiska tillväxtmodellen lyfter fram kunskap som den avgörande faktorn för fortsett välfärd. Svagheter i modellen är att kunskapens omvandling till samhällsnytta (produkter samt nya och växande företag) till stora delar inte är modellerat utan anses ske automatiskt. Det behövs emellertid en politik som främjar både kvantitet och kvalitet i kunskapsinsatser – från skola till universitetsforskning – samt mekanismer som säkerställer spridning av kunskap till näringslivet.

Syftet med det ovan skisserade innovationspolitiska ramverket är att betona att både kunskapsuppbyggande och kunskapsomvandlande åtgärder behövs för innovation, dvs för industrins utvecklingskraft. Innovation är i regel en kombination av olika individuella egenskaper och den generella innovationspolitiska miljön. Därför är detta ett betydligt svårare ekonomisk-politiskt fögderi än kunskapsuppbyggnad. Eftersom kompetensen att bidra till innovation är decentraliserad och spridd över individer, företag och branscher, är ett första nödvändigt villkor för en hög innovationskapacitet att de generella förutsättningarna stimulerar sådan verksamhet.

De **generella förutsättningarna** bör i ett globaliseringsperspektiv för det första präglas av stabila skattebaser där ett långsiktigt fördelningspolitiskt perspektiv i **skattepolitiken** förenas med ett tillväxtpolitiskt. Det innebär det för industrins del att bolags-, kapital-, inkomst- och optionsskatter är utformade för att främja företagande, innovation och entreprenörskap i Sverige. Kapitalskatterna bör sänkas, optioner bör bli kapitalbeskattade för vissa typer av insatser samt inkomstskatterna ses över för att underlätta rekrytering av nyckelpersonal till industrin. Nivå och struktur på svenska skatter kan inte avvika allt för mycket från omvärldens i en globaliserad ekonomi.¹³

För det andra måste **utbildning och forskning** hålla internationellt konkurrenskraftig kvalitet. Det finns skäl att utsträcka tidshorisonten för forskningspolitiken från dagens ca tre-fyra år till åtminstone ett decennium. På gymnasienivå är Teknikcollege Sverige ett intressant exempel på privata initiativ för att förbättra kvaliteten på utbildningen.¹⁴ Övergripande förutsätter en förstärkt kunskapsbas reformer som sträcker sig från högre lärarkompetens till att

¹³ Se Braunerhjelm m fl, 2009, ibid, för detaljer.

¹⁴ Se *Utbildning, forskning och innovation för konkurrenskraft*, Industrikommissionen.

forskningsmedel fördelas efter kvalitetskriterier samtidigt som det finns utrymme för satsningar på nya framtidsområden.

Rörligheten på arbetsmarknaden är en central komponent för kompetensförsörjning, produktivitet och fungerande matchningsprocesser. Sysselsättningsandelen var i oktober 2010 knappt 65 procent (15-74 år) vilket är en ökning med en dryg halv procentenhet sedan ett år tillbaka, men fortfarande den lägsta andelen under hela 2000-talet. I mitten på 2008 var sysselsättningsandelen något över 67 procent. **Infrastruktursatsningar** bör i första hand fokusera på rörligheten inom arbetsmarknadsregioner. **Partnerskap** mellan privata och offentliga aktörer är ett alternativ när offentliga medel inte räcker till för infrastrukturinvesteringar.

Rörligheten mellan högskolor/universitet och industrin behöver också stärkas. Idag är rörligheten lägst bland forskarutbildade och de utan gymnasieutbildning. En möjlig väg är att utnyttja Industriforskningsinstitutet för detta i högre grad. Utbildningen bör också mer praktiskt **involvera studenter i innovationsprocesserna**. Exempel på framgångsrika innovationsutbildningar finns på t ex Chalmers och Halmstads högskola.

Studier pekar på att småföretagen har ökat sin FoU mer än storföretagen samtidigt som de är viktiga kuggar i innovationssystemen. Det finns branschvisa skillnader men innovationsbidraget kan vara mellan två till tre gånger större i de mindre företagen.¹⁵ Det har också visats att mindre företag som förstår behovet av att skydda sina innovationer genom patent lättare attraherar riskkapital och blir betydligt mer internationaliserade, samtidigt som internationalisering ökar innovationsförmågan i företagen.¹⁶ Inom ramen för befintliga stöd bör därför en större del användas för att **stödja internationalisering** och förbättra mindre företags kompetens rörande **patentering**. För att öka kunskapsbasen mer generellt bör samarbeten med FoU-leverantörer uppmuntras genom att t ex ett avdrag motsvarande det norska skattefunn.

Politiken styr i hög grad hur svensk industris utvecklingskraft och omställningsförmåga framgent kommer att utvecklas på marknader karakteriserade av en allt mer intensifierad konkurrens. Utvecklingskraft är beroende av kompetenstillförsel och drivkrafter för att stimulera avancerad teknologiutveckling och användning, omställningsförmågan styrs av förutsättningar att snabbt anpassa produktionsfaktorer till ändrade förhållanden. Avgörande är innovationskapaciteten. Den skulle kunna stärkas genom **ett innovationspolitiskt ramverk**.

---

¹⁵ National Science Foundation (1999).

¹⁶ Se t ex Jensen and Webster (2006), *Firm Size and the Use of Intellectual Property Rights*, Economic Record, 82, 44-55 samt Braunerhjelm m fl (2010), ibid.

Appendix

Klassificering tillverkningsindustri NACE Rev. 1.1 (OECD)

Lågteknologisk tillverkningsindustri

- 15. Livsmedels- och dryckesvarufremställning
- 16. Tobaksvarutillverkning
- 17. Textilvarutillverkning
- 18. Tillverkning av kläder; pälsberedning
- 19. Garvning och annan läderberedning; tillverkning av reseffekter, handväskor, skodon
- 20. Tillverkning av trä och varor av trä, kork och rotting o.d. utom möbler
- 21. Massa-, pappers- och pappersvarutillverkning
- 22. Förlagsverksamhet; grafisk produktion och reproduktion av inspelningar
- 36.1. Tillverkning av möbler

Mellanlågteknologisk tillverkningsindustri

- 23. Tillverkning av stenkolsprodukter, raffinerade petroleumprodukter och kärnbränsle
- 25. Tillverkning av gummi- och plastvaror
- 26. Tillverkning av icke-metalliska mineraliska produkter
- 27. Stål- och metallframställning
- 28. Tillverkning av metallvaror utom maskiner och apparater
- 35.1. Byggande och reparation av fartyg och båtar
- 36.2. Tillverkning av smycken, guld- och silversmedsvaror
- 36.3. Tillverkning av musikinstrument
- 36.4. Tillverkning av sportartiklar
- 36.5. Tillverkning av spel och leksaker
- 36.6. Diverse övrig tillverkning

Mellanhögteknologisk tillverkningsindustri

- 24.1. Tillverkning av baskemikalier
- 24.2. Tillverkning av bekämpningsmedel och andra lantbrukskemiska produkter
- 24.3. Tillverkning av färg, lack, tryckfärg m.m.
- 24.5. Tillverkning av rengöringsmedel och toalettartiklar
- 24.6. Tillverkning av övriga kemiska produkter
- 24.7. Konstfibertillverkning
- 29. Tillverkning av maskiner som ej ingår i annan underavdelning
- 31. Tillverkning av andra elektriska maskiner och artiklar
- 34. Tillverkning av motorfordon, släpfordon och påhängsvagnar
- 35.2. Tillverkning av rälsfordon
- 35.4. Tillverkning av motorcyklar och cyklar
- 35.5. Övrig transportmedelstillverkning

Högteknologisk tillverkningsindustri

- 24.4. Tillverkning av läkemedel, läkemedelskemikalier och botaniska produkter
- 30. Tillverkning av kontorsmaskiner och datorer
- 32. Tillverkning av teleprodukter
- 33. Tillverkning av precisionsinstrument, medicinska och optiska instrument samt ur
- 35.3. Tillverkning av luftfartyg och rymdfarkoster

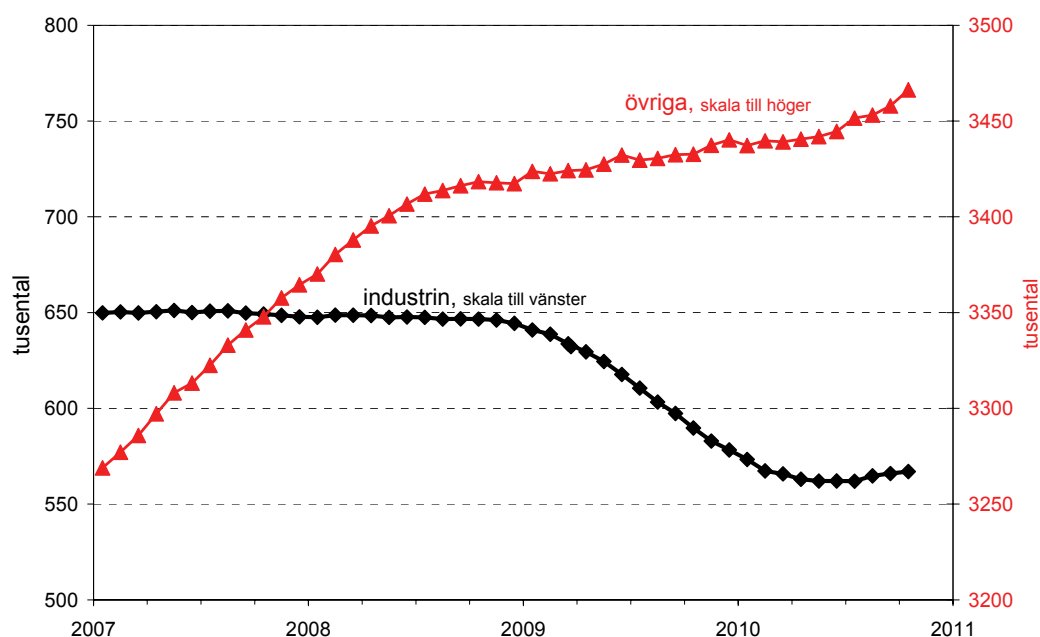

5. Sysselsättning för industrianställda vid konjunktur- och strukturförändringar

Syftet med detta kapitel är att visa aktuella utvecklingstendenser när det gäller arbetsmarknaden för de anställda inom svensk industri. Utöver den kortsiktiga utvecklingen kommer även förutsättningarna för utvecklingen på lite längre sikt att diskuteras. För att ge perspektiv på utvecklingen inom svensk industri under de senaste åren kommer vi att jämföra med motsvarande utveckling i andra industriländer i allmänhet och Tyskland i synnerhet. Även om också övriga delar av den svenska arbetsmarknaden diskuteras är alltså fokus på industrin. Kapitlet avslutas med en diskussion om de industrianställdas förmåga till omställning vid framtida förändringar av den svenska industristrukturen.

Den internationella ekonomiska krisen som inleddes det sista kvartalet 2008 har slagit hårt mot industrisysselsättningen i Sverige. Diagram 5.1 visar den trendade och säsongrensade utvecklingen av antalet anställda inom industrin.¹⁷ Som framgår av diagrammet låg trenden för antalet anställda inom industrin stabilt på cirka 650 000 under 2007 och 2008, se skalan till vänster i diagrammet. Fram till juni 2010 var trenden att antalet industrianställda minskade med knappt 90 000. Sedan dess har en svag återhämtning skett.

Diagram 5.1 Antalet anställda, månadsdata 2007:1-2010:10, tusental, glidande medelvärde

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB:s Arbetskraftsundersökningar.
Anm. Medelvärdet är beräknat för de senaste tolv månaderna.

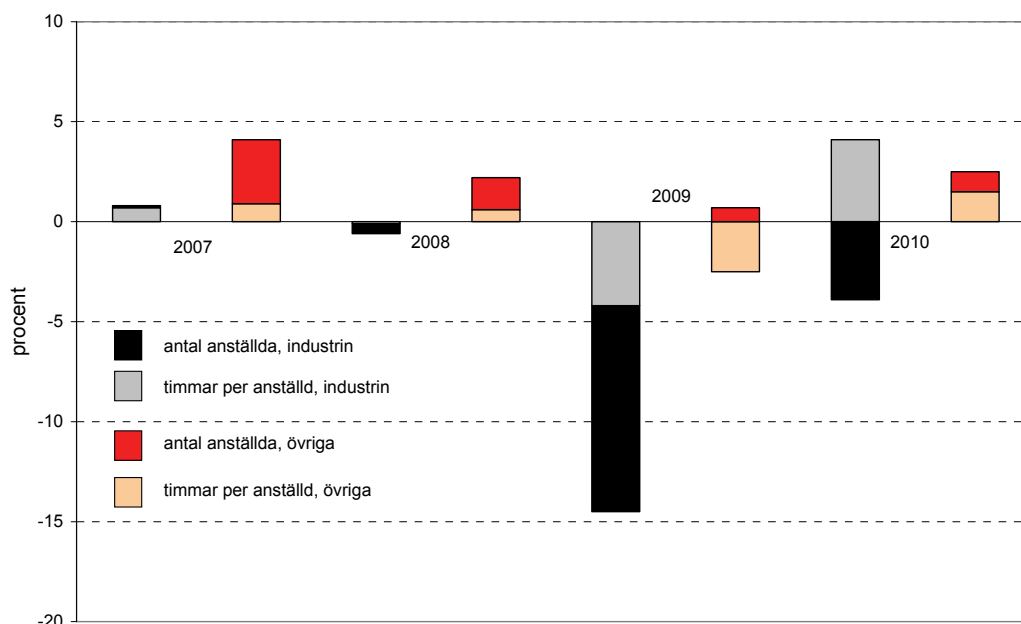
¹⁷ Om man till antalet **anställda** (fast anställda och visstidsanställda) lägger antalet företagare tillsammans med i företaget medhjälpare och familjemedlemmar kommer man till antalet **sysselsatta** (se kapitel 2). Utvecklingen för antalet anställda kan givetvis avvika från den för antalet sysselsatta. Andra orsaker till att mått på antalet personer som får sin utkomst från industrin kan skilja sig åt är att data har olika periodicitet (år, kvartal, månad), att olika datakällorna inte mäter på samma sätt, att definitionerna på vilka näringsgrenar som räknas till industrin skiljer sig åt, att indelningarna i vilka företag som räknas till en viss näringsgren inte är desamma, etc.

På övriga delar av den svenska arbetsmarknaden ökade antalet anställda med cirka 100 000 under 2007. Under första halvåret 2008 fortsatte ökningen i samma takt till en nivå om drygt 3,4 miljoner anställda, se den högra skalan i diagrammet. Den trendmässiga ökningen av antalet anställda bröts dock under andra halvåret 2009. Ökningen av antalet anställda på övriga delar av den svenska arbetsmarknaden gick ner till en årstakt motsvarande 30 000. Sedan halvårsskiftet 2010 verkar den trendmässiga ökningen ha ökat i hastighet.

5.1 Kortsiktig anpassning

Under krisåren i slutet av 00-talet minskade det totala antalet arbetade timmar av anställda inom industrin mer än antalet anställda. Detta innebar även att antalet arbetade timmar per anställd gick ner. Som framgår av diagram 5.2 ökade det totala antalet arbetade timmar av anställda inom industrin endast marginellt under 2007, för att minska marginellt under 2008. Under 2009 däremot minskade antalet arbetade timmar av anställda med drygt 14 procent. Detta fördelade sig på en minskning av antalet anställda med 10 procent och en minskning av antalet arbetade timmar per anställd med 4 procent. Den kraftiga minskningen av arbetsinsatsen av de anställda slog med andra ord inte helt igenom i färre anställda. Minskningen av arbetsinsatsen fångades också upp genom att de anställda i genomsnitt arbetade färre timmar. Den kortsiktiga anpassningen skedde delvis genom att man delade på de arbeten som fanns genom kortare arbetstid.

Diagram 5.2 Arbetade timmar av anställda totalt samt fördelat på antal anställda och timmar per anställd, årsdata 2007-2010, årlig procentuell förändring

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB:s Arbetskraftsundersökningar.

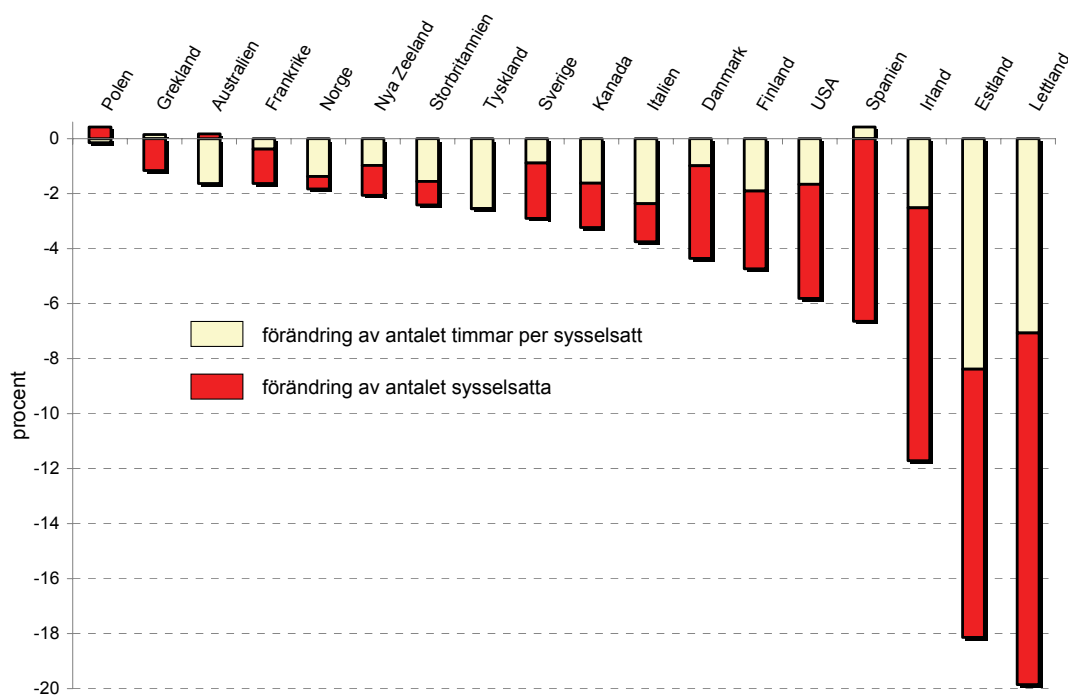
Under den senaste tolv månadersperioden november 2009-oktober 2010 har det totala antalet arbetade timmar varit på samma nivå som motsvarande tolv månadersperiod ett år tidigare.

Bakom detta döljer sig emellertid en utveckling där antalet anställda har fortsatt att minska (4 procent) med antalet timmar per anställd har ökat (4 procent).

Inom övriga sektorer av den svenska ekonomin ökade antalet arbetade timmar med drygt 4 procent under 2007 och drygt 2 procent det följande året. Det var antalet anställda snarare än antalet timmar per anställd som ökade. Under krisåret 2009 minskade antalet arbetade timmar i övriga sektorer med nästan 2 procent. Men bakom detta fanns faktiskt en svag ökning av antalet anställda medan antalet timmar per anställd minskade med 2½ procent. Under den senaste tolv månadersperioden har antalet arbetade timmar i övriga sektorer ökat med 2½ procent framför allt därför att antalet timmar per anställd har ökat.

I Eurofound (2010) presenteras bl a förändringen av antalet arbetade timmar i EU:s medlemsländer 2007-2009 och hur denna förändring fördelar sig på förändring av antalet arbetade timmar per sysselsatt och förändringen av antalet sysselsatta.¹⁸ Data rör samtliga sysselsatta, och alltså inte endast anställda, i samtliga sektorer i respektive land. Under tidsperioden minskade det totala antalet arbetade timmar i samtliga EU-länder utom Luxemburg. Den kraftigaste minskningen skedde i Lettland följt av Estland, Irland, Litauen och Spanien.

Diagram 5.3 Relativ förändring av totala timmar fördelat på förändringar av antalet timmar per sysselsatt och antalet sysselsatta, 2007-2009

Källa: Egna beräkningar baserade på data från The Conference Board Total Economy Database, september 2010.

Diagram 5.3 är en variant av ett diagram i Eurofound (2010) för ett något annorlunda urval av länder och baserat på senare data. Nästan hela minskningen av antalet arbetade timmar i Tyskland kan förklaras med lägre antal arbetade timmar per sysselsatt (drygt 2,5 procent), samtidigt minskade antalet sysselsatta knappt. Ett sådant mönster går inte att finna för något

¹⁸ Eurofound, 2010, Extending flexicurity – The potential of short-time working schemes, ERM Report 2010, s 36.

annat EU-land. Däremot uppvisar Australien en liknande fördelning mellan förändring av arbetstid och förändring av sysselsättning.

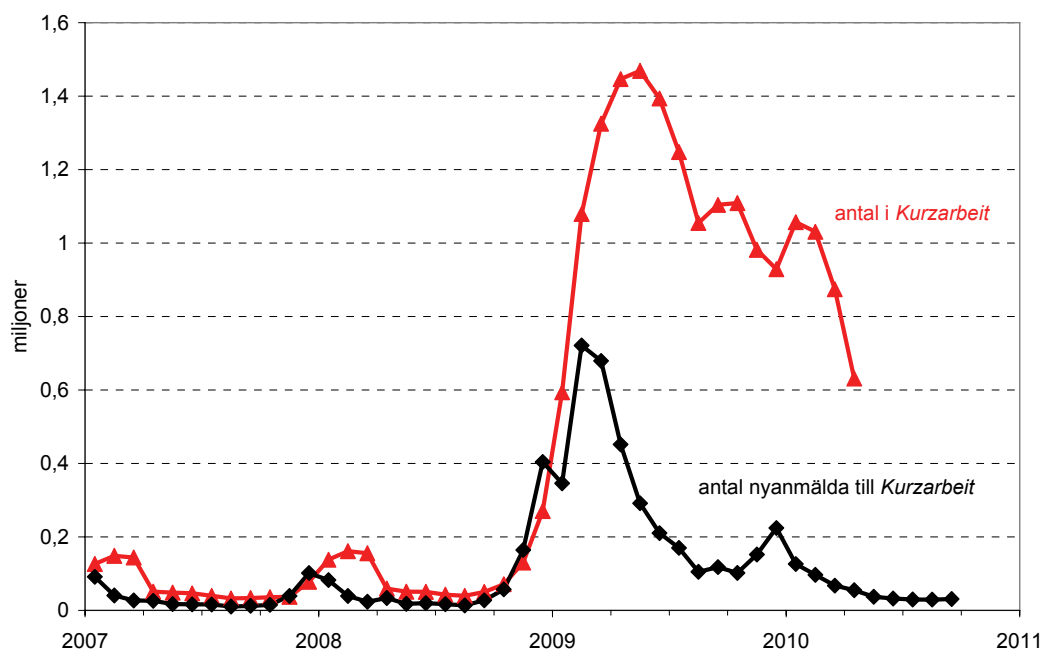
Norge, Storbritannien, Italien och Kanada är andra länder där kortare arbetstid stod för en hög andel av minskningen av antalet arbetade timmar. Dessa länder skiljer sig från Grekland, Spanien, Irland, Frankrike och Danmark där hela eller nästan hela förändringen av antalet arbetade timmar berodde på lägre sysselsättning. För Sverige gäller att ungefär en tredjedel av minskningen av totalt antal arbetade timmar om 2,9 procent kan hänföras till kortare arbetstid medan två tredjedelar hänger samman med lägre sysselsättning.

I absoluta tal minskade sysselsättningen mest i Lettland, Estland, Irland och Spanien medan arbetstiden minskade mest i Estland, Lettland, Tyskland och Irland.

Det finns olika sätt på vilka arbetad tid per anställd kan minskas. Hit hör offentligt finansierade arbetstidsförkortningar och permitteringar, men även förändringar av övertidsuttag, användning av arbetstidsbanker, tjänstledigheter, semester och särskilda avtal mellan arbetsmarknadens parter. OECD (2010) redovisar exempelvis beräkningar som visar att endast 25 procent av minskningen av den genomsnittliga arbetstiden i Tyskland skedde genom *Kurzarbeitergeld*, det offentligt finansierade systemet för förkortad arbetstid.¹⁹

Det finns två viktiga skäl till varför Tyskland är särskilt intressant i detta sammanhang. För det första är Tyskland det land där arbetstidsförkortning ojämförligt har haft den största betydelsen för minskningen av antalet arbetade timmar. För det andra är Tyskland ett av de viktigaste, för att inte säga det viktigaste, konkurrentlandet för svensk industri.

Diagram 5.4 Antalet anställda berörda av *Kurzarbeit*, månadsdata 2007:1-2010:9, miljoner

Källa: Bundesagentur für Arbeit

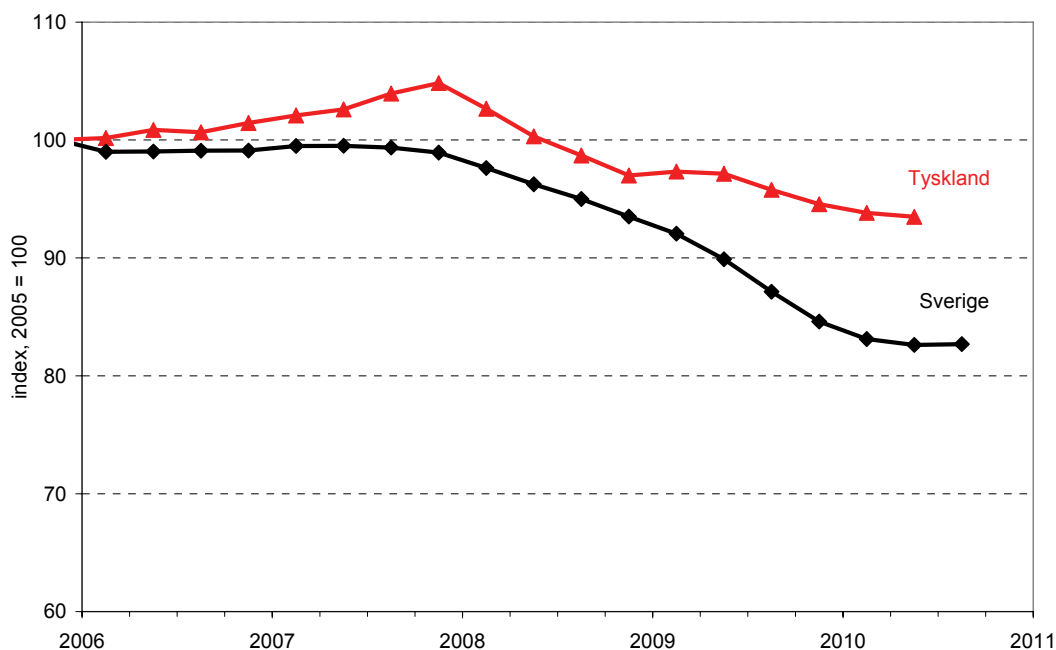
¹⁹ OECD, 2010, Employment Outlook 2010 – Moving beyond the job crisis, OECD, Paris, s 74-75.

Det tyska systemet för *Kurzarbeit* har varit mycket omskrivet och men också omdiskuterat. Det finns därför anledning att se lite närmare på det. Anställda i företag som uppfyller kriterier om minskad arbetstid kan få en ersättning motsvarande arbetslöshetsersättningen, som motsvarar upp till två tredjedelar av nettolönen. Detta gäller upp till en högsta månadslön om EUR 5 500 i västra Tyskland och EUR 4 650 i östra Tyskland och under maximalt 12 månader.

Diagram 5.4 visar hur antalet anställda berörda av *Kurzarbeit* utvecklades under åren 2007-2010. Från slutet av 2008 ökar antalet mycket kraftigt till en topp under första delen av 2009 då 1,5 miljoner anställda fanns inom programmet. Detta var en avsevärd andel av det totala antalet sysselsatta i Tyskland som uppgick till ca 40 miljoner under 2008 och 2009. Diagrammet visar också att det från mitten av 2010 är ett mycket litet inflöde till systemet.

Det fanns också stora branschskillnader i omfattningen av *Kurzarbeit*. Vid mitten av 2009 svarade tillverkningsindustrin för fyra femtedelar av de berörda. Bakgrunden till detta var tillverkningsindustrins exportorientering.²⁰ Vid utgången av 2009 återfanns var tionde anställd inom tillverkningsindustrin inom systemet för *Kurzarbeit*. Men även inom tillverkningsindustrin fanns stora skillnader. Var sjätte anställd i maskin- och metallindustrin och var sjunde inom bilindustrin var med samtidigt som endast 0,8 procent av de anställda inom läkemedelsindustrin och 0,3 procent av de anställda i livsmedelsindustrin var med.

Diagram 5.5 Antalet industrianställda, kvartalsdata 2006:1-2010:3, index, glidande medelvärde

Källa: Eurostat

Anm. Medelvärdet är beräknat för de senaste fyra kvartalen.

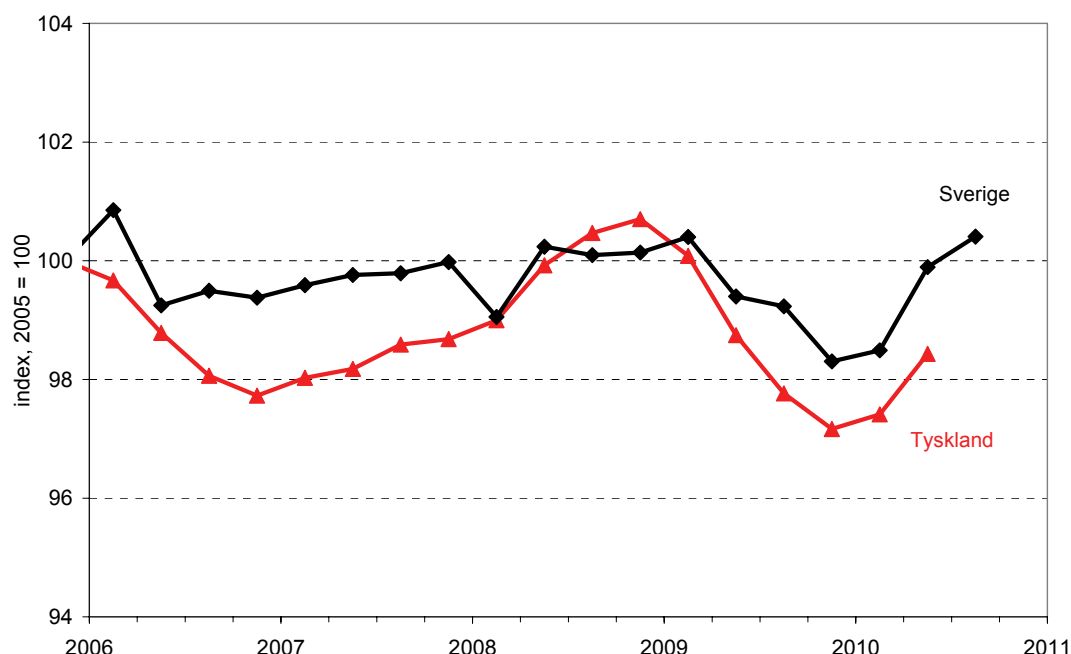
Låt oss gå vidare med att jämföra utvecklingen av arbetstider och antal anställda i tysk industri med den i svensk industri. I diagram 5.5 jämförs utvecklingen av antalet industrianställda i Tyskland med motsvarande utveckling inom svensk industrin. Tidsperioden är 2006-2010, basåret är 2005. Under 2006 och 2007 ökade antalet anställda i den tyska industrin medan antalet i den svenska var konstant. Därefter minskade antalet

²⁰ IZA, 2010, Short-Time Work: The German Answer to the Economic Crisis, IZA Compact, July/August, s 4.

industrianställda i båda länder. I början av 2009 stannade minskningen upp i Tyskland medan den fortsatte i Sverige. Först 2010 började antalet industrianställda i Sverige att stabiliseras. Andra kvartalet 2010 var antalet industrianställda i Tyskland knappt 7 procent under 2005 års nivå medan motsvarande värde för Sverige var drygt 16 procent.

Hur betydelsefull var denna skillnad i antalet industrianställda jämfört med skillnaderna i arbetstid? Diagram 5.6 visar utvecklingen av antalet arbetade timmar per industrianställd i Tyskland och Sverige under samma tidsperiod. En första observation är att arbetstiden uppvisar större variation i Tyskland än i Sverige. Omedelbart före krisen, under andra delen av 2008, var medelarbetstiden i de båda länderna på samma nivå som under 2005.

Diagram 5.6 Antalet arbetade timmar per industrianställda, kvartalsdata 2006:1-2010:3, index, glidande medelvärde

Källa: Eurostat

Anm. Medelvärdet är beräknat för de senaste fyra kvartalen.

När den ekonomiska krisen kommer under slutet av 2008 börjar medelarbetstiden för industrianställda att minska kraftigt i båda länderna. Minskningen är dock kraftigare i Tyskland. Det finns dock likheter i mönstret över tiden, vändpunkterna från vilka arbetstiden börjar öka igen kommer exempelvis sista kvartalet 2009 i båda länderna. Det förtjänar också att påpekas att skillnaden mellan länderna i medelarbetstid 2009-2010 var mindre än under 2007. Andra kvartalet 2010 var de svenska industrianställdas medelarbetstid tillbaka på 2005 års nivå medan motsvarande värde för Tyskland var 1,6 procent under 2005 års nivå.

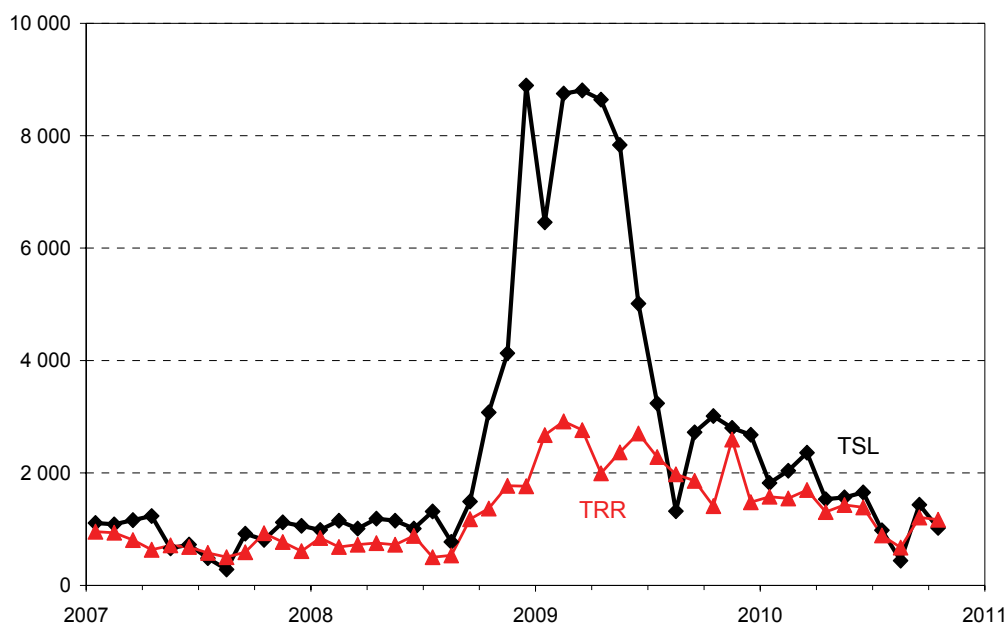
I båda länderna blev den kortare arbetstidens roll under 2009 att dämpa en arbetsefterfrågan i fritt fall från att (omedelbart) slå igenom i lägre sysselsättning. I det korta perspektivet var detta rimligt eftersom det inte finns kapacitet hos arbetsförmedlingar och andra aktörer att omedelbart kunna hantera en explosion av antalet arbets sökande. Uppgiften var att vinna tid, arbetsdelning var en temporär lösning på ett krisproblem/konjunkturproblem. Målsättningen var att övervintra innan, som man hoppades, arbetsefterfrågan studsade tillbaka.

I Sverige kom inga offentliga åtgärder motsvarande det tyska *Kurzarbeit*. Däremot tecknade exempelvis Teknikföretagen och IF Metall i mars 2009 ett avtal om s k lokala krisöverenskommelser. Liknande överenskommelser slöts mellan andra parter på den svenska arbetsmarknaden. Teknikföretagen gjorde en bedömning att 10 000 personer kunde bli kvar i medlemsföretagen genom krisavtal, IF Metall bedömde att uppsägningar kunde undvikas för 12 000 av deras medlemmar. Unionen däremot var mer tveksam till vilka effekter krisavtalen hade.

Vilka effekter har en offentligt finansierad permitteringsersättning jämfört med en situation där arbetsmarknadsparterna måste komma överens utan offentliga tillskott? I det korta perspektivet torde tillskott av offentliga medel leda till högre sysselsättning, högre vinster och högre löner.²¹ Samtidigt uppkommer med nödvändighet gränsdragningsproblem när det gäller vilka företag, vilka anställda och vid vilken situation den offentligt finansierade permitteringsersättningen utgår. Vidare kan det vara svårt att avsluta ett permitteringsprogram. Frågan är också hur träffsäker en åtgärd är när två aktörer kan komma överens samtidigt som en tredje aktör betalar.

Samtidigt kan man fråga sig vad händer med omvandlingstrycket i företagen när offentliga åtgärder som syftar till att bevara det rådande introduceras. På lång sikt är strukturomvandling nödvändig. Arbetsdelning kan aldrig bli en lösning på strukturproblem. Tvärtom riskerar åtgärder som *Kurzarbeit* leda till att berörda företag blir sämre rustade att möta de långsiktiga utmaningarna.

Diagram 5.7 Antal personer som beviljats omställningsstöd, månadsdata 2007:1-2010:10

Källor: TSL och TRR.

Den svenska traditionen är snarare att bejaka strukturomvandling. Ett konkret uttryck för detta är de omställningsförsäkringar som finns som resultat av överenskommelser mellan

²¹ Det är inte uppenbart att de positiva effekter för de direkt inblandade företagen och anställda uppväger de negativa effekterna för skattebetalarna.

arbetsmarknadens parter. Inom industrins område handlar det om Trygghetsrådet TRR för tjänstemän och Trygghetsfonden TSL för arbetare. Diagram 5.7 visar antalet personer som beviljats omställningsstöd från TSL och TRR under perioden 2007-2010.

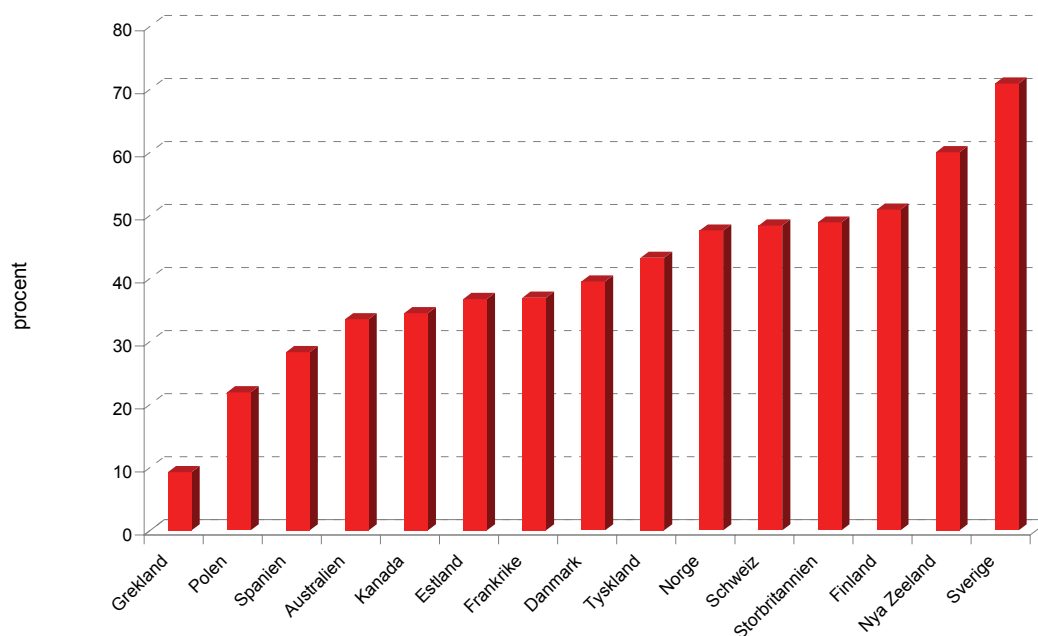
Som framgår av diagrammet började antalet beviljade omställningsstöd att öka på en gång när den ekonomiska krisen började. TSL nådde toppnivåer om kring 9 000 omställningsstöd per månad kring i slutet av 2008 och början av 2009. Totalt beviljade TRR och TSL nära 90 000 omställningsstöd under 2009.

Frågan är om anställda ska få stöd att vara kvar i ett befintligt arbete eller stöd att gå vidare till ett nytt? Eller, med andra ord, anpassning eller omställning? Här kan man nog säga att svaren i Tyskland och Sverige skiljer sig åt.

5.2 Långsiktig omställningsförmåga

Enligt nationalekonomisk teori sker en anställning när värdet av den nyanställdes bidrag till arbetsgivarens verksamhet är högre än arbetsgivarens kostnad för den anställde. På så sätt blir hög produktiviteten en avgörande faktor för möjligheterna att få ett arbete. Viktiga faktorer för en persons produktivitet är i sin tur formell och annan utbildning, färdigheter, erfarenhet och annan kompetens. God utbildning, utvecklade färdigheter och omfattande erfarenhet blir på så sätt avgörande för möjligheterna för den som måste lämna ett tidigare arbete att kunna finna ett nytt.

Diagram 5.8 Andel som har deltagit i reguljär och annan utbildning, anställda inom industrin, 2007, procent

Källa: OECD (2010) Education at a Glance 2010, Tabell A5.4a.

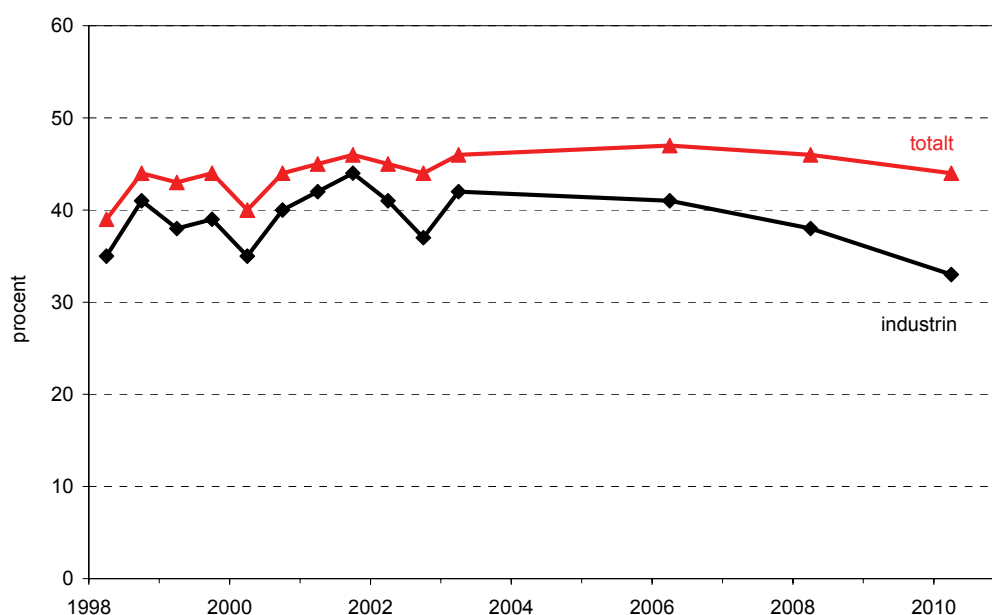
Den goda nyheten är att de industrianställda i Sverige ligger i internationell topp när det gäller deltagande i formell och annan utbildning. Av diagram 5.8 framgår att 70 procent av de

anställda i svensk industri genomgick någon form av utbildning under 2007. Detta var klart högre än exempelvis i Tyskland där motsvarande andel var drygt 40 procent.

Är då allt bra? Nej, det finns även en dålig nyhet. Andelen av de industrianställda i Sverige som har deltagit i personalutbildning har minskat under de senaste åren.²² Detta framgår av diagram 5.9. Andelen som deltagit i personalutbildning under första halvåret 2010 var 33 procent av de anställda inom industrin. Det är den lägsta andelen under hela perioden sedan 1998. Visserligen kan det vara så att detta kan bero på att många genomgick personalutbildning under 2009 som en del av krisavtalen. Då skulle utbildningsbehovet kunna vara mindre under 2010. Om detta vet vi inte eftersom det inte finns tillgänglig statistik.

Diagram 5.9 Andel av de anställda som har deltagit i personalutbildning, halvårsdata 1998:1-2010:1, procent

Källa: SCB.

Men bedömningen är nog snarare att kostnadstrycket har medfört att många företag har sett sig tvungna att prioritera ner eller prioritera bort personalutbildning. Denna kortsiktiga nödvändighet kan leda till långsiktiga problem för strukturförändringar och är därför en källa till oro.

Det förtjänar också att noteras att gapet mellan industrin och övriga sektorer när det gäller andelen i personalutbildning har ökat kontinuerligt sedan 2003. För de övriga sektorerna i den svenska ekonomin uppgick andelen av de anställda som hade deltagit i personalutbildning till 44 procent. Detta är endast en marginell minskning sedan 2003 då andelen nådde sin toppnivå.

²² Personalutbildning räknas som annan utbildning men är inte den enda typen av utbildning som finns inom denna kategori.

5.3 Avslutande synpunkter

De senaste åren har, i finanskrisens spår, tydligt visat på den traditionella svenska strategin att inte söka bevara den rådande produktionsstrukturen utan snarare bejaka omställning till nya verksamheter. Visserligen dämpades det omedelbara fallet i efterfrågan på arbetskraft inom industrin delvis genom kortare arbetstider. Men detta verkar bara vara en kortsiktig nedgång. Istället har många som var anställda inom industrin fått gå vidare till nya arbeten.

Vid sidan av den offentliga arbetsmarknadspolitiken har arbetsmarknadsparterna tagit eget ansvar för strukturomvandlingen genom de omställningsförsäkringar som man slutit avtal om. Allt pekar på att dessa försäkringar har fungerat under den mest ansträngda perioden som inföll framför allt under 2009. En begränsning i TRR:s och TSL:s arbete är att man ska ta de uppsagdas kompetens som given. Det innebär att man arbetar med matchning och coachning men inte med kompetensutveckling.

Samtidigt kan det konstateras att personalutbildningens omfattning minskar inom svensk industri. Risken är att det händer för lite med kompetensutvecklingen. Detta kan ha negativa effekter både inom befintlig verksamhet och för de anställdas förmåga till omställning när de behöver gå vidare till nya arbeten.

För att förändra detta skulle en möjlighet vara att göra en återkoppling från de erfarenheter som vunnits inom TRR och TSL. Vilka faktorer gör att människor kommer vidare till nya arbeten? Vilken kompetens är avgörande detta sammanhang? Med denna evidens som utgångspunkt skulle man kunna kartlägga de anställdas kompetens i befintliga verksamheter och på så sätt få en uppfattning om lämpliga åtgärder för att stärka de anställdas kompetens och höja deras omställningsförmåga.

WWW.INDUSTRIKOMMITTEN.SE